

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

แนวทางการพัฒนา ตามตำราแม่ฟ้าหลวง

เรื่อง

การพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์.

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่อง การพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร.-- กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง
ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2561.

128 หน้า.

1. ปศุสัตว์. I. ชื่อเรื่อง.

636

ISBN 978-616-7681-32-0

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กันยายน 2561 จำนวน 1,000 เล่ม

จัดทำโดย : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2561 โดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ การคัดลอกส่วนใดๆ ในหนังสือนี้ไปเผยแพร่ในทุกรูปแบบต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์
ยกเว้นการอ้างอิงเพื่อการศึกษาและการวิจารณ์

พิมพ์ที่ : บริษัท เอเอ็นที ออฟฟิศ เอ็กซ์เพรส จำกัด เลขที่ 464/2 ซอยเทอดไท 33 แขวงดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพฯ 10600

คำนำ

การพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เกิดจากการรวบรวมบทเรียนและประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่น้อมนำแนวพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือ “แม่ฟ้าหลวง” ของปวงชนชาวไทย ไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ โดยเริ่มจากการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่ดอยตุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่แรกเมื่อปี 2531 ปัจจุบัน โครงการพัฒนาดอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กลายเป็นโครงการพัฒนาที่ได้รับการยอมรับและกล่าวถึงในเวทีสากล และเป็นต้นแบบของโลก ด้านการพัฒนาทางเลือก การพัฒนาที่ยั่งยืน และธุรกิจเพื่อสังคม

ตั้งแต่ปี 2545 มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงนำแนวปฏิบัติที่ดี หรือ Best Practices จากโครงการพัฒนาดอยตุงฯ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ เช่น สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน และสาธารณรัฐอินโดนีเซีย เป็นต้น ทั้งนี้ พื้นที่แต่ละแห่งมีปัญหาแตกต่างกัน แต่ล้วนมีรากเหง้าของปัญหาเหมือนกัน คือ ความยากจนและขาดโอกาสในการดำรงชีวิต

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ตระหนักถึงความแตกต่างของภูมิสังคม ทุนทางธรรมชาติ และศักยภาพของแต่ละพื้นที่ จึงมุ่งแก้ไขปัญหาคความยากจนและสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพที่สุจริต ด้วยการนำหลักการและกระบวนการพัฒนาที่พิสูจน์ชัดแล้วว่านำความมั่นคงและยั่งยืนสู่ชุมชน ไปปรับใช้ในแต่ละพื้นที่ แทนที่จะคัดลอกหรือนำกิจกรรมพัฒนาใดๆ ไปใช้ทันที ตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาดอยตุงฯ ส่งเสริมอาชีพตลอดห่วงโซ่มูลค่าของแมคคาเดเมียและกาแฟ โครงการปลูกป่าย จังหวัดน่าน ส่งเสริมอาชีพตลอดห่วงโซ่มูลค่าของมะม่วงหิมพานต์ กล้วย เป็นต้น ในขณะที่โครงการพัฒนาทางเลือกในการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน ประเทศอัฟกานิสถาน เน้นการส่งเสริมอาชีพตลอดห่วงโซ่มูลค่าของแกะ

ตำราแม่ฟ้าหลวงจึงมุ่งเน้นการรวบรวม “หลักการและกระบวนการพัฒนา” เพราะนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกพื้นที่ และนำเสนอกิจกรรมพัฒนา เช่น การเลี้ยงแพะ การปลูกข้าว การเพาะและปลูกไม้ป่า เป็นต้น เพื่อให้เห็นภาพการดำเนินการในพื้นที่จริง หนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร จึงเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือชุดการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง ซึ่งปัจจุบัน ประกอบด้วยหนังสือ 9 เล่ม ได้แก่ การสร้างทีมปฏิบัติการพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย, การบริหารจัดการน้ำ, หลักการปลูกป่า ปลูกคน, การสำรวจป่า, การเพาะและปลูกข้าว, การเพาะและปลูกหญ้า, การเพาะและปลูกไทร, การเพาะและปลูกไม้ป่า และการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร

เนื้อหาในหนังสือชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวงเกิดจากการถอดและสกัดองค์ความรู้ วิเคราะห์ และเรียบเรียงจากผู้ปฏิบัติงานภาคสนาม ที่มีประสบการณ์สูงในการน้อมนำแนวพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีไปปฏิบัติจริงร่วมกับชุมชน โดยเน้นอธิบายเหตุผลของการทำงานแต่ละขั้น เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจหลักการและกระบวนการ ว่าทำไมต้องทำ ทำเพื่ออะไร และนำไปปฏิบัติได้จริง

ทั้งนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนในการจัดทำตำราชุดนี้ ต่างทำหน้าที่บนหลักการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เคยมีพระราชกระแสรับสั่งถึงการทำหน้าที่ของครูหรือนักในที่นี้ คือ ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ว่ามีเรื่องสำคัญอยู่ 2 เรื่องคือ 1) ต้องสอนหรือในที่นี้ คือ ต้องถ่ายทอดด้วยเนื้อหาของหลักวิชาที่บริสุทธิ์ ปราศจากการสอดแทรกใส่อคติความเชื่อของตน และ 2) ต้องสอนหรือถ่ายทอดให้บริบูรณ์หรือให้ครบ โดยไม่กลัวว่าผู้เรียนจะรู้มากกว่าหรือเก่งกว่า (กนก วงษ์ตระหง่าน, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553) อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ที่ดีที่สุดจะเกิดขึ้นเมื่อผู้อ่านนำความเข้าใจที่ได้จากหนังสือเล่มนี้ไปลงมือทำจริงด้วยความถี่ถ้วน รอบคอบ และให้ผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนในการปรับปรุงงานของท่านให้ดียิ่งๆขึ้น ทั้งนี้ หากเกิดปัญหาในการดำเนินงานที่ไม่สามารถหาคำตอบได้จากตำราได้ หลักสำคัญ คือ ท่านต้องกลับไปพิจารณาข้อเท็จจริงทางภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ และดำเนินการแก้ไขตามเหตุผล โดยยึดคนหรือชุมชนและประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

[1] แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิตตามตำราแม่ฟ้าหลวง	10
1. การพัฒนาระดับอยู่รอด พอเพียง ยั่งยืน	11
2. กิจกรรมพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน “ปลูกบนกระต๊าก”	13
3. การบูรณาการ	13
[2] การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจรเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน	15
2.1 หลักการพัฒนาปศุสัตว์ในรูปแบบกองทุน	18
2.2 ปัจจัยในการพิจารณาการส่งเสริมปศุสัตว์ในแต่ละพื้นที่	20
2.3 ขั้นตอนการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร	21
[3] การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ อ.เย็นนชอง ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา	22
3.1 การเตรียมความพร้อม ‘คน’	23
3.1.1 อาสาสมัครปศุสัตว์ (Livestock Volunteer)	
3.1.1.1 ภาพรวมการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ใน อ. เย็นนชอง	24
3.1.1.2 วิธีการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์	26
3.1.1.3 อุปกรณ์การอบรม	26
3.1.1.4 หัวข้อในการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์	27
• บทเรียนจากปัญหาและอุปสรรคระหว่างการอบรม	28

3.1.1.5	การติดตามการทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์ (Livestock Volunteer)	29
3.1.1.6	ความรู้เรื่องยาและอุปกรณ์รักษาโรคพื้นฐาน	29
	• การสังเกตฉลากยาเบื้องต้น	30
	• การคำนวณขนาดการให้ยาในสัตว์	31
3.1.1.7	การทำวัคซีน	33
	• บทเรียนจากการปฏิบัติในพื้นที่	33
3.1.1.8	การเก็บรักษาอุปกรณ์	36
3.1.1.9	การอบรมด้านทักษะการจัดการ	37
	• วิธีการฝึกอบรม	37
3.1.2	ชาวบ้านผู้รับแพะ	37
3.1.2.1	การคัดเลือกผู้รับแพะภายในโครงการ	37
3.2	พันธุ์และการเตรียมความพร้อมสัตว์	39
3.2.1	พันธุ์	39
	• ลักษณะเด่นของแพะพันธุ์พื้นเมืองเทิงชาน	41
	• คุณสมบัติเด่นของแพะพันธุ์พื้นเมืองเทิงชาน	41
	• วิธีการเลือกแพะที่สมบูรณ์	41
	• การสังเกตลักษณะพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ที่ดี	42
	• การขยายพันธุ์แพะ	43
	• วงรอบการเป็นสัด	44
	• การผสมพันธุ์	44
3.2.2	การขนย้ายแพะ	45
3.2.3	การเตรียมสถานที่รับแพะ	47
3.2.4	การดูแลแพะก่อนการแจกจ่าย	49
3.3	กลไกการแจกจ่ายแพะ	49
3.3.1	กระบวนการแจกจ่ายแพะ	51

3.4 โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์	53
3.4.1 โรคตามฤดูกาล	53
• โรคในฤดูร้อน (เดือนกุมภาพันธ์-เดือนพฤษภาคม)	53
• โรคในฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม)	54
• โรคในฤดูหนาว (เดือนตุลาคม-เดือนกุมภาพันธ์)	55
3.4.2 โรคติดต่อ	55
3.4.3 โรคที่ควรระวังอื่นๆ	56
3.4.4 การช่วยทำคลอดแพะเบื้องต้น	57
• การปฏิบัติเมื่อสังเกตเห็นว่าแม่แพะไม่สามารถคลอดลูกได้ตามปกติ	58
3.4.5 การอนุบาลแพะเกิดใหม่	59
3.4.6 ข้อควรระวังเรื่องการตายของแพะ	61
3.4.7 ภาวะเลือดชิด (Inbreeding)	62
3.5 ยารักษาโรคและกองทุนยาเวชภัณฑ์	62
3.5.1 กองทุนยาเวชภัณฑ์	62
3.5.2 การจัดการกองทุนยาเวชภัณฑ์	64
3.6 อาหาร	65
3.6.1 การจัดการอาหารเมื่อเลี้ยงแพะแบบปล่อย	65
3.6.2 การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหญ้าอาหารสัตว์	66
• ประเภทของหญ้าอาหารสัตว์	67
• ขั้นตอนการส่งเสริมการปลูกพืชอาหารสัตว์	67
3.6.3 การเสริมอาหารให้สัตว์ในช่วงฤดูแล้ง	69
• การทำ UMB (Urea Molasses Block)	69
• การทำหญ้าหมัก	71
3.7 โรงเรือน	72
3.7.1 แนวทางการสร้างคอกแพะ	72
3.7.2 ข้อกำหนดการทำความสะอาดคอก	75

3.8	การติดตามประเมินผลและยกระดับสู่การพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน	75
3.8.1	ระบบการติดตามประเมินผล	75
3.8.2	การบันทึกข้อมูล	76
3.8.3	การตั้งร้านยาสัตว์	76
	• การจำลองสถานการณ์การจัดการร้านยาสัตว์ (Management simulation)	76
3.8.4	การยกระดับการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน	77
	• Goat Day	78
3.8.5	การถ่ายโอนและส่งมอบการบริหารจัดการให้ชุมชน	79
	• การเตรียมการเพื่อส่งมอบโครงการให้กับชุมชน	82
[4	การพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร กรณีศึกษาที่ 2 กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และ อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน	84
4.1	การเตรียมความพร้อม ‘คน’	84
4.1.1	อาสาสมัครปศุสัตว์	84
4.1.2	ชาวบ้านผู้รับหมู	85
	4.1.2.1 การสร้างความเข้าใจเพื่อเป็นสมาชิกกองทุน	85
	4.1.2.2. การคัดเลือกสมาชิก	86
	4.1.2.3 การคัดเลือกผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์หมู	86
	4.1.2.4 การอบรมสมาชิก	87
	• วิธีการอบรมสมาชิก	87
4.2	การเตรียมความพร้อมสัตว์	87
4.2.1	พันธุ์	87
	• ลักษณะเด่นของหมูพันธุ์เหมยซาน	88
	• คุณสมบัติเด่นของหมูเหมยซาน	89
	• วิธีการสังเกตลักษณะพ่อพันธุ์แม่พันธุ์หมูเหมยซานที่ดี	89
	• การขยายพันธุ์หมู	89

• วงรอบการเป็นสัต์	89
• การผสมพันธุ์	90
4.2.2 ขั้นตอนการขนย้ายหมู	90
4.2.3 การดูแลหมูก่อนการแจกจ่าย	91
• วิธีการบันทึกประวัติหมู	91
4.3. กลไกการแจกจ่ายหมู	93
4.4. โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์	95
4.4.1 โรคระบาดของสัตว์	99
4.4.2 โรคทั่วไป	98
4.4.3 การปฏิบัติเมื่อแม่พันธุ์ตั้งท้อง	99
4.4.4 การปฏิบัติระหว่างแม่หมูคลอดลูก	100
4.4.5 การอนุบาลลูกหมูแรกคลอด	100
4.4.6 การดูแลลูกหมูหลังคลอด	101
4.5 ยารักษาโรคและกองทุนยาเวชภัณฑ์	101
4.5.1 กองทุนยา	101
4.6 อาหาร	102
4.6.1 สูตรอาหารลดต้นทุน	103
4.6.2 การปรับอาหารหมู	104
• วิธีการปรับอาหารหมู	
4.6.3 การจัดตั้งและบริหารจัดการกองทุนอาหาร	104
• หลักการกองทุนอาหารหมู	104
• ขั้นตอนการเตรียมการจัดตั้งกองทุนอาหารหมูเหมยซาน	105
• การคัดเลือกคณะทำงานกองทุนอาหารหมู	107
• การบริหารจัดการกองทุน	107
• การติดตามผลและประเมินผล	107

4.7 โรงเรือน	108
4.7.1 การสร้างโรงเรือน	108
• ข้อควรคำนึงในการสร้างโรงเรือน	108
• รูปแบบโรงเรือน	109
4.7.2 การทำความสะอาดและการกำจัดของเสียในโรงเรือน	
4.7.3 การตรวจสอบสภาพโรงเรือน	
• เกณฑ์การตรวจสอบสภาพโรงเรือน	
4.8 การติดตามประเมินผลและยกระดับสู่การพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน	111
4.8.1 ระบบการติดตามประเมินผล	111
4.8.2 การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนหมู	113
• การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู	113
• คณะกรรมการกองทุน	113
4.8.3 การตั้งโรงพักพื้นหมู	114
บทสรุป	115
ภาคผนวก	116
1. รายชื่อยาและอุปกรณ์สำหรับการรักษาของอาสาสมัครปศุสัตว์	116
1.1 กลุ่มยาฆ่าเชื้อแบคทีเรีย	116
1.2 กลุ่มยาบำรุง	118
1.3 กลุ่มเครื่องมือ	119
2. แบบฟอร์มการจดบันทึกข้อมูลในภายในโครงการธนาคารแพะ	121
2.1 รายงานการทำวัคซีนสัตว์	122

(0 1)

แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน และพัฒนาคุณภาพชีวิตตามตำราแม่ฟ้าหลวง

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดำเนินการพัฒนาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area-based Development Approach) นั่นคือ พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอย่างรอบด้าน และดำเนินการพัฒนาทั้งลุ่มน้ำเพื่อให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำและป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เริ่มด้วยการเรียนรู้จากชุมชน เอาใจเขามาใส่ใจเรา มองปัญหาและสถานการณ์ต่างๆ จากสายตาของชุมชน พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลภูมิสังคมอย่างละเอียด ด้วยการเดินสำรวจทุนทางธรรมชาติและการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจสังคมทุกครัวเรือน เพื่อให้รู้จักถึงรากเหง้าของปัญหา และทราบทุนหรือศักยภาพในพื้นที่ที่สามารถส่งเสริม ต่อยอดให้เกิดเป็นอาชีพที่มั่นคงและยั่งยืนได้ นอกจากนี้ กระบวนการ “เดินด้วยกัน กินด้วยกัน เหนื่อยด้วยกัน เห็นพร้อมกัน” นี้ ยังทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าใจตรงกัน ร่วมกันแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด และยังส่งผลให้ชุมชนเชื่อมั่นในโครงการพัฒนามากขึ้นและรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนา

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยเน้นให้ชุมชนซึ่งเป็นผู้รับประโยชน์โดยตรง มีส่วนร่วมคิดวิเคราะห์ และร่วมปฏิบัติตั้งแต่ต้น เพื่อให้เกิดการระเบิดจากข้างใน หมายถึง เกิดความตระหนักในสาเหตุและผลของปัญหาและต้องการจะแก้ไขให้ดีขึ้นด้วยตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาด้านเศรษฐกิจ หรือสร้างงาน สร้างอาชีพนั้น มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เริ่มจากการลดรายจ่ายก่อน นั่นคือ ปลุกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จากนั้น จึงดำเนินกิจกรรมเพิ่มรายได้ โดยพิจารณาศักยภาพในพื้นที่ ทักษะของชุมชน และความต้องการของตลาดควบคู่กัน พร้อมกันนั้น ยังต้องคำนึงถึงการลงทุน การขนส่ง และการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าด้วย อีกทั้ง คำนวณงบประมาณและรายได้ที่จะเกิดขึ้นต่อปีในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เพื่อศึกษาความเป็นไปได้จริงในการ

ส่งเสริมอาชีพ (Feasibility) จากนั้น จึงวางแผนงาน ระยะเวลา ทรัพยากร องค์กรความรู้ และงบประมาณที่ต้องใช้ แล้วจึงดำเนินกิจกรรมส่งเสริมอาชีพในชุมชน

1.1 การพัฒนาระดับอยู่รอด พอเพียง ยั่งยืน

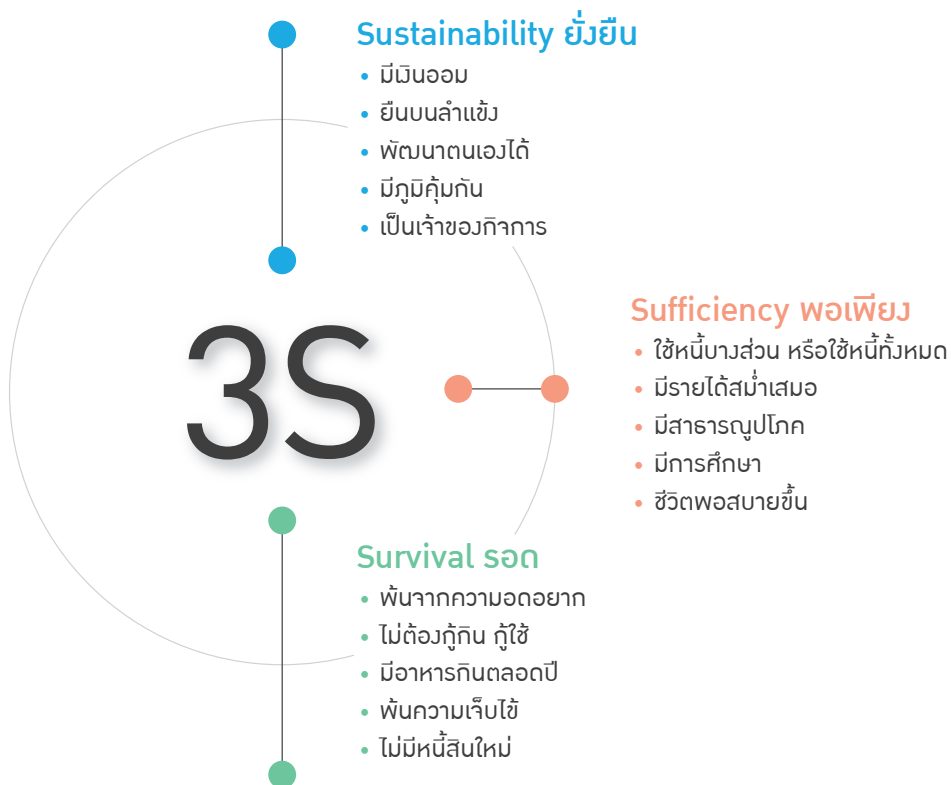
มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เชื้อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ จึงดำเนินกิจกรรมพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ชุมชนมีความมั่นคงและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม พร้อมกับพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ “คิดเป็น ทำเป็น” พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้อยู่เสมอ ประกอบอาชีพโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ดูแล และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า พึ่งพาตนเอง และต่อยอดการพัฒนาได้ ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงใช้เวลา ค่อยเป็น ค่อยไป ดังหลักการทรงงานและแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ น้อมนำและประยุกต์เป็นกรอบแนวคิด (Model) ของการพัฒนา เรียกว่า 3S Model ซึ่งแบ่งการพัฒนาสู่ความยั่งยืนเป็น 3 ระยะ เริ่มจาก อยู่รอด หรือ Survival พอเพียง หรือ Sufficiency และยั่งยืน หรือ Sustainability

การพัฒนาขั้นอยู่รอด เน้นการเข้าถึงและพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ น้ำ ดิน ป่า สาธารณูปโภค และสาธารณสุข พร้อมๆ กับกิจกรรมพัฒนาเพื่อลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ในการประกอบอาชีพสุจริต เพื่อให้คนในพื้นที่มีรายได้เพียงพอต่อการอุปโภคและบริโภค **“ไม่ต้องกู้เงิน กู้ใช้”** และบูรณาการหลายระบบนิเวศเพิ่มขึ้น อีกทั้งเริ่มบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม โดยชุมชน

การพัฒนาขั้นพอเพียง เน้นการเพิ่มผลิตภาพและมูลค่าของผลผลิตและการบริการ เพื่อให้คนในพื้นที่ **“พอกิน พอใช้”** มีรายได้ที่มั่นคง สามารถปลดหนี้ได้บางส่วนหรือทั้งหมด มีการศึกษาสูงขึ้น รู้สิทธิและหน้าที่ ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของชุมชน สืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนร่วมกันบริหารจัดการ อนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบนิเวศ

การพัฒนาขั้นยั่งยืน เน้นพัฒนาให้คนในพื้นที่มีภูมิคุ้มกันตามแนวพระราชดำริ เช่น มีหลักประกันในชีวิต มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จัดการระบบนิเวศอย่างยั่งยืน มีกลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ ชุมชน **“คิดเป็น ทำเป็น”** สามารถแก้ไขปัญหาและสานต่อแนวคิดการพัฒนาด้วยตนเอง รวมทั้งให้การช่วยเหลือ แบ่งปัน ถ่ายทอดความรู้ให้คนในและนอกชุมชน

ทั้งนี้ แต่ละชุมชนมีทุนทางธรรมชาติและทุนทางอาชีพแตกต่างกัน ส่งผลให้ระดับคุณภาพชีวิตแตกต่างกันไปด้วย บางชุมชนอาจอยู่**ระดับอยู่รอด** คือ ไม่อดอยาก มีอาหารกินครบทั้งปี ไม่มีหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมมาซื้ออาหารหรือใช้จ่ายในครัวเรือน บางชุมชนอาจอยู่**ระดับพอเพียง** คือ มีความสามารถในการชำระหนี้ได้อย่างสม่ำเสมอเพราะเริ่มมีรายได้ที่ต่อเนื่องมากขึ้น มีการศึกษาที่ดี ชีวิตสุขสบายมากขึ้น และบางชุมชนอาจกำลังก้าวไปสู่**ระดับยั่งยืน** คือ มีเงินออมในครัวเรือน มีหลักประกันทั้งทางด้านรายได้ สุขภาพ การศึกษาและสามารถยืนอยู่บนลำแข้งของตนเองได้อย่างมั่นคงจนสามารถต่อยอดไปสู่การเป็นเจ้าของกิจการได้ในอนาคต เป็นต้น จึงสำคัญมากที่ทีมปฏิบัติการพัฒนาจะต้องศึกษาและวิเคราะห์ว่าชุมชนอยู่ในระดับไหน

ภาพที่ 1

การพัฒนาระดับอยู่รอด พอเพียง ยั่งยืน

ต้องเติมเต็มจุดใดบ้าง จึงจะวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นที่ได้ และพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป บนพื้นฐานที่มั่นคง แต่ยืดหยุ่นเพียงพอที่จะรองรับกับการพัฒนาของชุมชนที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกันในแต่ละด้าน เพื่อให้ชุมชน **“ช่วยเขาให้เขาช่วยตัวเอง”** ได้อย่างแท้จริง

1.2 กิจกรรมพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน “ปลูกบนกระต่าข”

ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย คือ ชาวบ้านเห็นประโยชน์ของกิจกรรมพัฒนา และกิจกรรมพัฒนานั้นสอดคล้องกับระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน นั่นคือ หากชุมชนยังอยู่ในขั้นอยู่รอด กิจกรรมพัฒนาที่ตอบโจทย์การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างอาชีพ มักเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นประโยชน์และพร้อมเข้าร่วม ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างรวดเร็ว หากชุมชนอยู่ในขั้นพอเพียงแล้ว นั่นคือ มีกินมีใช้ มีรายได้พอสมควร กิจกรรมพัฒนาที่เน้นการแปรรูปเพิ่มมูลค่าจากทุนที่ชุมชนมี เพื่อสร้างรายได้ที่มั่นคงในระยะยาว มักเป็นกิจกรรมที่ชุมชนพร้อมที่จะเข้าร่วมอย่างจริงจัง โดยสรุป คือ กิจกรรมพัฒนาที่จะส่งเสริมต้องทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้น จึงสำคัญมากที่ทีมปฏิบัติการพัฒนาจะต้องทราบว่าชาวบ้านมีจิตความเป็นอยู่อย่างไร มีข้อมูลที่ชัดเจน และกิจกรรมที่จะส่งเสริมจะสร้างประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมให้ชาวบ้านได้อย่างไรทั้งทางตรงและทางอ้อม หากเป็นกิจกรรมเพิ่มรายได้ก็ต้องแสดงให้เห็นชัดเจนว่าจะสร้างรายได้เท่าไร ในกี่ปี รวมแล้วเท่าไร โดยมีต้นทุนเท่าไร นั่นคือ ต้องคำนวณความคุ้มค่าที่จะเกิดกับชาวบ้าน หรือ “ปลูกบนกระต่าข” ก่อน

1.3 การบูรณาการ

การบูรณาการเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญของการขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย หมายถึงการคิดร่วมกัน เดินร่วมกัน เห็นร่วมกัน ประสานแผนงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดให้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีเป้าหมายร่วม คือ การแก้ไขปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ นั่นคือ การบูรณาการตามตำราแม่ฟ้าหลวงเน้นการลงไป “ทำ” ด้วยกันในพื้นที่จริงตามความถนัดและเชี่ยวชาญของหน่วยงานนั้นๆ ไม่ใช่เพียงการประชุมและตกลงกัน

นอกจากการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ หรือ “การบูรณาการแนวราบ” แล้ว “การบูรณาการแนวตั้ง” หรือการสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของทุกระดับภายในหน่วยงานนั้นๆ ก็สำคัญเช่นกัน และส่งผลโดยตรงต่อการขับเคลื่อนการพัฒนา ดังนั้นเมื่อดำเนินงานพัฒนาเชิงพื้นที่ ที่มปฏิบัติการพัฒนาจึงต้องทำงานจากล่างขึ้นบนและบนลงล่างไปพร้อมกัน ขึ้นลง ขึ้นลง อย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกัน ก็ต้องทำงานจากซ้ายไปขวาและขวาไปซ้ายร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ อย่างต่อเนื่องเช่นกัน โดยเอาปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นตัวตั้ง

[02]

การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

การพัฒนาและส่งเสริมปศุสัตว์เป็นกิจกรรมพัฒนาหนึ่งที่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจน ครอบคลุมการลดรายจ่าย สร้างความมั่นคงทางอาหาร เพิ่มรายได้ และชำระหนี้ เนื่องจาก รายจ่ายค่าอาหารมักมีสัดส่วนมากที่สุดของรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน (ข้อมูลจากการ สสำรวจเศรษฐกิจสังคมรายครัวเรือน) แต่ละครัวเรือนจึงสามารถลดรายจ่ายได้อย่างมาก ด้วยการ “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” ทั้งพืชผักสวนครัวและปศุสัตว์ จากนั้นจึง แบ่งปันหรือขาย ซึ่งหากดำเนินอย่างครบวงจรจะสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร หมายถึง การพัฒนาทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงสัตว์ ทั้งพันธุ์ อาหาร โรงเรือน คนดูแลรักษา องค์ความรู้ ยารักษาโรค และการบริหารจัดการ เป็นต้น เพื่อให้สัตว์

ภาพที่ 2

ชาวบ้านในพื้นที่โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นของ ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

มีสุขภาพแข็งแรง ให้ผลผลิตมีคุณภาพ ตามมาตรฐาน จึงลดรายจ่ายและสร้างรายได้ให้ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น กิจกรรมพัฒนาปศุสัตว์ในแต่ละพื้นที่อาจเลี้ยงสัตว์ต่างชนิด ต่างพันธุ์กัน ตามภูมิสังคมของแต่ละแห่ง แต่สิ่งสำคัญ คือ การพัฒนาคุณภาพการเลี้ยงสัตว์ให้มีมาตรฐาน พัฒนาคมนในชุมชนให้เป็นผู้รู้จริงด้านการเลี้ยงสัตว์ และเป็นผู้ที่ตระหนักถึงการปรับปรุงคุณภาพมาตรฐานการเลี้ยงและการรักษาพันธุ์สัตว์ที่ดีต่อไป

ภาพที่ 3

แผนภาพองค์ประกอบ 7 ด้าน
ในการดำเนินงานพัฒนาปศุสัตว์ครบวงจร

จากประสบการณ์และบทเรียนด้านการพัฒนาปศุสัตว์ของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ พบว่าการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร ประกอบด้วย การดำเนินงาน 7 ด้านควบคู่กันไป ได้แก่ 1) การเตรียมความพร้อมคน 2) พันธุ์และการเตรียมความพร้อมสัตว์ 3) กลไกการแจกจ่าย 4) โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์ 5) ยารักษาโรค 6) อาหาร 7) โรงเรือน

การเตรียมความพร้อมคน คือ กระบวนการพัฒนาคนในพื้นที่เป้าหมายให้มีความรู้ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาปศุสัตว์ ได้แก่ 1) การสร้างอาสาสมัครปศุสัตว์ นั่นคือ การสร้างคนในพื้นที่ให้มีความรู้ด้านการป้องกันและรักษาโรคสัตว์เบื้องต้น เพื่อให้สุขภาพสัตว์ในพื้นที่แข็งแรงเจริญเติบโตตามมาตรฐานพันธุ์ ให้ลูกตก คุ่มค่าคุ้มทุน ส่งผลให้ชาวบ้านลดรายจ่ายจากการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยตนเอง และเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิต ไปจนถึงแปรรูปได้ และ 2) การส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้เรื่องการดูแลปศุสัตว์ และบริหารจัดการกองทุนด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ต้องส่งเสริมให้ผู้เลี้ยงมีจิตสำนึกเอาใจใส่ดูแลสัตว์ รู้จักวิธีการและเทคนิคในการสังเกตพฤติกรรมเพื่อการจัดการและการดูแลสุขภาพสัตว์อย่างเหมาะสม เพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับสัตว์ ซึ่งเปรียบเสมือนสินทรัพย์ของชาวบ้าน

การเตรียมความพร้อมสัตว์ คือ การคัดเลือกพันธุ์สัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ มีวิธีการเลี้ยงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนได้ ตลอดจนการอนุบาลและดูแลสัตว์ให้ปลอดภัยและสุขภาพดีก่อนส่งถึงมือชาวบ้าน พร้อมทั้งความรู้วิธีการดูแลสัตว์ที่เป็นมาตรฐาน รวมถึงการให้ความสำคัญกับกระบวนการที่เกิดขึ้นกับสัตว์ ได้แก่ การเกิด การตาย การขนถ่าย เป็นต้น

กลไกการแจกจ่าย คือ แนวคิดและวิธีการแจกจ่ายสัตว์ให้กับชุมชน โดยต้องออกแบบบนพื้นฐานของความเสมอภาค เป็นธรรม และที่สำคัญคือสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์ คือ การให้ความรู้อาสาสมัครปศุสัตว์และชาวบ้าน เพื่อสังเกตอาการผิดปกติของสัตว์แต่ละชนิด และรักษาอาการป่วยเบื้องต้น พร้อมทั้งให้วัคซีนตามมาตรฐานและวางระบบเฝ้าระวังในชุมชนได้ ส่งผลให้อัตราการตายของปศุสัตว์ในพื้นที่ลดลง จึงลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้ชาวบ้านได้

ยารักษาโรคและกองทุนยาเวชภัณฑ์ คือ การจัดหายาที่มีคุณภาพ ตรงตามโรคของสัตว์ และครบถ้วน ให้มีไว้ในพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนเข้าถึงยารักษาโรคที่มีคุณภาพและใช้ได้ทันทีเมื่อจำเป็น รวมถึงการวางระบบการบริหารจัดการและดูแลรักษาโดยชุมชน นอกจากนี้ หากมีศักยภาพและตลาดรองรับ อาจรวมถึงการส่งเสริมให้อาสาสมัครเป็นหุ้นส่วนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร้านยาปศุสัตว์ในพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความพร้อมในการเป็นผู้ประกอบการร้านยาในชุมชนได้ต่อไป

อาหาร เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สัตว์อยู่รอดและเจริญเติบโตตามวัย ประกอบด้วยการจัดการอาหารและน้ำ การพัฒนาสูตรอาหารจากวัตถุดิบในพื้นที่ ที่ได้โปรตีนตามมาตรฐานการเจริญเติบโต เพื่อลดต้นทุนค่าอาหาร อันเป็นรายจ่ายสำคัญของการเลี้ยงสัตว์

โรงเรียน เป็นปัจจัยสำคัญอีกด้านหนึ่งในการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร จึงต้องออกแบบและปรับให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ภูมิอากาศ และชนิดสัตว์ รวมทั้งคำนึงถึงความสะดวกในการจัดการโรคและการจัดการประจำวันด้วย

2.1 หลักการพัฒนาปศุสัตว์ในรูปแบบกองทุน

“กองทุน” เป็นกลไกที่ใช้ในการบริหารจัดการการพัฒนาปศุสัตว์ในพื้นที่ เพราะการพัฒนาปศุสัตว์ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการแจกสัตว์ให้ชาวบ้านแบบให้เปล่า แต่กองทุนปศุสัตว์จะทำหน้าที่เหมือนกับ “ธนาคาร” นั่นคือ เป็นแหล่งทุน (ปศุสัตว์) ที่มีระบบกู้ยืมและคืน กล่าวคือ กองทุนจะให้สมาชิกยืมสัตว์ไปก่อน โดยสมาชิกกองทุนที่รับสัตว์ไปจะต้องนำสัตว์มาคืนให้กับกองทุนตามกฎหมายที่ตกลงร่วมกันไว้แล้วล่วงหน้า เพื่อให้กองทุนนำสัตว์เหล่านั้นไปแจกจ่ายให้กับสมาชิกใหม่ที่ยังไม่ได้รับสัตว์ต่อไปได้ กองทุนปศุสัตว์จึงลงทุนเพียงครั้งเดียว แต่สามารถขยายครอบคลุมทั้งชุมชนได้เอง นอกจากนี้ ระบบกู้ยืมและคืนยังสามารถตรวจสอบและบังคับใช้ได้จริง เพราะบริหารจัดการโดยสมาชิกชุมชนหรือผู้รับประโยชน์เอง จึงตรวจสอบกันและกันได้โดยง่าย ทั้งนี้ มักเริ่มดำเนินการกับชาวบ้านประมาณ 30% ของชุมชนก่อน เพราะบางครั้งเรือนอาจยังไม่มีความพร้อมที่จะเลี้ยง บางครัวเรือนรอதுท่าที่ และเพื่อความสะดวกและประสิทธิภาพในการกำกับ ดูแล และรักษาอาการเจ็บป่วยของปศุสัตว์ในช่วงแรก

หลักการบริหารกองทุนปศุสัตว์และกฎหมายของระบบยืมและคืนอาจแตกต่างกันไปตามชนิดของสัตว์และระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย บางพื้นที่โครงการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต บางพื้นที่คุณภาพชีวิตของชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีแต่ขาดการออม โครงการพัฒนาปศุสัตว์จะช่วยเสริมให้ชาวบ้านมีเงินออมในรูปแบบของการมีฝูงสัตว์เป็นสินทรัพย์ เช่น **กองทุนหมูเหมยซานในจังหวัดน่าน** เริ่มให้กู้ยืมหมูแม่พันธุ์ 1 ตัว ที่ร้อยละ 33% ของจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมดในชุมชน เพราะต้องการสนับสนุนชาวบ้านที่จำเป็นและต้องการเลี้ยงสัตว์จริงๆ ก่อน ถ้าชาวบ้านเลี้ยงดูสัตว์เป็นอย่างดีตามข้อกำหนดของโครงการ หมูจะผลิตลูกตามมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง และพร้อมที่จะนำไปให้ชาวบ้านรายอื่นที่ต้องการเลี้ยงสัตว์กู้ยืมต่อได้ครบทั้งชุมชนในระยะเวลา 3 ปี **กองทุนแพะ อ.เย็นนงของ ประเทศเมียนมา** เริ่มให้กู้ยืมแพะตัวเมีย 10 ตัวต่อครอบครัว เพราะแพะในจำนวนดังกล่าวสามารถสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและสามารถส่งต่อแพะในจำนวนนี้ไปยังผู้ที่ต้องการอื่นๆ ภายใน 1 ปีได้

ภาพที่ 4
กลไกกองทุนพัฒนาปศุสัตว์

รูปแบบของการบริหารกองทุนพัฒนาปศุสัตว์ของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงเป็นกลไกเพื่อแบกรับความเสี่ยงให้กับชุมชน โดยโครงการจะเป็นผู้ให้งบประมาณในการจัดตั้งแรกเริ่มทั้งหมด แต่ท้ายที่สุดกองทุนพัฒนาปศุสัตว์ต้องสามารถเลี้ยงตัวเองได้ และคนในพื้นที่ต้องเป็นผู้ดำเนินงานทั้งหมดเอง โดยเจ้าหน้าที่ของโครงการที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่จะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและผู้ประสานงานให้ในช่วง

เริ่มแรก โดยเน้นการประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานราชการในพื้นที่ อีกทั้งช่วยเสริมสร้าง “ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนให้กับชุมชน” โดยดึงให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน รวมทั้งร่วมกันบริหารกองทุนโดยมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน และผู้รับผิดชอบเหล่านั้นควรได้รับผลประโยชน์ที่จับต้องได้จากกองทุน เพราะเขาก็ต้องมีรายได้เพื่อดำรงชีวิตเช่นกัน

การบริหารจัดการและความเป็นเจ้าของเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้กองทุนเกิดความยั่งยืนและเสริมสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านในการต่อยอดกองทุนต่อไป

2.2 ปัจจัยในการพิจารณาการส่งเสริมปศุสัตว์ในแต่ละพื้นที่

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

1. มีตลาดในพื้นที่รองรับแน่นอน ราคาตลาดเหมาะสม กล่าวคือ ผลผลิตที่ได้จากสัตว์ชนิดนั้นๆ เป็นสิ่งที่ตลาดต้องการ มีราคาค่อนข้างคงที่ สามารถสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต
2. ระยะเวลาที่ผลผลิตจะสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน

ปัจจัยทางสังคม

3. วิถีชีวิตของชุมชน
4. ความสามารถของครัวเรือนในการเลี้ยงสัตว์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เพื่อพิจารณาจำนวนสัตว์)
5. ความเสี่ยงหรืออัตราการเลี้ยงสัตว์ให้รอด ซึ่งอาจเป็นความเสี่ยงเฉพาะของพื้นที่นั้นๆ เช่น โรคระบาด สัตว์มีพิษ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น

ปัจจัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6. สภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศรวมถึงอาหารเหมาะสมกับการเลี้ยงสัตว์ชนิดนั้นๆ

1. รวบรวม
ข้อมูล

2. วิเคราะห์
ข้อมูล

3. สร้างอสาสมัคร
ปศุสัตว์

4. สร้างความเข้าใจชุมชน
และจัดตั้งกองทุนปศุสัตว์

5. การจัดตั้ง
กองทุนสนับสนุน

6. ระบบการติดตาม
ประเมินผล

ภาพที่ 5

ขั้นตอนการทำงาน

ในการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร

2.3 ขั้นตอนการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร

1. ลงพื้นที่สังเกตและสอบถามปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน ชนิด สภาพของสัตว์ที่เลี้ยง แหล่งอาหาร เป็นต้น และสร้างความเข้าใจเบื้องต้นกับชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาปศุสัตว์ตามตำราแม่ฟ้าหลวง
2. วิเคราะห์ข้อมูล เลือกพันธุ์สัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ที่สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยคำนึงถึงอาหารที่เพียงพอด้วย จากนั้น จัดทำแผนดำเนินการ
3. ฝึกอบรมโดยเน้นการปฏิบัติจริงให้ตัวแทนชาวบ้าน ซึ่งเรียกว่าอาสาสมัครปศุสัตว์ เพื่อให้มีความรู้ในการดูแลสุขภาพสัตว์ในชุมชน การไช้ยา การให้วัคซีนและการรักษาโรคสัตว์เบื้องต้น
4. สร้างความเข้าใจกับชุมชนเรื่องหลักการและกลไกของกิจกรรมพัฒนาปศุสัตว์ ยกระดับองค์ความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน และร่วมกับชุมชนวางกฎระเบียบในการบริหารจัดการกองทุนและกฎเกณฑ์การกู้ยืมและคืน
5. จัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาปศุสัตว์ ได้แก่ กองทุนอาหาร และกองทุนยาและเวชภัณฑ์สัตว์
6. วางระบบการติดตามประเมินผลการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน และการทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์ในชุมชน

(03)

การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ อ.เย็นนชอง ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

โครงการพัฒนาทางเลือกเพื่อการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน อ.เย็นนชอง ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ดำเนินการโดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศไทยและเมียนมา เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในเขตแห้งแล้งให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการน้อมนำศาสตร์พระราชاةและตำราแม่ฟ้าหลวงไปประยุกต์ให้เหมาะกับภูมิสังคมของ อ.เย็นนชอง ซึ่งเป็นเขตแห้งแล้งตอนกลางของประเทศเมียนมา ครอบคลุม 29 หมู่บ้าน

ภาพที่ 6

อาสาสมัครและชาวบ้าน
ตรวจสอบสุขภาพแพะของโครงการ

เมื่อดำเนินการเก็บข้อมูลภูมิสังคม พบว่าชาวบ้านในพื้นที่ที่มีรายได้น้อย มีหนี้สินที่เกิดจากการกู้เพื่อกินเพื่อใช้ เพราะมีทางเลือกในการประกอบอาชีพจำกัด เนื่องจากมีต้นทุนทางธรรมชาติต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ต้นทุนน้ำ” ปริมาณฝนตกในพื้นที่น้อยและขาดการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ ทั้งเป็นดินทราย ไม่สามารถอุ้มน้ำได้ จึงไม่สามารถทำกิจกรรมการเกษตรได้ดังเช่นพื้นที่อื่นๆ ปศุสัตว์จึงกลายเป็นสินทรัพย์สำคัญของแต่ละครัวเรือน อย่างไรก็ตาม อัตราการตายของสัตว์ในพื้นที่เกินกว่ามาตรฐาน นั่นคือ ร้อยละ 7.13 เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้ในเรื่องการรักษาโรคสัตว์ ไม่มีयरรักษาโรคที่มีคุณภาพ ค่ารักษาพยาบาลแพง อีกทั้ง หมอและสถานพยาบาลสัตว์อยู่ไกลจากหมู่บ้านมาก นอกจากนี้ พันธุ์สัตว์ดั้งเดิมในพื้นที่เป็นพันธุ์พื้นเมือง ให้ผลผลิตเนื้อแพะไม่มากนัก จึงสร้างรายได้ไม่คุ้มค่า

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงเห็นความสำคัญกับการพัฒนาปศุสัตว์ เพราะเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน หลักการทำงานที่สำคัญของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ คือ การพัฒนาคนในชุมชนให้เข้าใจหลักการและกระบวนการทำงานผ่านการลงมือทำจริง เพื่อให้คนในชุมชนมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำเนินการต่างๆ ด้วยตัวเองในอนาคต **การสร้าง**
อาสาสมัครปศุสัตว์จึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร ส่งผลให้อัตราการตายของสัตว์ลดลงอย่างมีนัยยะสำคัญ และสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้ง เมื่อชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างดีแล้ว ยังเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นใหม่และคนในพื้นที่อื่นที่ต้องการด้วย

ทั้งนี้ หุ่นส่วนการพัฒนาที่สำคัญของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ในโครงการนี้ ได้แก่ กระทรวงพัฒนาปศุสัตว์ ประเทศเมียนมา (Livestock Breeding and Veterinary Department - LBVD) ซึ่งร่วมกับมูลนิธิฯ ออกแบบหลักสูตรและฝึกอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ สนับสนุนการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานและภาคประชาสังคมอื่นๆ ในพื้นที่ และส่งข้าราชการของกระทรวงมาฝึกปฏิบัติกับมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ โดยใช้พื้นที่พัฒนา อ. เย็นหนองเป็นห้องเรียน

3.1 การเตรียมความพร้อม ‘คน’

3.1.1 อาสาสมัครปศุสัตว์

อาสาสมัครปศุสัตว์เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร เพราะการสร้างอาสาสมัครปศุสัตว์ คือ **การสร้างคนในพื้นที่ให้มีองค์ความรู้ด้านการป้องกันและรักษาโรคสัตว์**

เบื้องต้น เพื่อให้สุขภาพสัตว์ในพื้นที่ที่แข็งแรง เจริญเติบโตตามมาตรฐานพันธุ์ ให้ลูกตก คุ่มค่า คุ่มทุน ส่งผลให้ชาวบ้านลดรายจ่ายจากการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยตนเอง และเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิต ไปจนถึงแปรรูปได้ และยังเป็นคนที่เชื่อมระหว่างโครงการและชาวบ้าน มีหน้าที่สร้างความเข้าใจกับชุมชน และทำงานใกล้ชิดกับชุมชนมาก เพื่อแก้ปัญหาสุขภาพของสัตว์ ส่งผลให้อัตราการตายของสัตว์ลดลง ในขณะเดียวกัน อาสาสมัครก็เป็นตัวแทนของชาวบ้านที่ทำให้โครงการรับรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน รวมทั้งปัญหาในระหว่างการดำเนินงานเพื่อแก้ไขได้โดยเร็ว

หน้าที่หลักของอาสาสมัครปศุสัตว์ คือ การดูแลสุขภาพสัตว์ในโครงการ โดยเฉพาะสัตว์เศรษฐกิจ และยังมีหน้าที่เฝ้าระวังการติดเชืโรคระบาดในหมู่สัตว์ ให้คำแนะนำและส่งเสริมความรู้เรื่องผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ และความรู้เรื่องการรักษาพันธุ์แพะให้กับชาวบ้านในพื้นที่

ภาพที่ 7

อาสาสมัครปศุสัตว์ตรวจโรงเรือนเลี้ยงสัตว์
ของชาวบ้านผู้รับประโยชน์ในโครงการ

3.1.1.1 ภาพรวมการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ใน อ. เย็นนชอง

เมื่ออาสาสมัครปศุสัตว์ปฏิบัติงานในพื้นที่จริงต้องมีความรู้เรื่องสุขภาพสัตว์ การสังเกตอาการและการจัดการโรคเป็นอย่างดี รวมทั้งต้องสละเวลาส่วนตัวเพื่อแก้ไขปัญหาของ

ชุมชน ดังนั้น เมื่ออบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ นอกจากความเข้าใจเนื้อหาและฝึกปฏิบัติแล้ว ยังต้องคอยสังเกตพฤติกรรม ความตั้งใจ และความอดทนของอาสาสมัครปศุสัตว์ เพื่อปลูกฝังทัศนคติและความพร้อมทั้งกายและใจในการปฏิบัติหน้าที่ การอบรมอาสาสมัครจึงมีกระบวนการดังนี้

ภาพที่ 8

การฝึกอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์
โดยสัตวแพทย์ประจำโครงการ

ภาพที่ 9

อาสาสมัครปศุสัตว์
ฝึกปฏิบัติการ擠นมวัว

ภาพที่ 10

อาสาสมัครปศุสัตว์จะได้รับการทดสอบความรู้
ในบทเรียนอย่างสม่ำเสมอจนแน่ใจว่าเข้าใจ
หลักการเบื้องต้นของการจัดการโรคและการรักษาสัตว์

ภาพที่ 11

การฝึกปฏิบัติการจับบังคับสัตว์

1. คัดเลือกอาสาสมัครที่มีจิตใจอยากช่วยเหลือคน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกหมู่บ้านละ 3 คน
2. อบรม 3 ครั้ง ทั้งระยะเวลาการอบรมแต่ละครั้ง ห่างกันนาน 3 เดือน โดยระหว่างนั้น ทีมพัฒนา ที่เชี่ยวชาญด้านปศุสัตว์จะเข้าไปติดตามการทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์ในหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งพัฒนาทักษะและความรู้ของอาสาสมัครตามกรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่
3. ในการอบรมแต่ละครั้ง จะสอบเก็บคะแนนและสังเกตพฤติกรรมของอาสาสมัครแต่ละคนว่ามีความกระตือรือร้นในการทำงานหรือไม่
4. โครงการร่วมกับ LBVD กำหนดเรื่องที่ใช้ในการฝึกอบรม และร่วมกันอบรม ตลอดจนปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะสมกับพื้นที่และอาสาสมัครมากยิ่งขึ้น

ประสบการณ์ภาคสนาม

การทิ้งระยะเวลานานในการอบรมแต่ละครั้ง เพื่อให้โครงการฯ สามารถสังเกตพฤติกรรมของอาสาสมัครแต่ละคนได้ว่า มีใจอยากทำงานจริงแค่ไหน โดยจะดูควบคู่กันทั้งคะแนนสอบและการปฏิบัติ เพื่อเลือกคนที่มีความรู้ และสามารถปฏิบัติได้ดี 2 ใน 3 คน มาเป็นอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน และถ้าหากมีอาสาสมัครประจำหมู่บ้านลาออกหรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ก็จะเลือกคนที่ไม่ได้รับเลือกตั้งแต่ต้นขึ้นมาทำหน้าที่แทน

3.1.1.2 วิธีการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์

1. วิทยากรบรรยายเนื้อหาแต่ละเรื่องใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานเบื้องต้น
2. เน้นการฝึกปฏิบัติจริง ทั้งการฉีดวัคซีน ถ่ายพยาธิ FMD และ BQ ซึ่งเป็นโรคที่เกิดมากในพื้นที่ ตลอดจนการรักษาโรคทั่วไป และการคลอด การตอน การผสมเทียม เป็นต้น
3. สอบวัดประเมินผลทุกครั้งหลังการอบรม ทั้งเนื้อหาและปฏิบัติ

3.1.1.3 อุปกรณ์การอบรม

1. Power point presentation
2. อุปกรณ์ฉีดยาสำหรับฝึกปฏิบัติการฉีดยาสัตว์
3. ยาบำรุง
4. วัคซีน
5. ยารักษาโรคสัตว์ในพื้นที่

3.1.1.4 หัวข้อในการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์

เนื้อหาการอบรม ครั้งที่ 1	เนื้อหาในการอบรม ครั้งที่ 2	เนื้อหาในการอบรม ครั้งที่ 3
1. คุณลักษณะของสุขภาพที่ดีของสัตว์ 2. โรคไข้หวัดหรือโรคแบลคเลก 3. กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของสัตว์เคี้ยวเอื้อง 4. โรคจากสัตว์ที่สามารถติดต่อกับคน 5. โรคแอนแทรกซ์ 6. โภชนาการสัตว์ปีก 7. โรคพยาธิภายในของสัตว์ปีก - โรคพยาธิทั้งภายในและภายนอกของสัตว์เคี้ยวเอื้อง 8. โภชนาการสำหรับสัตว์ 9. โรค Hemorrhagic 10. โรคปากและเท้าเปื่อย (FMD) 11. ประเภทของสายพันธุ์หมู 12. การคัดเลือกพ่อพันธุ์หมูป่า 13. การอนุบาลลูกหมู - โรคพยาธิภายในหมู 14. โรคผิวหนังในหมู 15. โรคไข้หนังแดง 16. การเป็นสัตว์, การตั้งครรรภ์, และการทำคลอดหมู 17. การจัดการแปลงหญ้าอาหารสัตว์ 18. การรักษาโรคทางเดินหายใจ ท้องร่วง ท้องอืด เต้านมอักเสบและมดลูกอักเสบแบบดั้งเดิม	1. โรคและสาเหตุการเกิดโรค 2. โรคในแพะ (ปัญหาสุขภาพ, อาการของโรค, อาการ, การป้องกัน) 3. ชนิดของยารักษาโรค 4. การตัดอวัยวะในสัตว์เคี้ยวเอื้อง 5. การทำปัสสาวะอาหารเสริมยูเรียผสมกากน้ำตาล 6. การใช้ประโยชน์จากจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ 7. การผสมเทียม 8. ชนิดของสายพันธุ์วัว 9. ประสิทธิภาพภาคสนาม การเพาะพันธุ์	1. โรคในจุ่มกแพะที่มีสาเหตุจากแมลงวันเข้าไปวางไข่ 2. ใส่เดือนฝอยในหมู 3. การทำปศุสัตว์ในสัตว์ปีก 4. อาหารเป็นพิษ 5. ยารักษาโรค 6. การทำผลิตภัณฑ์ในโคนม และการดูแลสุขภาพ 7. อาหารโคนม 8. พืชและหญ้าเลี้ยงสัตว์ 9. การทำหญ้าหมัก 10. การใช้พืชและผลไม้สำหรับรักษาโรคสัตว์ 11. พืชวิทยา 12. การประมาณค่าน้ำหนักตัวแพะ

บทเรียนจากปัญหาและอุปสรรคระหว่างการอบรม

1. ปรับวิธีการอบรมให้เหมาะสมกับอาสาสมัคร เพราะบางพื้นที่ยังขาดการศึกษา หรือบางคนไม่เคยได้รับการศึกษามาก่อน
 - ตัวอย่างการอบรมอาสาสมัครในพื้นที่ อ.เย็นนของ วิทยากร คือ ทีมสัตวแพทย์ประจำโครงการ และ LBVD ซึ่งเป็นผู้ได้รับการศึกษาระดับสูงจากมหาวิทยาลัยด้านการแพทย์ ต้องปรับการสอนให้เป็นภาษาที่ชาวบ้านเข้าใจง่าย ไม่ใช่ศัพท์วิชาการ ใช้ตัวอย่างประสบการณ์ภาคสนามในการรักษาสัตว์สอดแทรกเพื่อให้อาสาสมัครเข้าใจเนื้อหามากยิ่งขึ้น
2. ให้ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ ให้กำลังใจผู้เรียนไม่ให้เกิดความท้อถอย
 - อาสาสมัครบางคนมีจิตอาสาต้องการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนแต่ไม่รู้หนังสือ ไม่สามารถอ่านและเขียนได้ ทีมสัตวแพทย์ประจำโครงการจึงต้องใส่ใจเป็นพิเศษและติดตามเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อเข้าไปคุย อธิบาย และสอนจากเหตุการณ์จริงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการเงิน การจดบันทึกข้อมูล ซึ่งต้องออกแบบวิธีการจดให้ง่าย ไม่ซับซ้อน และต้องทบทวนมาก เพราะอาจผิดพลาดได้
3. วิทยากรต้องเตรียมการสอนมาเป็นอย่างดี และไม่กลัวที่จะเป็นครูให้กับคนที่มีอาวุโสกว่า
 - สัตวแพทย์ประจำโครงการบางคนเพิ่งจบการศึกษามาใหม่ ไม่เคยพูดต่อหน้าชุมชน ในบางครั้งจะเกร็งและเขิน ต้องใช้เวลาในการฝึกฝนมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 12

สัตวแพทย์ประจำโครงการสอน
การสังเกตอายุสัตว์จากการนับจำนวนซี่ฟัน

3.1.1.5 การติดตามการทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์ (Livestock Volunteer)

ในการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ จะเห็นได้ชัดว่าใครเรียนรู้ได้เร็วและสามารถปฏิบัติตามได้ สำหรับคนที่ยังเรียนรู้ไม่ทันคนอื่น ๆ ในระหว่างการอบรม จะได้รับการสอนเพิ่มเติม และมีทีมงานลงพื้นที่ตามไปดูการปฏิบัติงานจริงอย่างใกล้ชิด

เมื่อเกิดปัญหาระหว่างการปฏิบัติหน้าที่ อาสาสมัครบางคนสามารถสอบถามการทำงานด้วยการโทรศัพท์มาถามสัตวแพทย์ประจำโครงการว่าควรทำหรือแก้ปัญหาอย่างไรในจุดที่ยังสงสัย ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเรื่องการฉีดยา และปริมาณการฉีดยา แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครปศุสัตว์มีความใส่ใจในสุขภาพของสัตว์และมีความรับผิดชอบต่อชีวิตสัตว์มาก

ภาพที่ 13

อาสาสมัครพัฒนาฝึกปฏิบัติจริง
โดยการออกไปรักษาสัตว์ของชาวบ้านในพื้นที่

ภาพที่ 14

การฝึกปฏิบัติ
การตอนสัตว์เบื้องต้น

3.1.1.6 ความรู้เรื่องยาและอุปกรณ์รักษาโรคพื้นฐาน

อาสาสมัครปศุสัตว์จะได้รับแจกกล่องยารักษาโรคพื้นฐานและอุปกรณ์การรักษาโรค ซึ่งครอบคลุมการรักษาโรคเบื้องต้นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (สามารถศึกษารายละเอียดการรักษาโรคในภาคผนวก หัวข้อ ยารักษาโรค) เพื่อให้สามารถดูแลสุขภาพสัตว์และรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น และโรคที่เกิดขึ้นบ่อยได้ ข้อควรระวังในการใช้ยารักษา คือ ต้องใช้ยาสัตว์กับสัตว์เท่านั้น ไม่ใช่ยาสำหรับคนในการรักษาสัตว์ และต้องใช้ยารักษาสัตว์ให้ถูกต้องตามชนิดของสัตว์ที่ระบุไว้ในฉลากยาเท่านั้น เช่น ยาสำหรับรักษาสัตว์กระเพาะหมักตามขนาด เล็ก-ใหญ่ ยาสำหรับรักษาสัตว์ปีก ยาสำหรับรักษาสัตว์ขนาดเล็ก เป็นต้น

ในการฝึกอบรม จะเน้นให้อาสาสมัครอ่านฉลากยาเป็น เข้าใจการใช้ยาแต่ละชนิด และ
การคำนวณปริมาณยา โดยขวดยาแต่ละขวดจะมีรายละเอียดข้อมูลครบถ้วน ชัดเจน
ดังนี้

ชื่อการค้า หมายถึง ชื่อยี่ห้อที่บริษัทตั้ง อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา แล้วแต่ความ
พึงพอใจของบริษัท

ชื่อสารออกฤทธิ์ เป็นชื่อสำคัญ ใช้เหมือนกันทั่วโลก และไม่เปลี่ยนแปลง เป็นชื่อที่ควร
ต้องจดจำ

ความเข้มข้นของยา หมายถึง ปริมาณสารออกฤทธิ์ ต่อสารละลายหนึ่งหน่วย (มก.ต่อซีซี)
จะแสดงในฉลากข้างขวดยา

ขนาดยาหรือโดส หมายถึง ปริมาณยาที่ให้ผลรักษาหรือป้องกัน ในสัตว์แต่ละชนิด
ซึ่งมาจากการทดลองจากการใช้จริงในสัตว์ อาจแสดงหรือไม่แสดงในฉลากข้างขวด
หรือในใบกำกับยา

สิ่งที่อาสาสมัครปศุสัตว์ทุกคนจะต้องใส่ใจเป็นพิเศษคือ ปริมาณการใช้ยาในสัตว์
เนื่องจากสัตว์แต่ละชนิดต้องการปริมาณยาไม่เท่ากัน ปริมาณการใช้ยาคำนวณจาก
น้ำหนักตัวสัตว์ หากคิดยาน้อยเกินไป ประสิทธิภาพจะไม่ถึงการรักษา หากคิดมากเกินไป
จะเป็นอันตรายแก่สัตว์ได้

การสังเกตฉลากยาเบื้องต้น

ชื่อการค้ามีขนาดใหญ่ที่สุด

ชื่อสารออกฤทธิ์
เขียนไว้ในฉลาก

ภาพที่ 15

ตัวอย่างการสังเกตฉลากยาเบื้องต้น

การคำนวณขนาดการให้ยาในสัตว์

การให้ยาในสัตว์ ต้องให้ขนาดที่เหมาะสมกับน้ำหนักตัวของสัตว์ อาสาสมัครปศุสัตว์จึงต้องมีความรู้ในการคำนวณขนาดยาสัตว์ เพื่อให้ยาตามขนาดที่ถูกต้อง ดังนั้น ผู้ที่ทำการรักษาสัตว์ต้องให้ความสำคัญกับการอ่านฉลากยา และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

สิ่งที่ควรคำนึงถึง

1. ชนิดของสัตว์ที่จะฉีดยา
2. น้ำหนักสัตว์
3. ระยะเวลาที่เหมาะสมต่อการฉีดยา กรณีต้องฉีดยาต่อเนื่อง
4. ขนาดยาหรือโดสยา(Dose) ที่เหมาะสม

ภาพที่ 16

ตัวอย่างฉลากยา

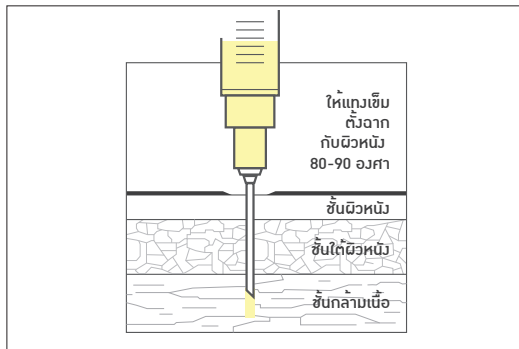
ตัวอย่าง

ตามฉลากยา ระบุว่า หากต้องการฉีดยาให้สัตว์ประเภทแพะ แกะ เก้ง หรือกวาง ควรฉีดยาในปริมาณ 4 มิลลิลิตร ต่อน้ำหนักตัว 50 กิโลกรัม ดังนั้น หากต้องการฉีดยาเพื่อรักษาแพะ ซึ่งมีน้ำหนักตัว 25 กิโลกรัม ขนาดยาที่เหมาะสมกับแพะตัวนี้จึงเท่ากับ 2 มิลลิลิตร นอกจากนี้ ยาแต่ละชนิดจะระบุว่าเป็นยาที่ฉีดเข้ากล้ามเนื้อ ฉีดใต้ผิวหนัง หรือหยอดตา อาสาสมัครต้องศึกษาและใช้ให้ถูกต้อง

การฉีดยาเข้าไปในผิวหนังหรือกล้ามเนื้อสัตว์ สามารถกำหนดได้โดยขนาดและความยาวของเข็ม

- ถ้าฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อ ให้ฉีดยาให้สุดเข็ม
- ถ้าฉีดเข้าใต้ผิวหนัง ให้หยิบหนังแพะและเฉียงองศาในการแทงเข็ม 45 องศา

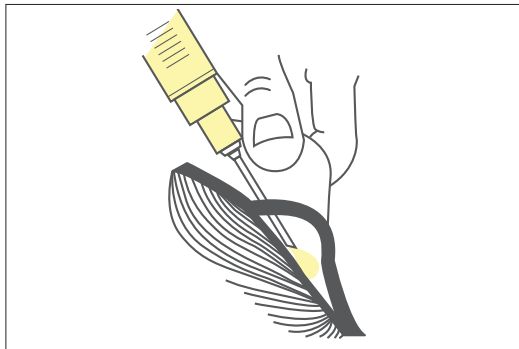
แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นของ ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภาพที่ 17
การฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อ

ภาพที่ 18
ลักษณะการฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อสัตว์

ภาพที่ 19
การฉีดยาเข้าใต้ผิวหนัง

ภาพที่ 20
ลักษณะการฉีดยาเข้าใต้ผิวหนังของสัตว์

ภาพที่ 21
การฉีดยาแพะขนาดเล็ก

3.1.1.7 การทำวัคซีน

การทำวัคซีนเป็นมาตรการหนึ่งในการป้องกันการเกิดโรค วัคซีน คือ เชื้อโรคที่ถูกทำให้อ่อนแรงจนไม่สามารถก่อโรคได้ ใช้ฉีดเข้าสู่ร่างกายเพื่อกระตุ้นการสร้างภูมิคุ้มกันโรคจากเชื้อนั้นๆ จึงสามารถป้องกันโรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้ การทำวัคซีนแต่ละชนิดจึงมีช่วงเวลาที่กำหนดไว้แตกต่างกัน และระยะเวลาที่ต้องให้แตกต่างกัน เช่น โรคปากเท้าเปื่อย มักให้ก่อนช่วงหน้าฝน ระยะเวลาการให้ทุก 6 เดือน เป็นต้น ข้อควรระวัง คือ หากฉีดวัคซีนต่างชนิดกัน ต้องเปลี่ยนกระบอก/หลอดฉีดยา (syringe) ห้ามมิกซ์การใช้หลอดเดิม

การเก็บรักษาวัคซีนต้องเก็บในอุณหภูมิไม่เกิน 2-8 องศาเซลเซียส หรือหากเก็บในตู้เย็น ควรเก็บในช่องธรรมดา ไม่ควรใส่ไว้ในช่องแช่แข็ง ควรหมั่นตรวจสอบว่ามีวัคซีนหรือยารักษาสัตว์ชนิดใดบ้างที่จำเป็นต้องเก็บรักษาด้วยการแช่เย็น โดยการอ่านฉลากยา และควรหมั่นสังเกตความผิดปกติของวัคซีนและยาอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเข้าพื้นที่ควรจัดหากระติกและน้ำแข็งเพื่อให้เชื้อในวัคซีนยังมีชีวิตอยู่ ควรใส่ขวดวัคซีนไว้ในถุงปิดสนิท เพื่อป้องกันน้ำซึมเข้าขวด

หลังจากเรียนรู้การใช้อุปกรณ์และวัคซีนชนิดต่างๆ แล้ว อาสาสมัครปศุสัตว์จะเข้าไปฝึกทำวัคซีนในหมู่บ้าน พร้อมกับทีมสัตวแพทย์ประจำโครงการ ซึ่งจะสาธิตให้ดูการทำวัคซีนในพื้นที่จริง ให้ลองทำ ก่อนจะให้อาสาสมัครปศุสัตว์แบ่งเป็นชุดๆ กระจายไปตามบ้านเพื่อทำวัคซีน โดยมีทีมพี่เลี้ยงติดตามไปด้วย

บทเรียนจากการปฏิบัติในพื้นที่

1. หากมีจำนวนปศุสัตว์มาก ควรนัดผู้รับแพะมาทั้งหมู่บ้าน ณ สถานที่ที่เหมาะสม ภายในคราวเดียว เพื่อความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ แต่มีข้อเสียคือ อาจบันทึกข้อมูลได้ยาก
2. การฉีดยาสัตว์หรือทำวัคซีนควรทำตอนเช้าและต้องฉีดให้เสร็จภายในวันเดียว เพราะจะทำให้บันทึกข้อมูลได้ง่ายไม่ยุ่งยากเมื่อถึงรอบการฉีดวัคซีนครั้งต่อไป

ประสบการณ์ภาคสนาม

การบันทึกข้อมูลจะทำได้ง่ายถ้าหากอาสาสมัครปศุสัตว์ไปฉีดยาสัตว์ให้เองตามบ้าน จึงควรดูว่าหมู่บ้านใดที่มีจำนวนผู้รับแพะในโครงการน้อย อาสาสมัครปศุสัตว์ควรเดินทางไปฉีดยาที่บ้านของชาวบ้านเพื่อความรวดเร็วและทำให้จดบันทึกได้ง่าย

3. เมื่อจะฉีดยาสัตว์ควรให้เจ้าของมาช่วยจับแพะ เพราะเจ้าของแพะจะจำได้ว่าแพะตัวไหนฉีดยาแล้วหรือยังไม่ฉีด
4. ใช้กระบอกระบายฉีดยากระบอกระบายเดียว ดูดยาแค่ครั้งเดียว ให้ฉีดได้ทีละ 10 ตัว เพื่อความรวดเร็ว
5. การฉีดยาควรเอียงกระบอกระบายฉีดยาประมาณ 15 องศาจะสามารถฉีดได้ง่ายขึ้น
6. การฉีดยาแพะให้ต้อนแพะเข้ามุกคอกแล้วอุ้มแพะโดยใช้มืออุ้มด้านข้างของแพะจะทำให้จับแพะได้ง่าย
7. ควรทำซองจับบังคับสำหรับฉีดยาสัตว์ โดยกันคอกให้เล็กลงเพื่อการจัดการอย่างง่าย เมื่อสัตว์อยู่ในซองให้ฉีดยาจากด้านข้างของสัตว์จะสามารถลดอันตรายของผู้ฉีดได้

ภาพที่ 22

สัตวแพทย์ประจำโครงการสอนการใช้อุปกรณ์การฉีดยาสัตว์

ประสบการณ์ภาคสนาม

แต่ถ้าหากเจ้าของจำแพะไม่ได้มา หรือไม่ได้มีเจ้าของอยู่ด้วย ขณะที่ไปฉีดวัคซีน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการฉีดยาซ้ำซึ่งจะทำให้เกิดอันตรายกับสัตว์ ให้ใช้สีป้ายบนหลังสัตว์ในตำแหน่งที่ฉีดแล้ว สีที่มักใช้ เช่น สเปรย์สีทาบ้านหรือยาฆ่าแมลง หรือสีใดก็ตามที่หาได้ในพื้นที่ หรือถ้าหากไม่สามารถหาได้ ให้ฉีดวัคซีนแพะภายในคอกแล้วปล่อยออกไปนอกคอก จะทำให้ไม่สับสนและไม่ฉีดยาซ้ำ

ภาพที่ 23

อาสาสมัครพัฒนาฝึกปฏิบัติการใช้เครื่องมือในการฉีดยา

ภาพที่ 24

เทคนิคการจับบังคับแพะเพื่อฉีดยา

ภาพที่ 25

เทคนิคการฉีดยาในแพะขนาดเล็ก

ภาพที่ 26

อาสาสมัครปศุสัตว์สาธิตท่าทางที่เหมาะสมในการฉีดยาสัตว์ใหญ่
เมื่อไม่มีช่องจับบังคับสัตว์

ภาพที่ 27

อาสาสมัครปศุสัตว์สาธิตการฉีดยาสัตว์ใหญ่ในช่องจับบังคับสัตว์

ประสบการณ์ภาคสนาม

การฉีดยาแพะ ควรมีผู้ช่วยในการจับแพะให้ยืนตรงอยู่กับที่ ไม่ดิ้นหลุด โดยการยื่นคร่อมแพะแล้วใช้ต้นขาหนีบบริเวณลำตัวค่อนไปทางขาหน้าของแพะ

ประสบการณ์ภาคสนาม

ในพื้นที่ที่ไม่สามารถสร้างช่องจับบังคับสัตว์ ถ้าหากต้องรักษาสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย เพื่อความปลอดภัยของผู้รักษา ควรให้วัวเทียมเกวียนไว้ วัวจะไม่สามารถขยับไปไหนได้ หรือถ้าหากไม่มีช่องสำหรับสัตว์หรือเกวียน ผู้ฉีดต้องอาศัยความชำนาญในการฉีดยา เช่น ในพื้นที่เย็นนชองอาสาสมัครปศุสัตว์จะผูกวัวไว้ใต้ถุนบ้าน แล้วฉีดยาจากข้างบนบ้าน ซึ่งสามารถลดอันตรายที่จะเกิดกับผู้ฉีดยาได้

3.1.1.8 การเก็บรักษาอุปกรณ์

1. ขวดยาสัตว์ ส่วนใหญ่มีจุกยางที่ปิดปากขวดเพื่อ
ปิดรักษาความสะอาดอยู่แล้ว แต่ควรสังเกตว่าอยู่ใน
สภาพดีหรือไม่ เพราะอาจทำให้ยาเสื่อมสภาพได้
ควรเก็บยาที่อุณหภูมิ 2-8 องศา
2. เข็มฉีดยาสัตว์ มี 2 แบบ คือ
 1. กระบอกฉีดยาแบบใช้แล้วทิ้ง (Disposable
Syringes)
 2. กระบอกฉีดยาแบบสแตนเลส (Stainless
Syringe) ซึ่งเป็นอุปกรณ์ฉีดยาแบบระบบ
กึ่งอัตโนมัติ (Automatic Syringes) ใช้คู่กับเข็ม
ฉีดยาสแตนเลสมีหลายขนาดขึ้นอยู่กับสัตว์
ที่ทำการรักษา เมื่อใช้งานเสร็จต้องใช้น้ำร้อน
ล้างให้สะอาดแล้วถอดชิ้นส่วนทั้งหมดตากแดด
ทาน้ำมันพืช ประกอบชิ้นส่วนแล้วเก็บไว้ใน
ที่แห้ง
3. อุปกรณ์เจาะระบายลมในท้องสัตว์ เมื่อใช้งานเสร็จ
ให้ต้มในน้ำเดือดนานอย่างน้อย 2 นาที แล้วนำไป
ตากแดดให้แห้ง
4. เก็บรักษายาในอุณหภูมิปกติ ห้ามเก็บในที่ร้อน
หรือควรสังเกตที่ขวดยา หากเป็นยาที่มีขวดสีชา
แสดงว่าห้ามโดนแสงเด็ดขาด หากโดนแสงจะ
ทำให้ยาเสื่อมสภาพ
5. ตรวจสอบฉลากยาให้ละเอียด โดยส่วนใหญ่ยา
รักษาสัตว์จะหมดอายุภายใน 3-4 ปี นับจากวันผลิต

ภาพที่ 28
จุกยางปิดปากขวดยาสัตว์

ภาพที่ 29
เข็มฉีดยาสัตว์แบบใช้ครั้งเดียว

ภาพที่ 30
เข็มฉีดยาสัตว์แบบกึ่งอัตโนมัติ

ภาพที่ 31
เข็มฉีดยาสัตว์สำหรับใช้กับ
กระบอกฉีดยาแบบกึ่งอัตโนมัติ
สามารถเปลี่ยนขนาดเข็มได้ตาม
ขนาดของสัตว์ที่ทำการรักษา

ภาพที่ 32
อุปกรณ์เจาะระบายลมในท้องสัตว์

ภาพที่ 33
ลักษณะขวดยาสีชา

3.1.1.9 การอบรมด้านทักษะการจัดการ

นอกจากอาสาสมัครปศุสัตว์จะมีหน้าที่ให้บริการทางปศุสัตว์กับชุมชนแล้ว โครงการฯ ยังส่งเสริมให้อาสาสมัครมีความรู้และทักษะเบื้องต้นในการเป็นผู้ประกอบการ เช่น การมีความรู้เบื้องต้นด้านการทำบัญชี การคิดต้นทุน การจัดการสต็อกยา ฯลฯ ทำให้อาสาสมัครปศุสัตว์มีทักษะที่สามารถนำมาใช้เพื่อต่อยอดกิจกรรมการพัฒนาที่ดำเนินงานอยู่ในชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการที่ต้องการให้ชุมชนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

วิธีการฝึกอบรม

การฝึกอบรมอาสาสมัครด้านทักษะการจัดการนั้น ใช้วิธีการสอนผ่านการจำลองจากสถานการณ์จริง เพื่อให้อาสาสมัครเข้าใจภาพรวมของการทำงาน และสามารถคาดเดาเหตุการณ์ที่โครงการอาจจะประสบได้ เพื่อลดความเสี่ยงในการดำเนินงาน โครงการฯ จำลองสถานการณ์ให้อาสาสมัครเป็นผู้ประกอบการ โดยมีกฎกติกาและการสร้างสถานการณ์จำลองที่อาสาสมัครต้องใช้ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ช่วยเสริมทักษะให้อาสาสมัครปศุสัตว์สามารถวางแผนการทำงาน การทำบัญชี การจัดการสต็อกยาในคลัง เรียนรู้ความสำคัญของการจัดบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ ซึ่งจะช่วยในการวางแผนการตัดสินใจ และเห็นช่องโหว่หรือปัญหาเมื่อโครงการประสบปัญหาได้

3.1.2 ชาวบ้านผู้รับแพะ

การเตรียมความพร้อมคนอีกส่วนหนึ่ง คือ การเตรียมความพร้อมชาวบ้าน เพื่อให้สามารถดูแลแพะให้เจริญเติบโตแข็งแรงได้ กระบวนการเตรียมความพร้อมชาวบ้านครอบคลุมการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกกองทุนแพะและเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติ การคัดเลือกผู้รับแพะ และการให้ความรู้เรื่องการดูแลแพะ

3.1.2.1 การคัดเลือกผู้รับแพะภายในโครงการ

การคัดเลือกผู้รับแพะมีปัจจัยหลัก 2 ด้าน ได้แก่ 1) ความยากจน 2) ความต้องการของผู้รับกองทุนแพะ อ. เย็นนชอง จึงมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้รับแพะ ดังนี้

ภาพที่ 34

ชาวบ้านในพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาปศุสัตว์ครบวงจร
อำเภอเยนนั้นของ ประเทศเมียนมา

1. ผู้รับแพะ Loan recipient (LR) รอบแรกต้องเป็น
คนยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีสัตว์เลี้ยง และ
มีสมาชิกในครอบครัวที่มีเวลาเลี้ยงแพะ โดย
ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ VDC
(Village Development Committee) เป็นผู้คัดเลือก
จากนั้น โครงการตรวจสอบอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่า
ผู้รับแพะมีคุณสมบัติตรงตามข้อกำหนด โดยเทียบกับ
ฐานข้อมูลสำรวจเศรษฐกิจสังคมด้วย

2. ก่อนแจกแพะ 1 สัปดาห์ เจ้าหน้าที่ต้องเข้าไป
ตรวจสอบและโรงเรียนของผู้รับแพะแต่ละคนว่า
เป็นไปตามข้อกำหนดหรือไม่ (สามารถศึกษา

ประสบการณ์ภาคสนาม

หลังจากที่โครงการได้ดำเนินงาน
ไประยะหนึ่ง จึงตั้งหัวหน้าอาสาสมัคร
โดยคัดเลือกจากอาสาสมัครและ
ทีมสัตวแพทย์ประจำโครงการ
หัวหน้าอาสาสมัครมีหน้าที่ตาม
ไปตรวจสอบคอกของชาวบ้านซ้ำ
เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อ 1. ตรวจสอบ
การทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์
และ 2. ตรวจสอบคอกสัตว์ของ
ชาวบ้านให้มีความเรียบร้อยอย่าง
สม่ำเสมอ

รายละเอียดการทำคอกแพะและโรงเรียนใน หัวข้อ โรงเรียน) ซึ่งสะท้อนได้ว่าผู้รับ
ต้องการแพะจริงหรือไม่ และมีความพร้อม ความใส่ใจ และกระตือรือร้นเพียงใด
เพราะการสร้างคอกและโรงเรียนไม่เสียค่าใช้จ่ายมาก เน้นการใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น
หากผู้รับต้องการจริง ก็จะลงมือทำทันที อันจะทำให้แน่ใจได้ว่าผู้รับพร้อมที่จะใส่ใจ
ดูแลแพะอย่างจริงจังเมื่อได้รับแพะแล้ว

3. ภายหลังการแจกแพะ อาสาสมัครต้องตรวจคอกและโรงเรือนสัปดาห์ละ 2 ครั้ง
4. ผู้รับแพะต้องรับรู้ข้อตกลงและเงื่อนไขของกองทุนด้วยความเข้าใจ โดยตลอดการพูดคุย ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน (VDC) ต้องรับรู้ด้วยตลอดกระบวนการ โดยเจ้าหน้าที่โครงการจะอ่านสัญญาให้ชาวบ้านฟังทีละข้ออย่างละเอียด และทำความเข้าใจกับผู้ที่มีข้อสงสัยไปพร้อมๆ กัน ถ้าชาวบ้านเห็นชอบด้วยจึงจะเซ็นสัญญา
5. ในการเซ็นสัญญา ต้องมีผู้รับรู้และรับรอง 4 คน คือ
 - ผู้จัดการโครงการ (Project Manager)
 - ผู้ใหญ่บ้าน
 - อาสาสมัคร
 - ชาวบ้านที่รับแพะ

3.2 พันธุ์และการเตรียมความพร้อมสัตว์

ปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร คือ พันธุ์สัตว์ การเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิต และทรัพยากร อีกทั้งเป็นพันธุ์ที่ลูกตก ผลผลิตมีมูลค่าสูง สามารถแปรรูปได้หลากหลาย จึงแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาปศุสัตว์ไม่ประสบความสำเร็จและมีสัตว์ตายจำนวนมาก คือ ขาดขั้นตอนการสังเกตอาการ ขาดการเตรียมความพร้อมของสัตว์ก่อนส่งมอบให้ชุมชน และขาดระบบติดตามสุขภาพสัตว์อย่างต่อเนื่อง

การเตรียมความพร้อมสัตว์จึงหมายถึงการคัดเลือกและดูแลสัตว์ให้แข็งแรงสมบูรณ์ก่อนจะถึงมือชาวบ้าน เช่น การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ที่ลักษณะดี การดูแลระหว่างการขนส่งเคลื่อนย้าย ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการติดโรคและทำให้สัตว์ตายได้

3.2.1 พันธุ์

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ให้ความสำคัญกับการเลือกพันธุ์สัตว์ที่ดีและเหมาะสมกับการเลี้ยงในพื้นที่ สามารถสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม คำนึงค่ากับการเลี้ยง

พันธุ์สัตว์ที่ดี คือ มีลักษณะตรงตามสายพันธุ์ พันธุ์สัตว์ที่เหมาะสม คือ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และอาหารที่มีอยู่ในพื้นที่ได้ นอกจากนี้ ยังต้องเหมาะกับวิถีชีวิตของชุมชนด้วย พันธุ์สัตว์ที่ดีและเหมาะสมจะทำให้อัตราการตายของสัตว์ลดลง แพะมีสุขภาพแข็งแรงและให้ผลผลิตคุณภาพสูง เป็นพื้นฐานที่ดีของการนำไปแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า และสร้างรายได้ที่มั่นคงให้ชุมชน

ที่ อ. เย็นนชอง โครงการส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงแพะพันธุ์เท็งซาน (ภาษาท้องถิ่น) เพราะแพะพันธุ์เท็งซานเป็นพันธุ์ลักษณะผสมระหว่างแพะเนื้อพันธุ์แกมบิงกัตจัง (Kambing Katjang หรือ Kacang) และแพะพันธุ์เอตาวา (Etawah) หรือที่ผู้เลี้ยงแพะในเมืองไทยมักเรียกว่า ‘แพะพม่า’ ลักษณะเด่นของแพะพันธุ์เท็งซานที่ทำให้โครงการเลือกมาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ ได้แก่

1. เหมาะกับการเลี้ยงในพื้นที่แห้งแล้ง จึงอยู่รอดได้ดีในพื้นที่ อ.เย็นนชอง
2. เป็นแพะเนื้อพันธุ์ที่เลี้ยงกันทั่วไปในประเทศเมียนมา รวมถึงประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น
3. สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้มาก เพราะมีเนื้อเยอะ
4. ใช้วิธีเลี้ยงแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติได้ ไม่ต้องเปลี่ยนวิธีมากนัก เพียงแต่ปรับวิธีการเลี้ยงให้มีคุณภาพมากขึ้น เพื่อลดความเสี่ยงจากการเป็นโรคและการตายของแพะ เช่น การล้อมรั้วคอกด้วยความสูง 1 เมตรขึ้นไป และต้องมีโรงเรือนกันแดดกันฝนภายในคอก เป็นต้น

ภาพที่ 35

ลักษณะการเลี้ยงแพะของชุมชน

ลักษณะเด่นของแพะพันธุ์พื้นเมืองเทิงชาน

1. มีขนาดใหญ่กว่าแพะพันธุ์พื้นเมืองปกติ โดยเฉพาะตัวผู้ อาจมีน้ำหนักเมื่อโตเต็มที่ถึง 60-70 กก.
2. ขาวยาวแก้งก้าง
3. หูใหญ่ตูบ
4. ใบหน้าโค้ง
5. ห้วนมยาว
6. มีทั้งที่มีเขาและไม่มีเขา
7. ขนสั้น เรียบ เป็นมัน
8. ขนมีสีขาวดำ คือ มีสีขาวเป็นสีพื้นและมีสีดำเป็นลายตามตัว

ภาพที่ 36
ลักษณะทั่วไปของ
แพะพื้นเมือง พันธุ์เทิงชาน

คุณสมบัติเด่นของแพะพันธุ์พื้นเมืองเทิงชาน

1. ให้เนื้อแพะมาก ทำให้ขายได้ราคาดี
2. ให้ผลผลิตและผลตอบแทนเร็ว
3. หางอาหารกินเองได้ กินพืชที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ได้
4. อยู่ในสภาพอากาศร้อนและแห้งแล้งได้ดี
5. เลี้ยงง่าย แม้แต่ผู้หญิงหรือเด็กก็สามารถเลี้ยงได้

วิธีการเลือกแพะที่สมบูรณ์

1. มีลักษณะสมบูรณ์ตรงตามพันธุ์
2. ไม่มีความผิดปกติตามลำตัว โดยสังเกตได้จาก แผลตามลำตัว ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จำเป็นอย่างยิ่งเพราะการมีแผลจะทำให้แพะติดโรคได้ง่ายและแพร่กระจายเชื้อให้แพะตัวอื่น นอกจากนี้ การสังเกตแผลตามลำตัวยังทำให้คาดเดาได้ว่าแพะมีความสมบูรณ์และมีความสามารถในการหาอาหารได้เพียงใด เช่น ถ้าหากแพะมีแผลที่บริเวณขา จะทำให้เดินไปแหล่งอาหารหรือแปลงหญ้าไม่ไหว กินอาหารได้ไม่มาก ทำให้สุขภาพไม่สมบูรณ์

ประสบการณ์ภาคสนาม

การสังเกตแพะที่สมบูรณ์ นอกจากการสังเกตลักษณะแพะทางกายภาพภายนอกแล้ว สิ่งที่สำคัญคือ ต้องสังเกตอาการผิดปกติ ความกระตือรือร้น และความระวังภัยของแพะด้วย

3. ไม่มีอาการทางประสาท โดยการสังเกตว่าแพะมีความผิดปกติทางประสาทหรือไม่ ให้สังเกตว่าแพะเดินตรงหรือไม่ ถ้าไม่ตรงอาจจะมีสาเหตุจากปัญหาในสมอง ซึ่งเป็นอาการทางประสาทอย่างหนึ่ง
4. ขนแพะ เรียบ มั่น เงามาม ไม่หยาบ
5. สุขภาพสมบูรณ์ ไม่มีความพิการ ดวงตาแจ่มใส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีอาการตาบอด เพราะจะทำให้แพะหาอาหารลำบากมากขึ้นและไม่แข็งแรง
6. อายุที่เหมาะสม คือ 1-3 ปี

การสังเกตลักษณะพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ที่ดี

พ่อพันธุ์ที่ดีต้องมีลูกอัตรหะครบ 2 ใบ โดยลูกอัตรหะของแพะจะต้องมีขนาดเท่ากัน ลักษณะอื่นๆ ประกอบด้วย ส่วนหัวไม่เบี้ยว ขนคอยาว ขาหน้าขาหลังใหญ่ มีท้ายีน มั่นคงแข็งแรง

ภาพที่ 37

ลักษณะของพ่อพันธุ์แพะ

ภาพที่ 38

ลักษณะของแม่พันธุ์แพะ

แพะตัวเมียที่โตเต็มวัยหรือพร้อมที่จะผสมพันธุ์แล้ว จะมีฟันแท้ 1 คู่ โดยเมื่อแพะมีอายุ 1 ปี จะเริ่มเห็นฟันแท้ 1 คู่อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ควรสังเกตลักษณะเต้านมทั้ง 2 เต้าที่โผล่มาจากริงนม ว่าไม่สั้นจนเกินไป และไม่มีลักษณะรูปร่างผิดปกติที่จะทำให้ลูกแพะไม่สามารถดูดนมจากเต้านมของแม่แพะได้

ลักษณะอวัยวะเพศของแพะทั้งตัวผู้ตัวเมียจะต้องมีสีเข้ม ไม่ซีด ซึ่งเป็นลักษณะปกติของสัตว์ที่อาศัยในเขตร้อน ซึ่งแสดงว่าแพะมีระบบหมุนเวียนเลือดปกติ สามารถผสมพันธุ์ได้ ถ้าสีไม่เข้มอาจแสดงถึงความผิดปกติของระบบสืบพันธุ์

ที่ อ. เย็นห้อย โครงการฯ ร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับ LBVD ซึ่งมีบุคลากรที่มีความรู้เรื่องสัตว์และการซื้อขายสัตว์ในพื้นที่ ดังนั้น เมื่อถึงขั้นตอนของการเลือกซื้อแพะ LBVD จึงส่งคนมาช่วยเลือกซื้อแพะกับโครงการ ส่งผลให้โครงการสามารถเลือกซื้อแพะในพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยได้ และยังมีมั่นใจว่าโครงการจะได้แพะที่สมบูรณ์

ภาพที่ 39

พ่อพันธุ์แพะของชาวบ้านที่มีลักษณะสมบูรณ์

การขยายพันธุ์แพะ

แพะเป็นสัตว์ที่มีความสมบูรณ์พันธุ์เร็ว มีความเป็นหนุ่มเป็นสาวเร็ว โดยปกติแพะตัวเมียจะสมบูรณ์พันธุ์เมื่ออายุประมาณ 8 เดือน ซึ่งหมายความว่าแพะได้เข้าสู่วัยพร้อมผสมพันธุ์แล้ว โดยแพะจะผสมพันธุ์กันเองตามธรรมชาติ หากเป็นสัตว์แล้ว มักจะผสมพันธุ์ทันทีผู้เลี้ยงไม่จำเป็นต้องจัดการเพื่อเอื้อต่อการผสมพันธุ์เพิ่มเติมเมื่อเปรียบเทียบกับ การเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่น

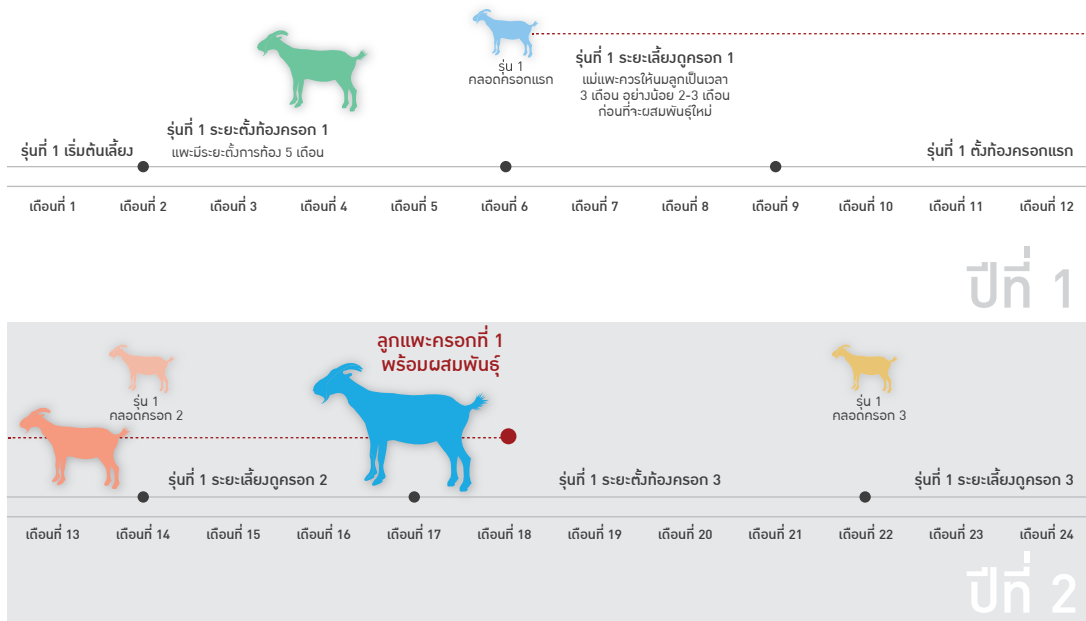
ประสบการณ์ภาคสนาม

หากเป็นไปได้ การเลือกแพะตัวเมียต้องเลือกแพะที่เคยตั้งท้องมาก่อน หรือถ้าหากแพะตัวนั้นมีประวัติการออกลูกแฝดจะดีที่สุด เพราะแน่ใจว่าจะไม่มีปัญหาในการสืบพันธุ์ และหากมีลูกแฝด ย่อมหมายถึงความเป็นไปได้สูงที่จะมีลูกตก จึงสร้างรายได้ให้ผู้รับแพะได้มากขึ้นและเร็วขึ้น

ประสบการณ์ภาคสนาม

การสังเกตอวัยวะเพศเบื้องต้นทำได้โดยการจับบริเวณอวัยวะของสัตว์ สังเกตสีและความเข้มของเส้นเลือดภายในอวัยวะ หากมีสีเข้มสดไม่ซีด จะทำให้ทราบ ว่าสัตว์ตัวนั้นมีระบบสืบพันธุ์ปกติ นอกจากนี้ ยังสามารถสังเกตได้โดยการเปิดเปลือกหุ้มหรือเปลือกตาของสัตว์เพื่อดูความสดใสของเส้นเลือด หากไม่มีลักษณะซีดเขียว ก็สามารถสังเกตลักษณะระบบสืบพันธุ์เบื้องต้นของสัตว์ได้เช่นกัน

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เขื่อนขันธ์กาบแก้วสวรรค์ จังหวัดหนองบัวลำภู

ภาพที่ 40

แผนภาพแสดงระยะเวลาและประมาณการให้ผลผลิตของแพะ
โดยในระยะเวลา 2 ปี แพะรุ่นแรกจะสามารถให้ลูกแพะได้ 2-3 ตัว หรือประมาณ 1.5 ตัว/ปี

วงรอบการเป็นสัตว์

ตามธรรมชาติ แพะเป็นสัตว์ที่ไม่มีฤดูกาลผสมพันธุ์เหมือนสัตว์ประเภทอื่นๆ แพะผสมพันธุ์ได้ตลอดทั้งปี โดยจะมีช่วงระยะเวลาการเป็นสัตว์ 3 วัน และมีวงรอบการเป็นสัตว์ 21 วัน ซึ่งระยะเวลาการเป็นสัตว์จะค่อนข้างสม่ำเสมอในแม่พันธุ์ที่มีความแข็งแรงสมบูรณ์ดี ดังนั้น เพื่อให้การผสมพันธุ์เกิดผล ผู้เลี้ยงควรสังเกตและศึกษาฤดูกาลเป็นสัตว์ของสัตว์ที่เลี้ยง

อย่างไรก็ตาม เมื่อสังเกตการเป็นสัตว์ของแพะในพื้นที่อ.เขื่อนขันธ์กาบแก้วสวรรค์ ประเมินได้ว่าช่วงเป็นสัตว์มี 2 ช่วงคือ เดือนมีนาคมและเดือนพฤษภาคม แม่แพะมีระยะการตั้งครรภ์ประมาณ 5 เดือน จึงมักคลอดลูกช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน แล้วเริ่มต้นรอบการผสมพันธุ์ใหม่ โดยแม่แพะจะมีระยะการเจริญพันธุ์เป็นแม่พันธุ์ต่อเนื่องได้ 4-5 ปี

การผสมพันธุ์

โดยปกติ แพะจะผสมพันธุ์กันตามธรรมชาติ แต่ถ้าผู้เลี้ยงสังเกตเห็นช่วงเวลาที่แพะเป็นสัตว์ และจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการผสมพันธุ์ได้ดี โอกาสได้ลูกแพะก็จะมีมากขึ้น

การสังเกตช่วงเวลาที่เหมาะสมของการผสมพันธุ์
ให้สังเกตที่แพะตัวผู้ เพราะตัวผู้จะรู้ว่าตัวเมียพร้อม
ผสมพันธุ์หรือไม่

การเป็นหมัน

แพะตัวผู้บางตัวอาจเป็นหมัน โดยต้องสังเกตในช่วง
ผสมพันธุ์ แต่การจะคัดออกหรือไม่ขึ้นอยู่กับ
วัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ โครงการต้องทำความเข้าใจ
และปรับการทำงานให้ไม่ขัดกับวัฒนธรรมประจำถิ่น
เพื่อให้เกียรติชาวบ้านในพื้นที่ ในกรณีของพื้นที่พัฒนา
อ.เย็นนชอง ถ้าแพะตัวผู้เป็นหมัน ชาวบ้านบางบ้าน
จะเก็บไว้เพราะมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งนำโชค แล้วจึงหาซื้อ
ตัวผู้ใหม่มาแทน

3.2.2 การขนย้ายแพะ

การขนย้ายแพะเป็นขั้นตอนละเอียดอ่อนและสำคัญมาก
เนื่องจากแพะอาจได้รับบาดเจ็บหรือเกิดอาการเจ็บป่วย
ได้ง่ายระหว่างการขนย้าย

ขั้นตอนการขนย้ายแพะมีดังนี้

1. นัดเวลาและสถานที่กับผู้จำหน่ายแพะ โดยสถานที่นั้น
รถยนต์บรรทุกขนาดใหญ่ต้องเข้าถึงได้ง่าย
2. เพื่อให้ได้แพะที่สมบูรณ์ มีลักษณะตรงตามพันธุ์ ควรนำ
ผู้เชี่ยวชาญไปเลือกซื้อแพะด้วย ในกรณีของเย็นนชอง
คือ LBVD จึงมั่นใจได้ว่าโครงการสามารถซื้อแพะที่มีคุณภาพจากผู้จำหน่ายที่ไว้ใจได้
3. ใช้รถบรรทุกแบบกระบะท้ายเปิดโล่ง ขนแพะครั้งละ 40 ตัว มีคนดูแลแพะ 2 คน
คนขับรถ 1 คนและควรมีผู้ช่วยคนขับถ้าหากขนส่งระยะทางไกล
4. ถ้าหากการขนย้ายแพะมีระยะทางไกลควรหยุดพักเป็นระยะ เพื่อไม่ให้แพะเหนื่อยล้า
จากการเดินทางมากเกินไป

ประสบการณ์ภาคสนาม

ผู้เลี้ยงสามารถสังเกตได้ว่าถึงช่วง
ผสมพันธุ์แล้ว เมื่อแพะตัวเมื่อยอม
ให้แพะตัวผู้เข้าใกล้ เพราะโดยปกติ
ตัวเมียจะไม่ยอมให้ตัวผู้ผสมพันธุ์
(ขึ้นขี่)

เพื่อให้มั่นใจว่าการผสมพันธุ์แต่ละ
ครั้งมีโอกาสจะติดลูกสูง หลังจาก
แพะตัวเมียมีประจำเดือน ควรจัด
สภาพแวดล้อมเพื่อเอื้อให้เกิดการ
ผสมพันธุ์ครั้งแรกภายใน 10 ชั่วโมง
ในช่วงเวลานี้ผู้เลี้ยงควรสังเกตและ
จับเวลาดูว่าแพะผสมพันธุ์ไปแล้ว
กี่ชั่วโมง หากครบ 10 ชั่วโมงแล้ว
ควรให้ผสมพันธุ์อีกครั้ง เพื่อเพิ่ม
โอกาสติดลูก

ประสบการณ์ภาคสนาม

ระหว่างการขนส่ง ถ้าแพะล้ม
คนดูแลต้องจับให้แพะยืน ไม่เช่นนั้น
แพะตัวอื่นๆ จะล้มตามและเสี่ยงกับ
การบาดเจ็บมากขึ้น

5. ขณะขนส่งต้องเตรียมอาหารสำหรับแพะ โดยเตรียมพืชที่หาง่ายในท้องถิ่น รวมถึงเตรียมภาชนะเพื่อใส่น้ำให้แพะได้ดื่มระหว่างหยุดพักการเดินทางด้วย
6. ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการขนแพะ คือ ตอนเช้าหรือตอนเย็น เพื่อไม่ให้อากาศร้อนจัด ซึ่งจะทำให้แพะป่วยได้
7. ฤดูกาลที่เหมาะสมจะขนย้ายสัตว์ คือ ฤดูหนาวกับฤดูร้อน เพราะไม่มีฝนตก เนื่องจากแพะเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบความชื้นแฉะ หากแพะโดนฝนจะป่วยง่าย แต่ในพื้นที่เย็นนั้นของเป็นพื้นที่แห้งแล้ง ฝนไม่ค่อยตกจึงสามารถขนแพะในฤดูฝนได้
8. เมื่อแพะถึงที่หมายแล้ว ต้องตรวจสอบสุขภาพแพะ และแยกแพะที่กำลังตั้งท้องไว้คอกหนึ่ง ส่วนแพะตัวอื่นๆ สามารถฉีดวัคซีนและให้ยาถ่ายพยาธิได้เลย
9. เมื่อฉีดวัคซีนและให้ยาถ่ายพยาธิแพะแล้ว ควรเฝ้าดูอาการอย่างน้อย 7 วัน ก่อนจะแจกจ่ายให้ชาวบ้าน

ประสบการณ์ภาคสนาม

การสังเกตว่าแพะตัวไหนสุขภาพไม่ดี สามารถสังเกตได้จากตอนลงรถ ถ้าหากแพะมีอาการเหมือนคนเมารถ เช่น เชื่องซึม ไม่ยอมกินอาหารที่จัดไว้ให้ และนอนอยู่เฉยๆ ไม่เดินไปมาแสดงว่าแพะตัวนั้นสุขภาพไม่ดี

กระบวนการของมูลนิธิฯ ให้มีความสำคัญกับการสังเกตอาการสัตว์อย่างมาก โดยสาเหตุที่ต้องเตรียมความพร้อมแพะก่อนแจกจ่ายให้ชาวบ้านนั้น เพราะเคยมีประสบการณ์ในอดีตที่ไม่ได้รอดูอาการแพะและเตรียมความพร้อมให้แพะแข็งแรงก่อน แต่รีบส่งมอบแพะให้กับชาวบ้าน ส่งผลให้แพะตายเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 41

การเตรียมการขนย้ายสัตว์โดยให้ระมัดระวัง
ไม่ให้เกิดผลกระทบกับสัตว์

ภาพที่ 42

ผู้ดูแลประจำรถขนย้ายแพะ

3.2.3 การเตรียมสถานที่รับแพะ

1. เลือกสถานที่ที่เป็นดิน ทางคมนาคมสะดวก รถบรรทุกสัตว์สามารถเข้าถึงได้
2. เป็นพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำและแหล่งอาหารสัตว์ของหมู่บ้าน
3. ควรอยู่ตรงกลางระหว่างหมู่บ้านต่างๆ หรือมีระยะทางไม่ไกลจากหมู่บ้านเป้าหมาย
4. คอกแพะต้องมีความกว้างและยาวพอที่จะสามารถรับแพะจำนวน 100-500 ตัว โดยไม่แออัดจนเกินไป
5. ล้อมรั้วสูงประมาณ 1.5 เมตร เพื่อไม่ให้แพะกระโดดออกจากคอก
6. มีโรงเรือนให้ร่มเงา ป้องกันแดดฝนได้ดี เพื่อให้แพะเข้ามาหลบได้

ประสบการณ์ภาคสนาม

ในการสร้างคอกที่เหมาะสม ต้องคำนึงถึงความหนาแน่นของแพะภายในคอก ซึ่งในอัตราที่เหมาะสมควรมีพื้นที่ 1.25-2 ตารางเมตรต่อแพะ 1 ตัว

ภาพที่ 43

สถานที่รับแพะของชุมชน

ภาพที่ 44

ลักษณะโรงเรือนภายในสถานที่รับแพะของชุมชน

7. มีบริเวณที่นอนยกจากพื้นสูงประมาณหัวเข่าสำหรับให้แพะนอน
8. มีรางอาหาร รางน้ำที่เพียงพอกับจำนวนแพะ
9. ควรฉีดพ่นยาฆ่าเชื้อบริเวณสถานที่รับแพะก่อนแพะมาถึง 2 วัน เพื่อให้สถานที่รับแพะปลอดเชื้อโรค ป้องกันแพะป่วย
10. ต้องจัดเวรดูแลแพะ โดยเลือกจากชาวบ้านที่รับแพะผลัดเวรกันมาดูแลแพะ ตลอด 24 ชั่วโมง

ประสบการณ์ภาคสนาม

ถ้าหากไม่สามารถหาฆ่าเชื้อได้ ให้โรยปูนขาวทั่วบริเวณ จะช่วยฆ่าเชื้อโรคได้

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร / การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ อ.เย็นนชอง อ.ดงมะกาย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ประสบการณ์ภาคสนาม

ควรวหาอาสาสมัครในหมู่บ้านเพิ่ม โดยเลือกจากผู้ที่จะเข้าโครงการ รับแพะ เพื่อช่วยดูแลและสังเกตอาการแพะในระหว่างนี้ เพราะชาวบ้านที่จะรับแพะจะใส่ใจสุขภาพของแพะเป็นอย่างดี และสามารถหาอาหารจากแหล่งอาหารในท้องถิ่นให้แพะกินได้

ภาพที่ 45

การใช้ปูนขาวโรยบริเวณพื้นคอกเพื่อฆ่าเชื้อโรคภายในคอกสัตว์

ภาพที่ 46

อาสาสมัครของชุมชนที่มาดูแลแพะก่อนการแจกจ่าย

3.2.4 การดูแลแพะก่อนการแจกจ่าย

การพัฒนาปศุสัตว์ให้ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่ต้องเข้าใจปัจจัยเสี่ยงทั้งทางด้านกายภาพ และชีวภาพของสัตว์ และพยายามลดความเสี่ยงนั้นให้ได้มากที่สุด พร้อมทั้งวางแผนป้องกัน ไม่ให้เกิดความเสี่ยง

เมื่อแพะมาถึง ต้องเตรียมความพร้อมเฝ้าระวังเรื่องสุขภาพแพะเป็นเวลา 2 สัปดาห์ เพื่อสังเกต อาการ เฝ้าระวังโรค และให้เวลาแพะปรับสภาพ ก่อนแจกจ่ายให้ชาวบ้าน เพราะแพะมารวมกันจากหลายแหล่ง โดยธรรมชาติ แพะเป็นสัตว์ที่เครียดง่าย หากเครียด แพะจะแสดงอาการของโรคต่างๆ ออกมา และอาจตายได้ในที่สุด นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ต้องคัดแยกว่า ตัวไหนสุขภาพดีหรือไม่ดี แล้วทำการฉีดวัคซีนป้องกันโรคติดต่อ เช่น โรคปากเท้าเปื่อย (FMD) 1 ครั้ง และอีกสองสัปดาห์ก่อนแจกจ่ายจะฉีดอีก 1 ครั้ง รวมถึงฉีดยาบำรุงด้วย ส่วนแพะตัวที่สุขภาพไม่แข็งแรงให้รอดูอาการประมาณ 1 สัปดาห์แล้วจึงฉีดวัคซีน

นอกจากนี้ ยังต้องคัดแยกแพะเป็นกลุ่มๆ ตามวันที่แพะเดินทางมาถึง และต้องใส่ปลอกคอแพะที่ระบุกลุ่มหรือล็อตที่มาถึง

ภาพที่ 47

ฝูงแพะก่อนการแจกจ่ายให้ชาวบ้านในชุมชน

ภาพที่ 48

การจัดแพะเป็นคอกจำนวน 11 ตัว
(ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 10 ตัว) เพื่อรอการแจกจ่ายให้ชาวบ้าน

3.3 กลไกการแจกจ่ายแพะ

กลไกการแจกจ่ายแพะของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จะดำเนินการในรูปแบบ “กองทุน” เพราะไม่ต้องการแจกสัตว์ให้ชาวบ้านแบบให้เปล่า แต่กองทุนปศุสัตว์จะทำหน้าที่เหมือน “ธนาคาร” โดยชาวบ้านที่รับสัตว์ไปจะต้องนำสัตว์มาคืนให้กับกองทุนตามกฎหมายเกณฑ์ที่ตกลงร่วมกันไว้

แล้วล่วงหน้า เพื่อให้กองทุนนำสัตว์เหล่านั้นไปแจกจ่ายให้กับสมาชิกใหม่ที่ยังไม่ได้รับสัตว์ต่อไปได้ และมักเริ่มดำเนินการกับ 30% ของชุมชนก่อน เพราะบางครัวเรือนยังไม่มีความพร้อมที่จะเลี้ยง และเพื่อความปลอดภัยและประสิทธิภาพในการติดตาม และรักษาอาการเจ็บป่วยของปศุสัตว์ในช่วงแรก

ที่ อ.เยนนั้นของ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ใช้กลไกการแจกจ่ายในรูปแบบกองทุน และเริ่มจากครัวเรือนที่ยากจนที่สุดประมาณ 30% เช่นกัน (สามารถศึกษารายละเอียดเกณฑ์และกระบวนการคัดเลือกชาวบ้านในหัวข้อ การเตรียมความพร้อมคน) โดยโครงการจะมอบแพะให้ชาวบ้าน 11 ตัวต่อ 1 ครัวเรือน เป็นแพะตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 10 ตัว เพราะเป็นจำนวนที่ชาวบ้านสามารถดูแลได้อย่างเหมาะสมและสร้างรายได้ให้ชาวบ้านเพียงพอกับการใช้ชีวิตในพื้นที่ได้ โดยผู้รับแพะต้องนำแพะวัยเจริญพันธุ์มาคืนกองทุนให้ครบทั้ง 11 ตัว ภายใน 3 ปี โดยจะทยอยนำมาคืนหรือจะคืนในครั้งเดียวก็ได้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจและการบริหารจัดการของผู้รับแพะนั้น

ภาพที่ 49

ชาวบ้านผู้รับแพะและผู้อำนวยการโครงการในประเทศเมียนมา

3.3.1 กระบวนการแจกจ่ายแพะ

1. แจ้งวันที่จะแจกจ่ายให้ชัดเจน โดยแจ้งกับคณะกรรมการของหมู่บ้านและอาสาสมัครพัฒนาปศุสัตว์ของหมู่บ้าน เพื่อหาวันที่เหมาะสมกับการรับแพะและแจ้งให้ชาวบ้านเตรียมพร้อมรับแพะ
2. คัดแยกแพะตัวเมียเป็น 3 ขนาด คือ เล็ก กลาง ใหญ่
3. จัดแพะตัวเมียเป็นชุดๆ ละ 10 ตัว โดยในแต่ละชุดประกอบด้วยแพะทั้ง 3 ขนาด
4. ไม่จำเป็นต้องแยกขนาดตัวผู้ เพราะตามธรรมชาติแพะตัวผู้ 1 ตัว สามารถผสมพันธุ์กับตัวเมียได้ถึง 30 ตัว
5. ผู้รับแพะจับฉลากชุดแพะ เพื่อความยุติธรรม
6. ติดแท็กที่ใบหูข้างซ้ายของแพะทุกตัว เพื่อความสะดวกในการติดตามและบันทึกประวัติการเจริญเติบโตและสายพันธุ์แพะ โดยกำหนดหมายเลขตามการแจกของแต่ละบ้าน โดยการเรียงลำดับเลขจะมาจากการรับแพะของหมู่บ้านนั้นๆ เช่น แพะล็อตใหญ่ที่เตรียมพร้อมเพื่อแจกให้กับหมู่บ้าน ก และ ข จำนวน 2,000 ตัว เลขก็จะลำดับไปตามจำนวนแพะที่รับไป รายที่ 1 ได้รับแพะหมายเลข 2401-2411 รายที่ 2 ได้รับแพะหมายเลข 2412-2422 เป็นต้น

ภาพที่ 50

การติดแท็กที่ใบหูแพะเพื่อเก็บข้อมูลแพะในโครงการอย่างเป็นระบบ

ประสบการณ์ภาคสนาม

กระบวนการติดแท็กแพะตามบ้านจะทำให้สามารถส่งคืนแพะให้เจ้าของได้หากแพะเกิดพลัดหลงไปกับคอกอื่นๆ การติดแท็กที่ใบหูของแพะจะต้องหลีกเลี่ยงเส้นเลือดบริเวณหู เพราะหากติดแท็กในบริเวณเส้นเลือดจะทำให้แพะเสียเลือดมากและเป็นอันตราย

ภาพที่ 51

การติดแท็กบริเวณใบหูสัตว์ส่วนที่ไม่มีเส้นเลือด
เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียเลือดมากและการติดเชื้อ

ภาพที่ 52

อาสาสมัครพัฒนาใช้เครื่องมือเจาะหูสัตว์
โดยให้เจ้าของเป็นผู้จับสัตว์

3.4 โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์

3.4.1 โรคตามฤดูกาล

โรคในฤดูร้อน (เดือนกุมภาพันธ์-เดือนพฤษภาคม)

1. ท้องอืด

สาเหตุ : แพะเล็มพืชบางชนิดมากเกินไป จะทำให้แพะท้องอืดตาย

อาการ : อาการเริ่มแรกคือ แพะจะซึมย่นิ่ง คอตก น้ำลายไหลมาก ลักพักท้อง ด้านซ้าย ซึ่งเป็นกระเพาะอาหารของแพะจะมีขนาดโตขึ้น อาการรุนแรง คือ สัตว์ล้มตัวลงนอนและหายใจหอบ

การรักษา : หากตรวจสอบแล้วพบว่ามีอาการท้องอืดในสัตว์กระเพาะหมัก เช่น แพะ โค กระบือ ควรรักษาอย่างเร่งด่วนเพราะกระเพาะจะเพิ่มแก๊สได้เร็ว ทำให้เกิดอันตรายได้มาก

หากอาการอยู่ในช่วงเริ่มต้น ให้แพะกินน้ำมันงา 50 มิลลิลิตร และผู้เลี้ยงควรไล่ให้แพะลุกเดิน อย่าให้นอนนิ่งเพราะจะทำให้แก๊สในกระเพาะเพิ่มขึ้น และอาจเจาะกระเพาะระบายลมช่วย โดยสำหรับแพะสามารถใช้เพียงเข็มฉีดยาขนาดใหญ่ เช่น เข็มฉีดยาเบอร์ 16 ได้ เพื่อให้แผลมีขนาดเล็ก ดูแลแผลหลังการเจาะท้องได้สะดวก ในสัตว์กระเพาะหมักขนาดใหญ่ หากรุนแรงจนสัตว์ล้มลงนอน ต้องให้สัตวอนตะแคง เอาด้านซ้ายของตัวสัตว์พลิกขึ้นข้างบนเพื่อไม่ให้น้ำหนักตัวสัตว์กดทับกระเพาะ แล้วใช้อุปกรณ์เจาะท้องเพื่อระบายลมออก จากนั้น ดูแลเย็บแผลภายหลังการเจาะช่องท้องให้สะอาด

ประสบการณ์ภาคสนาม

เมื่อจะเจาะท้อง ควรให้แพะนอนตะแคงโดยหันด้านซ้ายของลำตัวอยู่ข้างบน เพราะกระเพาะแพะอยู่ทางด้านซ้ายของลำตัว จะทำให้เห็นตำแหน่งกระเพาะที่โผล่ขึ้นมา ผิดปกติอย่างชัดเจน ลดความผิดพลาดในการเจาะช่องท้องของสัตว์ได้

2. ท้องเสีย

สาเหตุ : อาการท้องเสียในสัตว์เกิดขึ้นมาจากหลายสาเหตุ เช่น การเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ การติดเชื้อ หรืออาจเป็นอาการที่ตามมากับโรคอื่นๆ แต่สาเหตุของโรคท้องเสียที่พบได้บ่อยในฤดูร้อน มาจากการกินอาหารของสัตว์ เช่น การกิน

อาหารจำพวกผลไม้สุก เช่น ผัก ผลไม้สุก หรือ
หญ้าอ่อน ในช่วงหน้าร้อนเชื้อแบคทีเรียจะเจริญ
เติบโตได้ดี หนองแมลงวันและพยาธิจะวางไข่ไว้
ตามผลไม้ ใบพืช หรือใบหญ้าที่เป็นอาหารของ
แพะ เมื่อแพะกินเข้าไป ทำให้พยาธิไปพักตัว
ในร่างกายแพะส่งผลต่อระบบทางเดินอาหารหรือ
อาการท้องเสียอาจเกิดตามมาจากรโรคอื่นๆ

อาการ : ถ่ายอุจจาระเหลวบ่อยครั้ง บริเวณก้น
มีคราบอุจจาระเลอะ มีอาการอ่อนเพลีย

การรักษา : ในเบื้องต้น ให้กินน้ำเกลือหรือกินน้ำตาลสำหรับรักษาโรคท้องเสีย
ในสัตว์ หรือฉีดยาฆ่าเชื้อ ตามขนาดของแพะและติดตามอาการอย่างใกล้ชิด

โรคในฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม)

1. ไข้ (Cool Fever)

สาเหตุ : เกิดจากหลายสาเหตุ โดยมากเกิดจากการติดเชื้อโรคในช่วงฤดูฝนต่อ
ช่วงฤดูหนาว หรือในช่วงที่มีสภาพอากาศชื้น

อาการ : ไข้ขึ้นสูง ชี้น เบื่ออาหาร หายใจหอบ
มีน้ำมูกขึ้น ผู้เลี้ยงสามารถสังเกตได้โดยการวัด
อุณหภูมิของแพะ โดยจับที่ตัวแพะว่ามีความร้อน
เพิ่มขึ้นหรือไม่

การรักษา: ฉีดยาลดไข้ หรือถ้ามีอาการอ่อนเพลีย
ให้ฉีดน้ำเกลือและยาบำรุง

โรคที่พบบ่อยในฤดูฝนคล้ายกับโรคที่เกิดใน
ฤดูร้อนผู้เลี้ยงควรระมัดระวังป้องกันเหมือนกับ
การป้องกันโรคในหน้าร้อนด้วย แต่ใน อ.เย็นนชอง
ต้องมีการระมัดระวังเพิ่มเติม ดังนี้

1. ในหน้าฝนควรตรวจสอบสภาพหลังคาที่น้ำฝน
ของกระท่อมให้อยู่ในสภาพดี ไม่เกิดน้ำรั่วซึม

ประสบการณ์ภาคสนาม

โดยมาก สาเหตุของอาการ
ท้องเสียเกิดจากการติดพยาธิ
ดังนั้น นอกจากการฉีดยาเมื่อสัตว์
มีอาการแล้ว การป้องกันที่ต้นเหตุ
คือ การให้ยาถ่ายพยาธิก่อนทุก
6 เดือน แต่ห้ามให้ยาในสัตว์
ตั้งท้องเพราะอาจทำให้แท้งได้

ประสบการณ์ภาคสนาม

ในเวลาปกติจะพบว่าภายใน flood
way ไม่มีน้ำและมีลักษณะเป็น
ลำธารที่แห้งขอด สามารถเดินสัญจร
ผ่านไปมาได้ แต่เมื่อใดที่เกิดน้ำ
หลาก จะมีกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก
มากและสามารถพัดพาสัตว์เลี้ยง
หรือคนที่กำลังเดินข้ามลำห้วย
ไปตามน้ำได้ในเวลาเพียงไม่กี่
นาที จึงเป็นอันตรายทั้งกับคนและ
สัตว์ ดังนั้น ในหน้าฝนจึงต้องเพิ่ม
ความระมัดระวังและควรประเมิน
สถานการณ์ให้ถี่ถ้วนเพื่อลดความ
เสี่ยงที่จะเกิดกับแพะได้

เพราะแพะเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบความชื้น หากไม่ระมัดระวังจะทำให้แพะป่วยได้

2. ระมัดระวังเรื่องน้ำหลากพัดพาแพะขณะเดินข้ามทางน้ำหลาก (Flood Way) ซึ่งเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เย็นชอง
3. ระมัดระวังเรื่องน้ำดื่มของแพะ เพราะในหน้าฝน น้ำฝนจะชะเอาตะกอนสิ่งสกปรกมารวมกันในแหล่งน้ำ เมื่อแพะดื่มกิน อาจทำให้เกิดอาการท้องเสียได้

โรคในฤดูหนาว (เดือนตุลาคม-เดือนกุมภาพันธ์)

1. โรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ

สาเหตุ : เพราะอากาศหนาวมากทำให้หายใจไม่สะดวก หรือเป็นโรคปอดอักเสบจากการติดเชื้อแบคทีเรีย

อาการ : มีน้ำมูก ไอ

การรักษา : ฉีดยาปฏิชีวนะ

2. โรคพยาธิภายนอก (เห็บ, หมัด, เรื้อน, ไร)

สาเหตุ : พยาธิภายนอกระบาดในหน้าหนาวและหน้าร้อน

อาการ : แพะมีอาการคันและขนไม่สวย ขนหลุดเป็นหย่อมๆ หรืออาจสังเกตเห็นตัวหมัดตามตัวแพะ ทำให้สุขภาพไม่ดี ร่างกายทรุดโทรม ผอม และให้ผลผลิตน้อยลง

การรักษา : ทำความสะอาดคอกให้สะอาดโดยเน้นจุดที่หมักหมม ถ้าเป็นในลูกแพะสามารถหยดยากันหมัดของสุนัขได้ แต่ต้องหยดในบริเวณที่ลูกแพะจะเลียไปไม่ถึง คือ 1. กลางหน้าผาก 2. ท้ายทอย 3. หาง ทำสัปดาห์ละ 3 ครั้ง ในแพะโตเต็มวัยให้หยดยากันหมัดและฉีดยาฆ่าหมัดร่วมด้วย

3.4.2 โรคติดต่อ

1. โรคปากเท้าเปื่อยในแพะ (Foot and Mouth Disease)

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัส

อาการ : มีแผลพุพองในปาก ทำให้กินอาหารไม่ได้ มีแผลบริเวณเท้า ทำให้เดินไปกินอาหารไม่ได้ และมีอาการเซื่องซึม

การรักษา : กั้นสัตว์ที่ป่วยแยกออกจากฝูง ทำความสะอาดแผลและให้ยาปฏิชีวนะ

ແລຈະແຫ້ງໄປເອງ ການປ້ອງກັນໂຣດ FMD ຄວນໃຫ້
ຄວາມສຳຄັນກັບການຊີວັດຊີນຕາມລະຍະເວລາ
ທີ່ກຳນົດໂດຍສະເໝີ

3.4.3 ໂຣດທີ່ຄວນຮຽກຮ້ອງອື່ນໆ

1. ໂຣດທ້ອງຟຸກ

ສາເຫດ : ກິນອາຫານແຫ້ງເກີນໄປ ກິນອາຫານ
ຜິດປະເພດ

ອາການ : ແພະທຳທຳຖ່າຍອຸຈະລາຕາມປະກົດ
ແຕ່ບໍ່ມີອຸຈະລາອອກມາ

ການຮັກສາ: ໃຊ້ນ້ຳສມເຄືອແກງ 1 ລິຕຣ/1 ຂ້ອນຂາ
ຫຼືອີ່ກິນເຖົ້າອື່ນໆ ຫາກແພະຍັງບໍ່ຖ່າຍ ໃຫ້ໃຊ້
ສູບກ່ອນເລາໃຫ້ເລັກແລ້ວສວນເຂົ້າໄປໃນກິນແພະ

(ສວນສູບເຂົ້າໄປໂດຍບໍ່ຕ້ອງດຶງອອກ) ຫຼືອຜສມຜຈັກຟອກລະລາຍນ້ຳແລ້ວຊີດເຂົ້າໄປ
ໃນກິນແພະ ຖ້າຍັງບໍ່ຫາຍຄວນໃຫ້ຮັກສາອາການທ້ອງຟຸກໃນສັດ

2. ໂຣດອັມພາດ (Paralise)

ສາເຫດ : ຂາດສາອາຫານຢ່າງຮຸນແຮງ

ອາການ : ເດີນໂຮໂຮ ເສັ້ນເອີນຢືດ ເປັນອັມພາດ

ການຮັກສາ: ບໍ່ສາມາດຮັກສາໄດ້

3. ຣກຕ້າງ

ສາເຫດ : ຫຼັງແພະຄລອດລູກ ຣກຈະຟຸດອອກມາເອງໃນ 2 ຂົ້ວໂມງ ແຕ່ຖ້າມີອາການ
ຣກຕ້າງ ບໍ່ຟຸດອອກມາ ຣກຈະເນື່ອຢູ່ໃນຕົວແພະເຮັດໃຫ້ເກີດອາການຕິດເຊື້ອແລະເກີດໂຣດ
ແຮກກ້ອນຕາມມາເຮັດໃຫ້ແພະຕາຍໃນທີ່ສຸດ

ອາການ : ເມື່ອແພະຄລອດລູກແລ້ວ ແຕ່ຣກຍັງຄົງຕ້າງຢູ່ທີ່ບໍ່ເຮັດກິນບໍ່ຟຸດອອກຈາກ
ຕົວແພະ

ການຮັກສາ: ຊີດອີໂຣໂມນອີໂກຊີໂຕຊີນເພື່ອຊັບໃຫ້ຣກຟຸດອອກມາ ແລະສັງເກດອາການ
ຕໍ່ໄປອີກ 24 ຂົ້ວໂມງ ໃຫ້ຮັກສາປ້ອງກັນຮັກສາຕາມອາການຕໍ່ໄປ

ປະສົບການຮັກສາພາດສາມ

ເຊື້ອໄວຣັສ FMD ແຂ້ງແຮງມາໃນ
ສິ່ງແວດລ້ອມ ສາມາດເກາະບັນເສື້ອຜ້າ
ຮອງເກາະບັນເສື້ອຜ້າທີ່ໄປໂດນສາ
ຄັດຫຼັງຈາກແພະທີ່ເປັນໂຣດນີ້ ແລ້ວແພ່
ເຊື້ອໂຣດໄປຍັງແພະຕົວອື່ນໆ ໄດ້ ດັ່ງນັ້ນ
ນອກຈາກແຍກແພະໃຫ້ຫ່າງຈາກຜູງ
ຄົນທີ່ທຳການກັບສັດຕົວທີ່ເປັນໂຣດ
ຕ້ອງປ່ຽນເສື້ອຜ້າ ອາບນ້ຳໃຫ້ສະອາດ
ໃສ່ຖົງມືກ່ອນຈັບສັດ ແລະວິທີທີ່ດີທີ່ສຸດ
ຄື ຫຼັງຈາກຈັບສັດທີ່ປ່ຽນ ຕ້ອງດຶງ
ໄປທຳການກັບສັດປະກົດ 3 ວັນ
ເປັນອາຍຸນ້ອຍ ສຳລັບເສື້ອຜ້າແລະ
ຮອງເກາະບັນເສື້ອຜ້າໃຫ້ນ້ຳຢາຝາເຊື້ອ
ຊັກໃຫ້ສະອາດແລ້ວຕາກໃຫ້ແຫ້ງ

4. การแท้ง

สาเหตุ : แพะเป็นสัตว์ที่ตกใจง่าย ในบางครั้ง
เมื่อมีเหตุการณ์ที่ทำให้แม่แพะตกใจมากๆ ทำให้
แม่แพะวิ่งหรือกระโดดอย่างรุนแรง ไปชนเข้ากับ
สิ่งของทำให้เกิดการกระทบกระเทือนถึงลูกแพะ
ที่อยู่ในท้อง ทำให้ลูกแพะตายอยู่ในตัวแม่แพะ
หรือในบางกรณีแม่แพะคลอดก่อนกำหนด ก็เป็น
สาเหตุให้การคลอดลูกแพะไม่สมบูรณ์ทำให้เกิด
การแท้งได้

การรักษา: หากมีอาการแท้งลูก จะไม่สามารถรักษาลูกแพะไว้ได้ แต่ให้ช่วยเหลือ
แม่แพะ ด้วยการให้อาหารที่ดีเพื่อบำรุงให้กลับมาแข็งแรงอีกครั้ง

5. การกินขยะพลาสติก

สาเหตุ : กินขยะพลาสติกที่มีอยู่ตามแหล่งที่ผู้เลี้ยงนำแพะไปเลี้ยง

การรักษา: รักษาไม่ได้ จึงต้องระมัดระวังเมื่อเลี้ยงดูแพะหรือพาแพะไปกินอาหาร

6. เบื่ออาหาร

สาเหตุ : เป็นอาการแรกเริ่มของการป่วยหลายๆ โรค

การรักษา: ให้อาหารที่ดี มีคุณภาพและหลากหลาย หาหญ้าอ่อนหรือกากถั่ว
ให้แพะกิน หรือผสมเกลือลงในอาหารปกติที่ให้แพะ เพื่อกระตุ้นความอยากอาหาร
และทำให้แพะกลับมากินอาหารมากขึ้น

3.4.4 การช่วยทำคลอดแพะเบื้องต้น

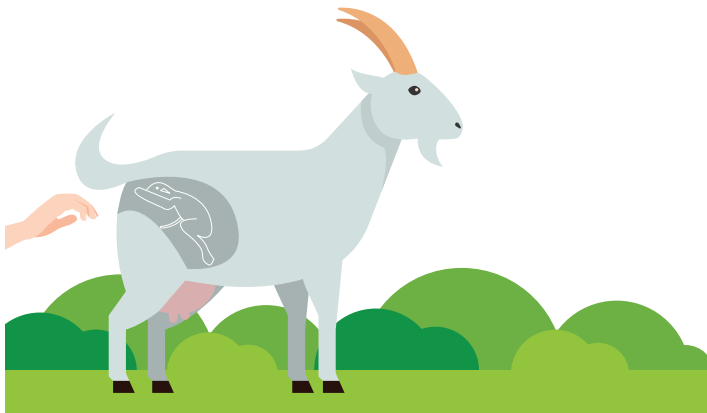
ในบางกรณี แพะอาจไม่สามารถคลอดลูกได้ตามธรรมชาติ มักเกิดกับแม่แพะที่มี
ร่างกายไม่สมบูรณ์ ขาดธาตุอาหารบางชนิด หรือเกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิด เช่น
อุบัติเหตุ หรือเหตุสุดวิสัยระหว่างการคลอด ผู้เลี้ยงจึงควรหมั่นสังเกตแม่แพะที่
กำลังจะคลอดว่ามีอาการผิดปกติหรือไม่ หากแม่แพะใช้เวลามากกว่า 1 ชั่วโมง
แต่ยังไม่สามารถคลอดลูกได้ ผู้เลี้ยงต้องเข้าช่วยเหลือแม่แพะทันที หากผู้เลี้ยง
ไม่มีความรู้เรื่องทำคลอดลูกแพะ ควรปรึกษาสัตวแพทย์เพื่อช่วยเหลือสัตว์ทันที

ประสบการณ์ภาคสนาม

การแท้งของแพะแม่จะไม่สามารถ
รักษาได้แต่สามารถลดการแท้งได้
โดยการหาสาเหตุการแท้งว่าเกิด
จากอะไร เช่น มีการติดเชื้อใน
แม่แพะหรือมีสิ่งกระตุ้นความเครียด
มากเกินไปช่วงตั้งท้อง หรือแม่แพะ
ขาดสารอาหารมากเกินไป

การปฏิบัติเมื่อสังเกตเห็นว่าแม่แพะไม่สามารถคลอดลูกได้ตามปกติ มีดังนี้

1. ตัดเล็บมือให้สั้น ไม่มีความคม ล้างมือให้สะอาดด้วยสบู่
2. ล้างบริเวณอวัยวะเพศ/ด้านท้ายของสัตว์ให้สะอาดด้วยสบู่
3. ควรจับให้แม่แพะยืน เพราะจะทำให้การช่วยเหลือง่ายขึ้น แต่ถ้าหากแม่แพะไม่สามารถยืนได้ ให้จับแม่แพะนอนลงทางด้านขวาของตัวแม่แพะแล้วจับบริเวณคอ
4. ค่อยๆ ใช้ส่วนมือหรือนิ้วล้วงสวนเข้าไปในอวัยวะเพศ โดยขั้นตอนนี้ ผู้ปฏิบัติต้องระมัดระวังเป็นพิเศษเพราะแพะเป็นสัตว์ตัวเล็ก ช่องคลอดจึงมีขนาดเล็ก หากทำรุนแรงเกินไปอาจทำให้แพะเจ็บและตายได้
5. ใช้นิ้วมือสัมผัสตัวลูก ให้รู้ตำแหน่งของหัวและเท้า โดยปกติลูกแพะจะคลอด 2 แบบ แบบแรกคือเอาขาหน้าออกพร้อมกันทั้งสองข้าง และแบบที่สองคือเอาขาหลังออกพร้อมกันทั้งสองข้าง
6. ดึงเท้าหน้าหรือหลังให้ออกมาทั้ง 2 ข้าง ในท่าที่ถูกต้องซ้ำๆ หากขาหน้าออกมาก่อนให้ระมัดระวังส่วนหัวลูกแพะ โดยให้สังเกตส่วนจมูกจะต้องโผล่ออกมาพร้อมกัน

ภาพที่ 53

ภาพจำลองการใช้นิ้วมือสอดไปทางช่องคลอดของสัตว์เพื่อช่วยทำคลอด

ประสบการณ์ภาคสนาม

หากลูกแพะคลอดโดยขาหน้าออกมาก่อน อาจเกิดปัญหาหัวลูกแพะแนบติดกับลำตัวทำให้คลอดยาก ผู้ช่วยทำคลอดต้องจัดตำแหน่งของหัวลูกแพะให้อยู่ระหว่างขาหน้าแล้วค่อยๆ ดึงขาลูกแพะออกมาพร้อมกันทั้งสองข้าง โดยกระบวนการช่วยทำคลอดแพะทั้งหมดจะต้องใช้เวลาไม่เกิน 45 นาที

7. เมื่อลูกแพะออกมาแล้ว เช็ดเลือดและของเหลวบริเวณปากจมูกเพื่อกระตุ้นให้ลูกแพะหายใจหรือปล่อยให้แม่แพะเลียตัวลูกแพะเพื่อทำความสะอาด

8. ในกรณีอื่นที่ไม่สามารถทำคลอดลูกแพะได้ ผู้เลี้ยงควรปรึกษาสัตวแพทย์ทันที

3.4.5 การอนุบาลแพะเกิดใหม่

การอนุบาลแพะเกิดใหม่เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะแพะที่เกิดใหม่จะมีร่างกายอ่อนแอ เป็นโรคง่าย และมีอัตราการตายสูง หากไม่ดูแลจะทำให้สูญเสียมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างมาก

1. เมื่อมีลูกแพะเกิดใหม่ในคอก ผู้เลี้ยงจะต้องดูแลเรื่องเมือกต่างๆ ที่จะเข้าไปติดในจมูก ซึ่งทำให้แพะหายใจไม่ออก ผู้เลี้ยงควรสังเกตว่ามีเมือกติดอยู่ในจมูกของแพะหรือไม่และเช็ดออก
2. ตามธรรมชาติ แม่แพะจะเลียขนลูกแพะเพื่อทำความสะอาด แต่ถ้าหากยังมีคราบเหลือง ผู้เลี้ยงควรเช็ดคราบที่ลำตัวแพะให้สะอาด
3. ต้องให้ลูกแพะกินนมแม่หลังจากแม่แพะภายใน 6 ชั่วโมงแรกหลังคลอด
4. สำหรับแม่แพะที่เพิ่งคลอดลูก ควรฉีดยาบำรุงและให้กินอาหารที่ดี เช่น หญ้าสดที่มีคุณภาพดี เพื่อให้ร่างกายฟื้นกลับมาแข็งแรงได้เร็วยิ่งขึ้น

ภาพที่ 54

แม่แพะกำลังเลียทำความสะอาดร่างกายให้ลูกแพะเกิดใหม่

ประสบการณ์ภาคสนาม

วิธีการนำเมือกออกจากปากและลำตัวลูกแพะ สามารถทำได้โดยเปิดปากลูกแพะแล้วใช้ผ้าสะอาดกวาดเมือกออกให้หมด ใช้กระบอกฉีดยาเบอร์ใหญ่ดูดเมือกออกจากจมูก ลูกแพะจะแฉะแฉะโดยไม่ต้องกลัวลูกแพะเจ็บ การดูดจะทำให้เกิดความอบอุ่น กระตุ้นการหายใจ โดยให้นมหรือน้ำหวานให้ เกิดการเสียดทานแต่ไม่กดน้ำหนักมากเกินไป วิธีการนี้จะช่วยกระตุ้นความรู้สึกลูกแพะหลังคลอดได้ดีที่สุด ในกรณีช่วยคลอดแล้วลูกแพะไม่หายใจ หรือมีเมือกอุดที่ปากมากเกินไป ให้ยกขาลูกแพะลอยขึ้นเอาหัวห้อยลง แล้วโยกเบาๆ ให้เมือกไหลออกมาแต่ต้องระมัดระวังเป็นอย่างมาก

ประสบการณ์ภาคสนาม

นมของแม่แพะหลังคลอดจะเป็นส่วนที่มีเอนไซม์หรือภูมิคุ้มกันสำคัญที่ถูกส่งต่อมายังลูกแพะเพื่อป้องกันโรคต่างๆ ทั้งยังมีฮอร์โมนซึ่งมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตของลูกแพะอย่างมาก

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นนชอง อ.ดงมะกอก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภาพที่ 55

ลูกแพะต้องได้กินนมน้ำเหลืองจากแม่แพะทันทีที่เกิด
เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีแก่ร่างกาย

ภาพที่ 56

ผู้เลี้ยงต้องดูแลให้ลูกแพะกินนมน้ำเหลืองของแม่แพะหลังคลอดทันที

3.4.6 ข้อควรระวังเรื่องการตายของแพะ

แต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศ ซึ่งทำให้เกิดความเสี่ยงทางธรรมชาติต่อคนและสัตว์แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดโรคสัตว์ประจำถิ่น จึงต้องศึกษาพื้นที่และอาศัยความระมัดระวังและการป้องกันที่เหมาะสมรัดกุม จึงจะช่วยลดอัตราการตายด้วยสาเหตุตามธรรมชาติ โรคสัตว์ประจำถิ่น และอุบัติเหตุได้

ตัวอย่างการระมัดระวังเพิ่มเติมในพื้นที่ อ. เย็นชอง มีดังนี้

1. มีฝูงแพะอยู่มากและมักกัดทั้งคนและสัตว์ จึงต้องระมัดระวังเมื่อนำแพะไปกินหญ้าในพื้นที่รกเพราะเป็นที่ย่อยอาศัยของงู และสัตว์มีพิษอื่นๆ
2. ระวังสุนัขกัดแพะเป็นแผล เพราะอาจทำให้ติดเชื้อจนตายได้
3. การนำแพะไปเลี้ยงในพื้นที่ที่มีขยะมาก ทำให้แพะกินพลาสติกเข้าไป เมื่อสะสมมากจะเป็นสาเหตุทำให้แพะตายได้
4. ช่วงเวลาที่แม่แพะยังให้นมลูกแพะอยู่ ถ้าหากแม่ตาย ลูกแพะจะไม่ได้กินนม และตายไปด้วย หากเกิดกรณีแม่แพะตายระหว่างที่ยังให้นมลูก ต้องให้ลูกแพะกินนมจากแม่แพะตัวอื่นๆ ในคอกหรือให้กินนมผงชงกับน้ำอุ่นหรือทำนมเทียมให้ลูกแพะ

ประสบการณ์ภาคสนาม

ลูกแพะจะกินนมแม่ต่อเนื่อง 3 เดือน ดังนั้นในช่วงนี้ จึงควรระมัดระวังเรื่องการตายของแม่แพะและควรให้แม่แพะกินอาหารที่ดีเพื่อสุขภาพที่แข็งแรง

หลังจากมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เข้ามาพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจรในพื้นที่ อัตราการตายของสัตว์ลดลงมาก โดยเฉพาะการตายจากโรคลดน้อยลงมาก โดยสาเหตุของการตาย 4 อันดับของแพะภายหลังการดำเนินงานของโครงการ คือ

1. งูกัด/หมากัด
2. ตกเหว
3. เป็นไข้หวัด
4. ท้องอืดตาย (จากการกินพืชบางชนิดมากเกินไปและการกินขยะพลาสติก)

อย่างไรก็ตาม การลดอุบัติเหตุในสัตว์มาจากการเอาใจใส่ดูแลของผู้เลี้ยง ที่ต้องคอยระมัดระวังไม่ให้แพะตากฝนหรือนอนในคอกที่มีความหมักหมมชื้นแฉะ และ

ไม่นำแพะไปกินอาหารในพื้นที่เสี่ยง เช่น บริเวณทางน้ำหลากหรือหน้าผาสูงชัน และคอยระมัดระวังสุนัขหรืองูที่จะมากัดแพะ รวมถึงระมัดระวังเรื่องการกินขยะ พลาสติกของแพะด้วย

3.4.7 ภาวะเลือดชิด (Inbreeding)

ภาวะเลือดชิด หรือ การผสมพันธุ์กันเองในครอบครัว นั่นคือ ลูกผสมพันธุ์กับพ่อหรือแม่อีกทีหนึ่ง เป็นเหตุทำให้ลูกรุ่นต่อมาจะมีร่างกายอ่อนแอ ไม่ทนต่อสภาพแวดล้อม โตช้า อัตราการผสมพันธุ์ต่ำลง และมีอัตราการตายสูง ในพื้นที่ อ.เย็นนของ มีวิธีการจัดการ คือ สลับตัวพ่อพันธุ์ ให้แม่พันธุ์ได้ผสมกับพ่อพันธุ์ตัวอื่น เพื่อเป็นการกระจายพันธุกรรมที่ดีและหลีกเลี่ยงภาวะเลือดชิด นอกจากนี้ อีกวิธีหนึ่ง ที่ช่วยหลีกเลี่ยงปัญหานี้คือ การเวียนเอาแพะตัวผู้จากหมู่บ้านใกล้เคียงมาผสมพันธุ์ ซึ่งทำให้แน่ใจว่าจะไม่เกิดการผสมพันธุ์ที่ไม่พึงประสงค์

3.5 ยารักษาโรคและกองทุนยาเวชภัณฑ์

ยารักษาโรคที่มีคุณภาพเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้สัตว์มีสุขภาพแข็งแรง ยารักษาโรคประจำแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชนิดสัตว์และโรคที่มักเกิดในพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ (สามารถศึกษารายละเอียดยารักษาโรคในภาคผนวก หัวข้อ ยารักษาโรค) หลักการสำคัญในการดำเนินงาน คือ การนำยารักษาโรคที่มีคุณภาพไปไว้ในชุมชน เพื่อให้แน่ใจว่าปศุสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์เศรษฐกิจ จะได้รับยาที่มีคุณภาพและทันเวลาในราคาที่ชาวบ้านจ่ายได้ ส่งผลให้อัตราการตายลดลง และสัตว์มีสุขภาพแข็งแรง

3.5.1 กองทุนยาและเวชภัณฑ์

การตั้งกองทุนยาเวชภัณฑ์ในหมู่บ้าน เป็นกลไกเพื่อให้มั่นใจว่าการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจรจะมีความยั่งยืน นั่นคือ แต่ละหมู่บ้านจะมีกองทุนยาเวชภัณฑ์ซึ่งมีอาสาสมัครปศุสัตว์ประจำแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ตรวจสอบ ตลอดจนต้องรายงานผลการดำเนินงานในที่ประชุมหมู่บ้านทุกเดือน กองทุนนี้เกิดจากการเก็บค่าบริการรักษาสัตว์และค่ายาจากชาวบ้านแต่ละราย เก็บสะสมไว้ เพื่อให้ชุมชนมีทุนเพียงพอที่จะซื้อยารักษาสัตว์เองได้

ภาพที่ 57
กองทุนรักษาสัตว์ของชาวบ้าน

ภาพที่ 58
ภายในกล่องยาจะมียาที่จำเป็นในการรักษาสัตว์เบื้องต้น โดยอาสาสมัครปศุสัตว์จะดูแลการเบิกจ่าย และเก็บรักษาไว้ในสภานภาพที่พร้อมใช้เสมอ

3.5.2 การจัดการกองทุนและเวชภัณฑ์

1. สร้างความเข้าใจกับชาวบ้านเรื่องประโยชน์ของการมีกองทุนและเวชภัณฑ์ในหมู่บ้าน และขอความเห็นชุมชนบ้านเรื่องมาตรการการเก็บค่าใช้จ่ายในการให้บริการของอาสาสมัครปศุสัตว์และค่ายาในเบื้องต้น เพื่อเป็นกองทุนสะสมในการซื้อยาและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องต่อไป เมื่อชาวบ้านเห็นด้วยจึงจะตั้งกองทุนและเวชภัณฑ์ได้
2. อาสาสมัครปศุสัตว์ (Livestock Volunteer) มีหน้าที่ให้การรักษาสัตว์ของชาวบ้านในเบื้องต้น และต้องเก็บเงินค่ารักษาสัตว์ตามอัตราที่ชาวบ้านทุกคนเห็นชอบร่วมกัน จัดบันทึกอย่างละเอียด สรุป และนำเสนอในที่ประชุมชาวบ้านทุกครั้ง
3. การเก็บค่ายารักษา คัดจากการนำต้นทุนยาสัตว์มาหารตามจำนวนปริมาณยาที่ฉีด (หน่วยเป็นCC.)
4. การรักษาสัตว์แต่ละครั้ง อาสาสมัครปศุสัตว์จะเก็บค่าบริการครั้งละ 200 จ๊าด เพื่อสะสมไว้ในกองทุนเป็นค่ายาและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เพราะราคายาอาจสูงขึ้นในอนาคต และยังมีค่าอุปกรณ์ เช่น เข็มฉีดยา เป็นต้น
5. หากต้นทุนยาบางชนิดเพิ่มขึ้น ซึ่งมีผลทำให้ค่ายาต่อการรักษาเพิ่มขึ้น ต้องแจ้งชาวบ้านให้ทราบก่อนการรักษาทุกครั้ง

ประสบการณ์ภาคสนาม

ในช่วงเริ่มโครงการ อาสาสมัครปศุสัตว์รักษาสัตว์โดยไม่เก็บค่าบริการ แต่เมื่อโครงการเก็บค่าบริการชาวบ้านก็เข้าใจ เพราะแต่เดิมชาวบ้านต้องไปตามหมอที่ในเมือง บางครั้งการเดินทางยากลำบาก ต้องรอให้มีสัตว์ป่วยหลายตัวเพื่อที่จะเข้ามารักษาทีเดียว เมื่อมีคนที่สามารถรักษาได้ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไม่มีปัญหาหากจะมีการเก็บเงินค่ารักษา

ประสบการณ์ภาคสนาม

ตัวอย่างการคิดราคาค่าต้นทุนยาในการรักษาสัตว์แต่ละครั้ง เช่น ยาปฏิชีวนะ ใน 1 ขวดมีปริมาณยา 200 cc/ml (ซีซี) ราคา 10000 จ๊าด ดังนั้น ต้นทุนของยาสัตว์ชนิดนี้จะคิดเป็น cc ละ 50 จ๊าด ถ้าอาสาสมัครปศุสัตว์ใช้ยาชนิดนี้ในการรักษาสัตว์ 10 cc/ครั้ง เท่ากับเจ้าของแพะจะต้องจ่ายเงินในการรักษา 500 จ๊าด

6. ยาที่ซื้อมารักษาสัตว์ในพื้นที่ต้องเป็นยาที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน ควรซื้อยาตามที่มีขึ้นทะเบียนกับองค์กร/หน่วยงานราชการให้การรับรองคุณภาพ
7. อาสาสมัครปศุสัตว์ ต้องจดบันทึกการรักษาและรายการเงินเข้า-ออกของกองทุนทุกครั้ง โดยรายละเอียดในการบันทึก ประกอบด้วย ข้อมูลเจ้าของแพะ จำนวนแพะที่ป่วย ยาที่ฉีด จำนวนที่ฉีด และค่ายา เพื่อบริการงานให้สัตวแพทย์ประจำโครงการรับทราบ โดยในช่วงแรก ทุกหมู่บ้านรายงานตรงไปที่สัตวแพทย์ประจำโครงการ และสัตวแพทย์ก็เข้ามาติดตามการทำงานพร้อมกับตรวจสอบสมุดบันทึกของอาสาสมัครแต่ละคนที่บ้านเป็นประจำ ต่อมาจึงรายงานเดือนละครั้ง และในช่วงหลังที่อาสาสมัครปศุสัตว์มีประสบการณ์ดูแลรักษาสัตว์ 3-4 ปีแล้ว จึงให้รายงานข้อมูลไปที่หัวหน้าอาสาสมัครปศุสัตว์ และหัวหน้าจะรายงานต่อไปที่โครงการ
8. ในการประชุมหมู่บ้านประจำเดือน อาสาสมัครปศุสัตว์จะแจ้งในที่ประชุมเรื่องจำนวนแพะที่เข้าออกในหมู่บ้านและจำนวนเงินในกองทุนยาของหมู่บ้านให้ชาวบ้านทราบ

3.6 อาหาร

แพะมีนิสัยกินจุจิกตามธรรมชาติ สามารถกินอาหารได้หลากหลายแบบและปรับตัวให้ชินกับพืชพื้นถิ่นได้ดี โดยทั่วไป แพะสามารถเดินหาอาหารได้ถึงวันละ 6-8 กิโลเมตร อาหารที่แพะชอบ ได้แก่ ไม้พุ่ม และใบไม้ ซึ่งเหมาะกับสรีระของแพะ ที่จะเงยคอขึ้นเพื่อหาอาหารและเฝ้าระวังภัย ซึ่งต่างจากแกะที่จะโน้มคอลงต่ำเพื่อกินหญ้าและมักไม่เงยคอขึ้นหรือปีนป่ายหาอาหาร แพะกินได้วันละ 6-10 % ของน้ำหนักตัว และกินน้ำมากกว่าอาหาร 4-5 เท่า ดังนั้น ผู้เลี้ยงควรเข้าใจธรรมชาติของแพะ และเมื่อคุมฝูงแพะออกไปกินอาหารต้องเอาใจใส่และหมั่นตรวจสอบว่าปริมาณอาหารที่แพะได้รับจะเพียงพอต่อความต้องการของแพะในแต่ละวันหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรคำนึงถึงปริมาณอาหารที่เพียงพอต่อลูกแพะ ซึ่งจะช่วยให้แพะเจริญเติบโตสมบูรณ์แข็งแรง

3.6.1 การจัดการอาหารเมื่อเลี้ยงแพะแบบปล่อย

1. โดยปกติ แพะกินอาหาร 2 ช่วง คือช่วงเช้า 6.00-11.30 น. และช่วงบ่าย 13.00-17.30 น. ที่ อ.เย็นนชอง ชาวบ้านเลี้ยงแพะแบบอิสระ และพาแพะไปกินอาหารที่แหล่งอาหารและแหล่งน้ำใกล้หมู่บ้านวันละ 2 ครั้ง คือ ช่วงเช้า 6.00 น.และบ่ายเวลา 15.00-16.00 น.

2. หากมีพื้นที่ ควรส่งเสริมให้ปลูกพืชอาหารสัตว์ เพื่อลดต้นทุนค่าอาหาร ช่วยให้
แพะได้สารอาหารที่หลากหลายมากขึ้น และเตรียมแหล่งอาหารให้เพียงพอ
ต่อจำนวนแพะที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต
3. พืชที่พบได้ในท้องถิ่นบางชนิดสามารถนำมาเป็นอาหารให้แพะได้ เช่น ที่ อ.เย็นนชอง
มีต้นตาล ผู้เลี้ยงสามารถนำลูกตาลมาสับให้แพะกินเป็นอาหารได้ ต้นฝ้ายเล็กๆ
แพะก็สามารถกินได้ทั้งลำต้นตั้งแต่เปลือกไม้ไปจนถึงกิ่งก้านและใบตามแต่จะ
สามารถป็นปายถึง เศษถั่วในไร่ เศษหญ้า และเศษฝ้ายที่เหลือจากการกำจัด
วัชพืชก็สามารถนำมาใช้เพื่อเลี้ยงแพะได้เช่นกัน แต่ต้องระมัดระวังและสังเกต
ว่าพืชชนิดใดที่แพะกินแล้วท้องอืด
4. Mineral Block เป็นอาหารเสริมที่ช่วยให้แพะ
แข็งแรงขึ้น แต่ไม่ทำให้แพะอ้วนขึ้น อย่างไร
ก็ตาม หากผู้เลี้ยงแพะมีศักยภาพที่จะซื้อได้
ควรจัดหา Mineral Block มาให้แพะแทะเลีย
เพื่อเสริมอาหารและเพิ่มแร่ธาตุที่จำเป็น
โดยเฉพาะ ผู้เลี้ยงแพะในคอกปิด เพราะแพะ
จะไม่ได้รับแร่ธาตุตามธรรมชาติเหมือนแพะ
ที่ปล่อยเลี้ยงแบบอิสระ

ประสบการณ์ภาคสนาม

แพะเป็นสัตว์ที่ต้องการการเอาใจใส่ดูแล โดยเฉพาะการพา
ฝูงแพะออกไปตามแหล่งอาหาร
ต่างๆ ดังนั้น เวลาของผู้เลี้ยงจึงมี
ส่วนสำคัญอย่างมาก การคัดเลือก
ผู้รับแพะที่ อ.เย็นนชอง จึงต้อง
คัดเลือกชาวบ้านที่มีเวลาเลี้ยง
สามารถต้อนแพะออกไปกินอาหาร
ยังแหล่งอาหารที่มีในชุมชนได้
เป็นเวลานาน

3.6.2 การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหญ้าอาหารสัตว์

ในการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร อาหารที่เพียงพอต่อการเจริญเติบโตและมี
ต้นทุนต่ำเป็นปัจจัยสำคัญ นักพัฒนาต้องแน่ใจว่ามีน้ำและอาหารเพียงพอต่อ
การกินของสัตว์อย่างสม่ำเสมอ โดยต้องคำนึงถึงจำนวนสัตว์ซึ่งจะมีมากขึ้น
ในอนาคต โครงการจึงส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหญ้าอาหารสัตว์ โดยได้คัดเลือก
ชนิดหญ้าที่เหมาะสมกับพื้นที่และทดลองปลูกจริง สรุปผลได้ ดังนี้

ประเภทของหญ้าอาหารสัตว์

ชื่อเรียก	การ ขยายพันธุ์	ภูมิอากาศ ที่เหมาะสม	ความ ต้องการน้ำ	การ ให้ผลผลิต (กส./ไร่)	ปริมาณ โปรตีน (%)
หญ้ารูซี่	เมล็ดและแยกกอ	เขตร้อน และแห้งแล้ง	น้อย	3,400	8-10
หญ้ากินนี	เมล็ดและแยกกอ	เขตร้อน	ปานกลาง	2,000	8.2
หญ้าเนเปีย	ท่อนพันธุ์	เขตร้อน	ปานกลาง	2,000-4,200	8-10
ถั่วสไตโล	เมล็ดพันธุ์	แห้งแล้ง	น้อย	1,800	18
ถั่วฮามาตา		เขตร้อน และแห้งแล้ง	น้อย	1,300-1,900	18

ขั้นตอนการส่งเสริมการปลูกพืชอาหารสัตว์

1. ทำความเข้าใจกับอาสาสมัครปศุสัตว์ประจำหมู่บ้าน และสอบถามข้อมูลเบื้องต้นว่าในหมู่บ้าน มีหญ้าค้างปีปลูกครั้งเดียวแล้วเก็บเกี่ยวได้ตลอดทั้งปีหรือไม่ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดและเห็นความสำคัญของการมีอาหารที่เพียงพอต่อสัตว์เลี้ยง
2. ทดลองปลูกหญ้าอาหารสัตว์ก่อนส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกจริง เพราะพืชบางชนิดอาจมีข้อจำกัดในการปลูกตามสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่แตกต่างกัน และคัดเลือกพืชอาหารสัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่เป้าหมายที่สุด
3. สำรวจพื้นที่สำหรับการปลูกพืชอาหารสัตว์ โดยคำนวณจากความต้องการทั้งหมดของสัตว์ในโครงการ

ประสบการณ์ภาคสนาม

การคำนวณปริมาณอาหารที่เหมาะสมในพื้นที่เป้าหมาย คือ หญ้าอาหารสัตว์ 1 ไร่ สามารถปล่อยแพะและแกะได้ประมาณ 5-10 ตัว หญ้าอาหารสัตว์ 1 ไร่ สามารถปล่อยโค กระบือได้ประมาณ 1-2 ตัว

4. เลือกที่ดินที่เหมาะสม สามารถปลูกพืชอาหารสัตว์ได้ โดยควรเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ปลูกพืชตามฤดูกาล และได้รับความยินยอมและความสมัครใจจากเจ้าของพื้นที่
5. หากเป็นที่ดินผืนเดียวกันหรือแปลงร่วม ต้องสร้างความเข้าใจกับเจ้าของที่ดิน เรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันและจัดสรรพืชเพื่อเป็นอาหารสัตว์
6. ชาวบ้านต้องเป็นผู้ดูแลแปลงพืชอาหารสัตว์ โดยให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์ นั่นคือผู้ที่นำหญ้าอาหารสัตว์ไปให้สัตว์เลี้ยง เป็นคนร่วมกันดูแล

ภาพที่ 59

แปลงสาธิตการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ของชาวบ้าน

ภาพที่ 60

อาสาสมัครนำหญ้าไปเลี้ยงสัตว์

3.6.3 การเสริมอาหารให้สัตว์ช่วงฤดูแล้ง

การทำ UMB (Urea Molasses Block)

ในฤดูแล้งที่อาหารตามธรรมชาติเริ่มหายาก โครงการควรส่งเสริมให้ผู้เลี้ยงทำ UMB หรือก้อนกาน้ำตาลยูเรีย โดยใช้ส่วนผสมที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เพื่อเป็นอาหารเสริมให้สัตว์ได้รับสารอาหารเพียงพอ วิธีการทำ UMB ดังนี้

1. เตรียมส่วนผสม ได้แก่

- กากน้ำตาล 31%
- รำข้าว 25%
- ปูนซีเมนต์ 15%
- กากถั่ว 13%
- ยูเรีย 10%
- ปูนขาว 3%
- เกลือแกง 3%

ภาพที่ 61

การทำก้อนอาหารเสริมสำหรับสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง

2. เตรียมภาชนะสำหรับผสมส่วนผสมทั้งหมด เช่น ถังพลาสติก ชันน้ำ
3. ใส่ส่วนผสมที่ปริมาณมากที่สุดก่อน จากนั้น ใส่ส่วนผสมอื่นๆ ลงไปตามลำดับ ได้แก่ กากน้ำตาล > รำข้าว > ปูนซีเมนต์ > กากถั่ว > ยูเรีย > ปูนขาว > เกลือแกง
4. ผสมส่วนผสมทั้งหมดจนเป็นเนื้อเดียวกัน ส่วนผสมที่ได้จะมีลักษณะเหนียวจนสามารถปั้นเป็นก้อนได้
5. นำส่วนผสมที่ได้ใส่ลงไปในเครื่องอัดก้อน แล้วนำก้อน UMB ที่ได้ไปตากในที่ร่มแดดไม่ลงจัด เพราะหากแดดจัดจนเกินไป อาจทำให้ก้อน UMB แห้งและแตกง่าย การตากในที่ร่มจะใช้เวลา 3-4 วัน
6. ผู้เลี้ยงควรตรวจสอบก้อน UMB อย่างสม่ำเสมอ ถ้าพบว่าก้อน UMB มีราขึ้นหรือไม่อยู่ในรูปทรงเดิมให้เปลี่ยนก้อนใหม่ให้สัตว์เลียแทน เพราะก้อน UMB ที่หมดสภาพการใช้งานอาจเป็นแหล่งบ่มเพาะเชื้อโรคที่เป็นอันตรายสำหรับสัตว์ได้

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นนชอง อ.ดงมะกอก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภาพที่ 62
การใช้เครื่องอัดก้อน UMB

ภาพที่ 63
การแขวนก้อน UMB ภายในโรงเรือน
เพื่อให้แพะมาเลียธาตุอาหารที่จำเป็นต่อร่างกาย

การทำหญ้าหมัก

การทำหญ้าหมักเป็นการสำรองอาหารสำหรับสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง การทำหญ้าหมักคล้ายกับการถนอมอาหารของคน คือ การดองอาหาร ดังนั้น ในช่วงที่มีอาหารตามธรรมชาติ เช่น ในช่วงฤดูฝนที่มีหญ้าขึ้นมากในพื้นที่ ควรเก็บสำรองหญ้าและทำหญ้าหมักไว้ เพื่อใช้ในฤดูแล้ง

วิธีการทำหญ้าหมัก มีดังนี้

1. เตรียมส่วนผสมได้แก่
 - หญ้า 100 กิโลกรัม
 - กากน้ำตาล 4 กิโลกรัม
 - เกลือแกง 500 กรัม
 - น้ำ 4 ลิตร
2. ละลายกากน้ำตาลและเกลือแกงในน้ำ
3. หั่นหรือสับหญ้าสดให้มีขนาด 2-3 ซม.
4. นำสารละลายที่ผสมไว้แล้ว รดลงไปบนหญ้า สับให้ชุ่ม คลุกเคล้าให้ทั่ว
5. บรรจุหญ้าลงในถุงพลาสติก อัดให้แน่น เพื่อไล่อากาศออกให้หมด
6. ใช้ยางรัดปิดปากถุงให้สนิท นำไปเก็บไว้ในที่ร่ม รมัถะวังอย่าให้ถูกแดด
7. หมักไว้ 3-4 สัปดาห์ จึงสามารถนำไปเลี้ยงสัตว์ได้
8. เมื่อเริ่มใช้หญ้าหมัก ควรเริ่มจากการให้หญ้าหมักพร้อมหญ้าสด แล้วค่อยเพิ่มปริมาณหญ้าหมักขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้สัตว์ชินกับหญ้าหมัก

ประสบการณ์ภาคสนาม

การทำอาหารลดต้นทุนจะแตกต่างกันไปตามวัตถุดิบท้องถิ่น ดังนั้นจึงควรปรับสูตรอาหารลดต้นทุนอยู่เสมอ จากวัตถุดิบที่เหมาะสมและหาได้ง่ายในพื้นที่นั้นๆ

ในพื้นที่ อ.เย็นห้อย ชาวบ้านปลูกถั่วเป็นจำนวนมากและเก็บรักษาจากถั่วที่ได้จากการบีบน้ำมัน บางครั้งเมื่อหญ้าอาหารสัตว์ไม่เพียงพอในฤดูแล้งต้องใช้หญ้าแห้งเสริมให้สัตว์ กากถั่วจะมีประโยชน์อย่างมากในการเพิ่มปริมาณโปรตีนให้กับอาหารสัตว์ การใช้กากถั่วทำได้โดยการนำกากถั่วไปแช่น้ำและรดผสมลงไปบนหญ้าแห้งที่เป็นอาหารสัตว์ นอกจากจะช่วยให้เสริมโปรตีนแล้วยังทำให้สัตว์มีความอยากอาหารและกินอาหารได้มากขึ้นอีกด้วย

3.7 โรงเรียน

โรงเรียนเป็นปัจจัยสำคัญอีกด้านหนึ่งของการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร เพราะมีผลโดยตรงต่อสุขภาพและสุขอนามัยสัตว์ จึงต้องปรับรูปแบบโรงเรียนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ภูมิอากาศ และชนิดสัตว์ รวมทั้งคำนึงถึงความสะดวกในการจัดการโรคและการจัดการประจำวันด้วย

3.7.1 แนวทางการสร้างคอกแพะ

1. คอกสำหรับรับแพะ 11 ตัว ควรมีความกว้างประมาณ 6x6 เมตร หากมีจำนวนแพะเพิ่มมากขึ้น ควรขยายคอกให้ใหญ่ขึ้น เพื่อไม่ทำให้แพะอยู่อย่างแออัดมากเกินไป
2. ล้อมรั้วคอกแพะด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น แต่ต้องแน่นหนาและสูงประมาณ 1.5 เมตรขึ้นไป เพื่อไม่ให้แพะกระโดดออกไปได้
3. ภายในคอกแพะต้องมีโรงเรือนเพื่อกันแดดและฝน ความสูงอย่างน้อย 3 เมตร
4. เพื่อให้โรงเรือนโปร่ง ระบายอากาศดี ควรสร้างโรงเรือนแบบหลังคากระท่อมทรงหน้าจั่ว และใช้วัสดุที่กันแดดกันฝน เพื่อไม่ให้น้ำฝนซึมผ่านหรือรั่วลงมาโดนแพะ
5. ภายในโรงเรือนต้องมีตั่งนอนสำหรับแพะ ยกพื้นสูงจากดินประมาณหัวเข่า เพราะธรรมชาติของแพะไม่นอนบนพื้นโดยตรง และเพื่อป้องกันไม่ให้แพะนอนบนพื้นเปียกและชื้น ซึ่งจะทำให้เกิดโรคปอดบวมได้ โดยต้องระวังไม่ยกพื้นสูงเกินไป เพราะลูกแพะจะไม่สามารถกระโดดขึ้นได้

ประสบการณ์ภาคสนาม

ที่ อ.เย็นของมีกิ่งของต้นตาลแห้ง ซึ่งชาวบ้านนำมาทำเป็นรั้วบ้าน ด้วยการสานสลับต้นและปลายก้านตาลอยู่แล้ว ชาวบ้านจึงนำก้านตาลมาสร้างคอกแพะในลักษณะเดียวกันด้วย แต่สานให้ห่างกว่าเพื่อให้คอกแพะมีลมถ่ายเทสะดวกและไม่เกิดกลิ่นเหม็น

ประสบการณ์ภาคสนาม

ควรตั้งคอกได้ร่มเงาต้นไม้ เพื่อบังแดดให้แพะในเวลากลางวัน นอกจากนี้ ร่มเงาต้นไม้ยังช่วยกรองอากาศและเสียงได้อีกด้วย

ประสบการณ์ภาคสนาม

การสร้างตั่งนอนสำหรับแพะควรสร้างด้วยวัสดุแข็งแรงทนทาน สามารถรองรับน้ำหนักตัวของแพะได้ ควรใช้วัสดุที่สามารถทำความสะอาดได้ง่าย ที่ อ.เย็นของมักจะใช้ไม้กระดานมาสร้างเป็นตั่งนอนของแพะ โดยที่ซี่ไม้กระดานจะต้องแนบติดกันไม่มีช่องว่างเพื่อป้องกันไม่ให้ขาแพะเข้าไปติดและบาดเจ็บได้

ภาพที่ 64

การตั้งโรงเรือนใกล้ต้นไม้เพื่อลดแรงปะทะของลม
และสามารถช่วยกรองอากาศและเสียงในบริเวณโรงเรือนได้

ภาพที่ 65

ตั้งหรือแคร่ไม้ภายในโรงเรือนสำหรับให้แพะ
ไม่สัมผัสกับความชื้นของพื้นคอกมากเกินไป

6. ต้องมีรางอาหารและภาชนะใส่น้ำให้แพะ
ซึ่งควรมีลักษณะเป็นรางยาว เพื่อให้แพะ
สามารถกินอาหารได้ที่ละหลายๆ ตัว

7. ก่อนรับแพะ อาสาสมัครปศุสัตว์ต้องฉีดพ่นยา
ฆ่าเชื้อโรคด้วยเครื่องฉีดพ่นยาภายในคอก
แพะ แล้วปล่อยคอกทิ้งไว้ 1 วันก่อนนำแพะ

เข้าคอก ข้อควรระวังคือ ยาฆ่าเชื้อในคอกมีลักษณะคล้ายน้ำเปล่า คือ ไม่มีสี
และไม่เหนียวข้น แต่มีกลิ่น ควรระมัดระวังในการใช้

ประสบการณ์ภาคสนาม

หากไม่มียาฆ่าเชื้อโรค ให้ใช้ปูนขาว
โรยให้ทั่วคอกแพะ ปูนขาวจะช่วย
ฆ่าเชื้อโรคและไม่เป็นอันตรายกับ
สัตว์

ภาพที่ 66

การใช้ปูนขาวโรยบริเวณพื้นคอกเพื่อฆ่าเชื้อโรค
โดยปูนขาวจะไม่เป็นอันตรายกับสัตว์

3.7.2 ข้อกำหนดการทำความสะดวก

1. ควรทำความสะอาดคอกวันละ 2 ครั้ง โดยทำความสะอาดหลังจากที่แพะออกจากคอกแล้ว เวลาที่เหมาะสมคือ ช่วงเช้าประมาณ 6.00 น. และช่วงบ่าย หลังจากเอาแพะออกจากคอกอีก 1 ครั้ง เวลาประมาณ 15.00-16.00น.
2. ควรกำจัดขี้แพะ โดยเก็บขี้แพะออกไปไว้ภายนอกคอก กลบขี้แพะด้วยทราย หากพื้นที่ไม่มีทราย ให้กลบขี้ด้วยหญ้า

ประสบการณ์ภาคสนาม

ขี้แพะสามารถนำไปขายเพิ่มรายได้ให้ชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง เพราะเป็นปุ๋ยคอกที่มีคุณภาพดีกว่าขี้วัวและขี้ควาย (ขี้แพะจะจับตัวเป็นก้อนแข็ง ละลายได้ยากกว่าขี้วัวขี้ควายที่มีความนุ่มละลายง่าย ทำให้ไม่สามารถให้สารอาหารที่เป็นกับพืชได้นาน)

ภาพที่ 67

การรักษาความสะอาดภายในโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน

3.8 การติดตามประเมินผลและยกระดับสู่การพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

3.8.1 ระบบการติดตามประเมินผล

เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง โครงการจึงให้ความสำคัญกับการติดตามการดำเนินงานของอาสาสมัครปศุสัตว์และชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่อง เช่น การดูแลสัตว์ การซื้อ-ขายสัตว์ การจัดการโรคระบาดและการรักษา เพื่อให้อาสาสมัครปศุสัตว์และชุมชนเข้าใจ ทำเป็น สามารถประยุกต์และปรับวิธีการดำเนินงานให้เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง จึงมั่นใจว่าชุมชนจะสามารถวางแผนรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้

3.8.2 การบันทึกข้อมูล

การเก็บข้อมูลจริงตลอดระยะเวลาการดำเนินงานทำให้สามารถวิเคราะห์ วางแผน การดำเนินงาน และแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุด พร้อมทั้งสามารถสะท้อนข้อมูลจริง ให้กับชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดความตระหนักเรื่องการดูแลสัตว์อย่างสม่ำเสมอ (สามารถศึกษาแนวทางการบันทึกข้อมูลได้ในภาคผนวก 2 แบบฟอร์มบันทึกข้อมูล โครงการ)

3.8.3 การตั้งร้านยาสัตว์

เดิม พื้นที่อ.เย็นนชองไม่มีร้านขายยาสัตว์ เพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงยารักษาสัตว์ ที่มีคุณภาพได้อย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอ โครงการจึงตั้งร้านขายยาสำหรับสัตว์ ขึ้นที่ตัวอำเภอ ซึ่งมีระยะทางไม่ไกลจากหมู่บ้าน เพื่อให้ร้านขายยาเป็นแหล่งยา ที่มีคุณภาพในพื้นที่ และให้ร้านขายยาติดต่อกับแหล่งยาที่มีคุณภาพในเมืองใหญ่ๆ เพื่อซื้อขายในคราวเดียว จึงได้ราคาถูกลง ส่งผลให้หมู่บ้านต่างๆ สามารถมาซื้อขาย ที่มีคุณภาพไปไว้ที่กองทุนยาและเวชภัณฑ์ของแต่ละหมู่บ้านได้

ในการดำเนินงานช่วงแรก โครงการจะร่วมบริหารจัดการร้านยากับอาสาสมัคร ปศุสัตว์ที่สนใจเป็นเจ้าของกิจการและร่วมลงทุนซื้อยามาขายในร้าน จากนั้น เมื่อร้านยาสัตว์สร้างผลกำไรได้พอสมควรและอาสาสมัครมีความรู้ความสามารถ ในการดำเนินกิจการต่อได้ด้วยตนเอง โครงการจึงส่งมอบร้านขายยาให้กับอาสาสมัคร ปศุสัตว์ดูแลเองทั้งหมด

การจำลองสถานการณ์การจัดการร้านยาสัตว์

เพื่อให้แน่ใจว่าอาสาสมัครสามารถดูแลร้านขายยาได้จริง และลดความเสี่ยงในการ ประกอบธุรกิจ โครงการจึงฝึกอบรมทักษะการเป็นผู้ประกอบการให้อาสาสมัคร ปศุสัตว์ ด้วยการจำลองสถานการณ์การทำกองทุนยาในหมู่บ้าน ดังนี้

1. แบ่งอาสาสมัครออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน เพื่อฝึกทักษะให้อาสาสมัคร ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม
2. ให้เงินทุน (จำลอง) เบื้องต้น เพื่อใช้ในการบริหารจัดการภายในร้านยาและ เป็นทุนสำหรับซื้อขายและอุปกรณ์รักษาสัตว์ ค่าเดินทางในการไปซื้อขายหรือไป

รักษาสัตว์ตามบ้านของชาวบ้าน และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในการประกอบกิจการ
เป็นต้น

3. ให้อาสาสมัครศึกษารายละเอียดของสินค้า เช่น ต้นทุนยาสัตว์ อายุการใช้งาน
การเก็บรักษา การใช้ยาในสัตว์ของยาแต่ละชนิด
4. ให้อาสาสมัครจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการเก็บ
ข้อมูลจำนวนเงินที่มีอยู่ในกองทุน
5. ให้อาสาสมัครทำบันทึกสต็อกยาหรือจำนวนยาในคลัง เพื่อให้เห็นจำนวนยา
ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในคลัง และสามารถวางแผนการใช้ การซื้อยา นำไปสู่การ
วางแผนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
6. ในการจำลองสถานการณ์ ควรมีทั้งสถานการณ์ปกติ สถานการณ์พิเศษ เช่น
เกิดโรคระบาดที่ทำให้ชาวบ้านมาใช้บริการมาก และสถานการณ์ที่ชาวบ้านไม่มี
ความต้องการใช้บริการ รวมถึงการให้สถานการณ์ประกอบการตัดสินใจ เช่น
มีข่าวการขึ้นลงของราคายารักษาสัตว์ ข่าวการแพร่ระบาดของโรคในหมู่บ้าน
ใกล้เคียง ซึ่งจะมีผลต่อการตัดสินใจของอาสาสมัครในการซื้อยา บริหารคลังยา
และปรับค่าบริการ
7. ให้แต่ละกลุ่มนำเสนอวิธีการทำงาน การแก้ปัญหา กระบวนการคิด และผลลัพธ์
ของกิจการจำลองที่ตนบริหาร
8. ทีมพัฒนาแนะนำวิธีการจัดการ เพื่อให้อาสาสมัครนำไปปรับปรุงแก้ไข

3.8.4 การยกระดับมาตรฐานการเลี้ยง

การตระหนักถึงความสำคัญของการเลี้ยงแพะที่มีคุณภาพ มีลักษณะดีตามสายพันธุ์
ที่คัดเลือกมา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เลี้ยงแพะสามารถรักษาคุณภาพ
ของผลผลิตจากแพะได้ ส่งผลให้สามารถนำไปขยายพันธุ์ แปรรูป เพิ่มมูลค่าได้
หลากหลาย ดังนั้น เมื่อดำเนินการไประยะหนึ่ง โครงการต้องยกระดับความตระหนัก
และเน้นย้ำให้ชาวบ้านเข้าใจความสำคัญนี้ โครงการจึงจัดกิจกรรม Goat Day ขึ้นที่
อ. เย็นนงของ

Goat Day

โครงการจัดกิจกรรม Goat Day หรือการประกวดแพะพันธุ์ดีและจัดแสดงผลิตภัณฑ์จากแพะ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมตระหนักถึงความสำคัญของการมีแพะสายพันธุ์ดี สุขภาพแข็งแรง สร้างแรงบันดาลใจให้ผู้รับแพะเรียนรู้วิธีการจากผู้ที่จะชนะการประกวดแพะ กระตุ้นตลาดแพะในพื้นที่ และทำให้ อ.เย็นนชองมีชื่อเสียงและเป็นศูนย์กลางการผลิตแพะของประเทศเมียนมา

การจัดกิจกรรม Goat Day ประกอบด้วยกิจกรรมมากมาย เช่น การประกวดแพะ สุขภาพดีและลักษณะดี โดยมีเงินรางวัลและใบประกาศนียบัตรมอบให้ จากนั้นจะให้ผู้ชนะได้เล่าประสบการณ์และวิธีการเลี้ยงแพะ การประกวดการทำอาหารจากเมนูที่มีส่วนประกอบของเนื้อแพะหรือการแปรรูปเนื้อแพะ และการแสดงผลิตภัณฑ์จากชุมชนที่เกิดจากกิจกรรมพัฒนาของโครงการ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่กระตุ้นให้งานสนุกสนาน ได้แก่ การเล่นเกมปิดตาจับแพะภายในเวลาที่กำหนด โดยผู้ที่สามารถจับแพะได้จะได้รับแพะตัวนั้นกลับบ้านไป และที่สำคัญคือการมอบใบประกาศนียบัตรให้แก่อาสาสมัครปศุสัตว์ โดยมี LBVD ร่วมเป็นสักขีพยานเพื่อให้อาสาสมัครปศุสัตว์สามารถปฏิบัติงานในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

การจัดกิจกรรม Goat Day ได้รับการสนับสนุนและร่วมมือเป็นอย่างดีจาก LBVD และหน่วยงานรัฐบาลอื่นๆ ในพื้นที่โครงการ มีผู้เลี้ยงแพะเข้าร่วมการประกวดแพะจำนวนมาก และยังมีผู้เข้าร่วมงานจากหลากหลายแหล่ง ได้แก่ ชาวบ้านรอบพื้นที่โครงการ นักศึกษาที่มีความสนใจ หน่วยงานที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้าและประชาชนทั่วไป

ภาพที่ 68

การประกวดแพะสุขภาพดี
ของชาวบ้านในงาน Goat day

ภาพที่ 69

การประกวดพันธุ์แพะในงาน Goat day
ช่วยเสริมสร้างความตระหนักเรื่องการรักษาพันธุ์แพะของชาวบ้าน

3.8.5 การถ่ายโอนและส่งมอบการบริหารจัดการให้ชุมชน

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ทำให้มูลนิธิฯ ประเมินว่า น่าจะใช้ระยะเวลาประมาณ 6 ปี จึงสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่ อ.เย็นนชองได้ เมื่อใกล้ถึงระยะเวลาสิ้นสุดโครงการ จึงดำเนินการประเมินคุณภาพ ชีวิตของชุมชนอย่างรอบด้านโดยหน่วยงานภายในองค์กรเองและจากองค์กร ภายนอก รวมถึงการประเมินการทำงานของอาสาสมัครปศุสัตว์ และเสียงสะท้อน จากชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมพัฒนา ผลจากการประเมินแสดงให้เห็น ชัดเจนว่าชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพที่สุจริต และมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีภูมิคุ้มกันจากการเป็นหนี้ มีสุขภาพที่ดี และพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต และไม่มีใครที่ถูกทิ้ง ให้เผชิญกับความยากจน

ข้อมูลสรุปโครงการธนาคารแพะพื้นที่เย็นนชอง

ข้อมูล	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	รวม
จำนวนแพะในโครงการ		2,090	3,434	4,962	7,673	8,828	8,539	8,539
จำนวนลูกแพะ			1,499	2,081	3,371	3,524	3,453	13,928
จำนวนแพะตาย			153	518	689	846	1,720	(3,926)
จำนวนที่ขายและกิน			2	35	741	1,523	2,022	4,323
มูลค่าที่ขาย	0	-	3,300	57,750	1,222,650	2,512,950	3,336,300	7,132,950
มูลค่าแพะในโครงการ	0	3,448,500	5,666,100	8,187,300	12,660,450	14,566,200	14,089,350	14,089,350

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นนชอง ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ข้อมูล	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	รวม
มูลค่า รวม	-	3,448,500	5,669,400	8,245,050	13,883,100	17,079,150	17,425,650	21,222,300
จำนวน ผู้รับแพะ		190	198	295	443	545	638	638

หมายเหตุ **ข้อมูลดังกล่าวมาจากการคิดมูลค่าแพะในอัตรา 1,650 บาทต่อตัว

ข้อมูลสรุปการลดอัตราการตายของสัตว์จากการดำเนินงานของอาสาสมัครพัฒนา
ปศุสัตว์ พื้นที่เย็นนชอง

ข้อมูล	2011	2012	2013	2014	2015	2016	เฉลี่ย 2012-2016	รวม 2012-2016
จำนวน ปศุสัตว์ ทั้งหมด	7.13%	4.55%	5.47%	3.76%	4.49%	7.39%	5.24%	
จำนวน รวม		10,926	14,257	24,165	26,676	27,720	20,749	103,744
จำนวน สัตว์ ที่ตาย		497	780	908	1,199	2,048	1,086	5,432
มูลค่า เพิ่มจาก การลด อัตราการ ตาย		7,153,569	7,796,412	15,231,868	14,633,882	13,776,110	11,718,368	58,591,841
แพะ	12.90%	8.08%	8.74%	6.30%	6.91%	11.65%	8.46%	
จำนวน รวม		5,592	8,146	13,529	16,466	17,138	12,174	60,871
จำนวน สัตว์ที่ ตาย		452	712	852	1,137	1,996	1,030	5,149

ข้อมูล	2011	2012	2013	2014	2015	2016	เฉลี่ย 2012-2016	รวม 2012-2016
มูลค่าเพิ่ม จากการ ลดอัตรา การตาย (1,650 บาท ต่อตัว)		444,457	559,076	1,473,848	1,628,738	354,423	892,108	4,460,542
วัว	7.58%	0.67%	0.87%	0.33%	0.48%	0.33%	0.49%	
จำนวน รวม		4,637	5,163	9,059	8,738	8,830	7,285	36,427
จำนวน สัตว์ที่ตาย		31	45	30	42	29	35	177
มูลค่าเพิ่ม จากการ ลดอัตรา การตาย (21,000 บาทต่อตัว)		6,730,177	7,273,463	13,790,116	13,027,148	13,446,594	10,853,500	54,267,499
หมู	0.90%	6.04%	5.43%	2.72%	2.83%	2.95%	3.28%	
จำนวน รวม		182	276	955	672	747	566	2,832
จำนวน สัตว์ที่ตาย		11	15	26	19	22	19	93
มูลค่าเพิ่ม จากการ ลดอัตรา การตาย (2,250 บาทต่อตัว)		(21,065)	(28,161)	(39,161)	(29,142)	(34,373)	(30,380)	(151,902)
แกะ	N/A	0.58%	1.19%	0.00%	0.13%	0.10%	0.36%	
จำนวน รวม		515	672	622	800	1,005	723	3,614

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
การพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร กรณีศึกษาที่ 1 โครงการธนาคารแพะ
อ.เย็นนชอง อ.ดงมะกอก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ข้อมูล	2011	2012	2013	2014	2015	2016	เฉลี่ย 2012-2016	รวม 2012-2016
จำนวน สัตว์ที่ตาย		3	8	-	1	1	3	13
มูลค่าเพิ่ม จากการ ลดอัตรา การตาย (1,950 บาทต่อตัว)			(7,967)	7,065	7,137	9,466	3,926	15,702

การเตรียมการเพื่อส่งมอบโครงการให้กับชุมชน

1. สื่อสารสร้างความเข้าใจกับชุมชนเรื่องการส่งมอบโครงการ ก่อนเวลาจริงประมาณ 1 ปี เพื่อเตรียมความพร้อมให้ชุมชน โดยเฉพาะการเรียนรู้รายละเอียดทักษะ ความรู้ที่ยังไม่มั่นใจ เช่น การจัดการเงินที่หมุนเวียนอยู่ในโครงการ
2. พัฒนาความสามารถของชุมชน ในเรื่องพื้นฐานการทำธุรกิจ เช่น การทำบัญชี ต้นทุน กำไร โดยเฉพาะอาสาสมัคร
3. พัฒนาคู่มือมาตรฐานสำหรับการดูแลรักษากิจกรรมพัฒนาต่างๆ ในชุมชน เช่น การบำรุงรักษาตู้แช่เซรามิกแก๊สพิษ การบำรุงรักษาและการซ่อมแซมอ่างเก็บน้ำ การให้ยาปศุสัตว์ เพื่อใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการทำงานของชุมชนได้
4. ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสำรองโดยชุมชนเองอย่างน้อยหนึ่งปีก่อนจบโครงการ เช่น กองทุนยา กองทุนเมล็ดพันธุ์ กองทุนน้ำ และตรวจสอบความเข้าใจถึงกลไกการสร้างกองทุนของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน
5. จัดการองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นตลอดกระบวนการทำโครงการและเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน

ภาพที่ 70
ชาวบ้านผู้รับแพะในโครงการ

(04)

การพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร กรณีศึกษาที่ 2

กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย
 อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และ
 อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

เมื่อมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ลงพื้นที่จริงสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ปัญหา และความต้องการของชุมชน พบว่าหลายพื้นที่ในประเทศไทยยังประสบปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร ต้องกู้ยืมกู้ยืม และรายจ่ายส่วนใหญ่มาจากการอุปโภคบริโภค เนื้อหมูเป็นอาหารที่คนไทยนิยมบริโภค แต่ด้วยการเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นเมืองแบบปล่อยให้หากินเอง ไม่มีโรงเรือน ไม่มีการจัดการเรื่องอาหารและการดูแลอย่างถูกวิธี อีกทั้งยังซื้ออาหารสำเร็จรูปซึ่งมีราคาแพง ส่งผลให้หมูไม่แข็งแรง ให้ผลผลิตไม่ได้ตามมาตรฐาน และต้นทุนสูง

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงดำเนินกิจกรรมพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจรในหลายพื้นที่ในประเทศไทย โดยเน้นไปที่หมู เพื่อแก้ไขปัญหาการบริโภคพื้นฐานของคนในพื้นที่ ลดการกู้ยืมเพื่อซื้ออาหาร และยังคงยึดเป็นอาชีพทางปศุสัตว์ที่ให้ผลตอบแทนได้ดีด้วย

4.1. การเตรียมความพร้อม ‘คน’

4.1.1 อาสาสมัครปศุสัตว์

อาสาสมัครปศุสัตว์คือหัวใจสำคัญของการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจร เพราะคือการสร้างคนในพื้นที่ให้มียุทธศาสตร์ความรู้ด้านการป้องกันและรักษาโรคสัตว์เบื้องต้น เพื่อให้สุขภาพสัตว์ในพื้นที่แข็งแรง เจริญเติบโตตามมาตรฐานพันธุ์ ให้ลูกตก คุ่มค่าคุ้มทุน ส่งผลให้ชาวบ้านลดรายจ่ายจากการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยตนเอง และเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิต ไปจนถึงแปรรูปได้ อาสาสมัครปศุสัตว์ยังเป็นคนที่เชื่อมระหว่างโครงการและชาวบ้าน มีหน้าที่สร้างความเข้าใจกับชุมชน และทำงานใกล้ชิดกับชุมชนมาก เพื่อแก้ปัญหาสุขภาพของสัตว์ ส่งผลให้อัตราการตายของสัตว์ลดลง ในขณะเดียวกัน อาสาสมัครก็เป็นตัวแทนของชาวบ้านที่ทำให้โครงการรับรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน รวมทั้งปัญหาในระหว่างการดำเนินงานเพื่อแก้ไขได้โดยเร็ว

กระบวนการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ในพื้นที่ปางมะหันและ 3 อำเภอในจังหวัดน่านจึงใช้หลักการและกระบวนการอบรมเช่นเดียวกับการอบรมอาสาสมัครปศุสัตว์ใน อ.เยนนั้นของ และยังร่วมกับภาคีสำคัญคือกรมปศุสัตว์ในพื้นที่ แต่ปรับรายละเอียดเนื้อหาที่เน้นเรื่องแพะ และวัว เป็นหมู ไก่ วัว ควาย ซึ่งเป็นปศุสัตว์ที่ชาวบ้านในประเทศไทยเลี้ยงอย่างแพร่หลาย

4.1.2 ชาวบ้านผู้รับหมู

การเตรียมความพร้อมผู้รับเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร เพราะชาวบ้านคือผู้เลี้ยง ผู้ดูแล และผู้รับประโยชน์ จึงส่งผลต่ออัตราการตายของปศุสัตว์โดยตรง การเตรียมความพร้อมชาวบ้านครอบคลุมตั้งแต่การคัดเลือกผู้รับร่วมกับชุมชน การอบรมทักษะและความรู้ในการเลี้ยง รวมถึงสูตรอาหารลดต้นทุนและอาหารหมัก การสังเกตอาการผิดปกติเบื้องต้น และโรงเรือนที่ถูกสุขลักษณะ และการติดตาม

4.1.2.1 การสร้างความเข้าใจเพื่อเป็นสมาชิกกองทุน

โครงการเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชนเกี่ยวกับหลักการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน และให้ผู้นำเป็นผู้สร้างความเข้าใจเบื้องต้นกับชุมชน จากนั้นจึงคัดเลือกชาวบ้านที่สมัครใจเข้าร่วมกองทุน หลักการสำคัญในการสร้างความเข้าใจ คือ การบอกเหตุผลว่าทำไมโครงการส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงหมู และทำไมโครงการต้องส่งเสริมในลักษณะของกองทุน ที่ต้องคืนสัตว์

สรุปประเด็นการสร้างความเข้าใจกับชุมชน ดังนี้

1. เพื่อการเลี้ยงหมูเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ชาวบ้านสามารถเลี้ยงเองได้ จึงลดการซื้อจากภายนอก และลดค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร
2. สามารถนำไปประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อได้
3. การส่งเสริมในลักษณะกองทุนจะทำให้ช่วยคนได้มากขึ้น เพราะกองทุนจะนำหมูที่ชาวบ้านคืนมาให้กองทุน ไปให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ต่อได้ และหมุนเวียนไปเรื่อยๆ นอกจากนี้ ยังเป็นการปลูกฝังแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกัน การยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ร่วมกันตั้งขึ้น และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันระหว่างคนในชุมชน

4.1.2.2 การคัดเลือกสมาชิก

ผู้นำและคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้คัดเลือกชาวบ้านผู้รับหมูร่วมกับอาสาสมัครปศุสัตว์ โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

- 1) อยู่ในพื้นที่โครงการ
- 2) มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ (อิงจากข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมที่โครงการสำรวจ) และได้รับความเห็นชอบจากผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการว่าเป็นผู้มีรายได้ต่ำจริง
- 3) ต้องการเข้าร่วมกองทุนด้วยความสมัครใจ
- 4) ขยัน ซื่อสัตย์สุจริต สนใจเลี้ยงสัตว์ เพราะคุณสมบัติดังกล่าวเป็นพื้นฐานของผู้เลี้ยงที่มีอุปนิสัยเอาใจใส่ดูแลสัตว์ ไม่เลี้ยงสัตว์แบบปล่อยทิ้งขว้าง
- 5) พร้อมปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อตกลงตามกฎระเบียบของกองทุน
- 6) กระตือรือร้นและใส่ใจที่จะเข้าร่วม โดยสังเกตจากการเตรียมคอกหมูและต้นกล้วยสำหรับเป็นอาหารหมู เป็นต้น แต่หากชาวบ้านผู้รับมีรายได้ต่ำมาก ไม่สามารถสร้างคอกหมูได้ โครงการพร้อมสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ เช่น อิฐ หิน ปูน ทราย ไม้ค้ำ และคาน้ำ แต่ชาวบ้านผู้รับต้องร่วมลงแรงสร้างคอก และ/หรือนำวัสดุที่มีอยู่แล้ว เช่น ไม้ค้ำ หรือคาน้ำ มาร่วมสร้างด้วย

4.1.2.3 การคัดเลือกผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์หมู

หลักสำคัญอีกข้อหนึ่ง คือ ชาวบ้านต้องเป็นผู้รับผิดชอบการผสมพันธุ์หมูเอง สัดส่วนจำนวนผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์หมูต่อจำนวนแม่พันธุ์ควรอยู่ที่อัตราส่วน 1:5 โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้เลี้ยงหมูพ่อพันธุ์ ดังนี้

- 1) สนใจและสมัครใจที่จะเลี้ยงหมูพ่อพันธุ์ เพราะการเลี้ยงหมูพ่อพันธุ์จะได้ผลกำไรน้อยกว่าการเลี้ยงหมูแม่พันธุ์ กล่าวคือ ผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์จะได้ค่าตอบแทนจากการผสมพันธุ์เป็นลูกหมูครั้งละ 1 ตัวในกรณีที่ผสมติด ใน 1 ปี พ่อพันธุ์สามารถผสมพันธุ์ได้ประมาณ 10 ครั้ง ดังนั้น ผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์จึงได้ค่าตอบแทนเป็นลูกหมูประมาณ 10 ตัวต่อ 1 ปี
- 2) มีประสบการณ์เลี้ยงหมูมาก่อน มีทัศนคติที่ดีในการเลี้ยงสัตว์ และสามารถบริหารจัดการการให้บริการของพ่อพันธุ์ได้ โดยโครงการจะอบรมเทคนิควิชาการและการดูแลรักษาหมูพ่อพันธุ์เพิ่มเติม รวมถึงเทคนิควิธีการนำหมูไปผสมพันธุ์ เป็นต้น

3) เข้ากับสมาชิกคนอื่นๆ ได้ดี

4) มีเวลาและสามารถนำหมูพ่อพันธุ์ไปให้บริการในหมู่บ้านได้

4.1.2.4 การอบรมสมาชิก

โครงการต้องจัดอบรมผู้รับทุกราย เพื่อปรับพื้นฐานความเข้าใจของชาวบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงหมูที่ถูกต้อง และเสริมสร้างความรู้เพิ่มเติมเรื่องโรงเรือน อาหาร โรค เบื้องต้น และกฎระเบียบของกองทุน เพื่อให้แน่ใจว่าชาวบ้านจะประสบความสำเร็จ และได้รับประโยชน์จากการเลี้ยงหมู

การอบรมและถ่ายทอดความรู้นี้จะดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์ในพื้นที่ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์และความคุ้นเคยระหว่างหน่วยงานในพื้นที่และชุมชน และปูทางให้ทั้งสองฝ่ายสามารถร่วมกันสานต่องานได้หลังจากโครงการถอนตัว

วิธีการอบรมสมาชิก

เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องการเลี้ยงหมูอยู่แล้วในเบื้องต้น โครงการจึงเน้นการแนะนำ พูดคุย พร้อมทั้งสอบถามลักษณะวิธีการเลี้ยงหมูของชุมชน และให้ชาวบ้านผู้รับหมูดำถามหรือข้อสงสัยในการเลี้ยงสัตว์ จากนั้นจึงแนะนำแต่ละคนอย่างใกล้ชิด โดยย้ำเรื่องการจัดการโรงเรือนให้สะอาด และการสังเกตอาการสัตว์ป่วยเบื้องต้น เพื่อให้ชาวบ้านสังเกตและสามารถตัดสินใจรักษาสัตว์ได้อย่างเหมาะสม

4.2. การเตรียมความพร้อมสัตว์

4.2.1 พันธุ์

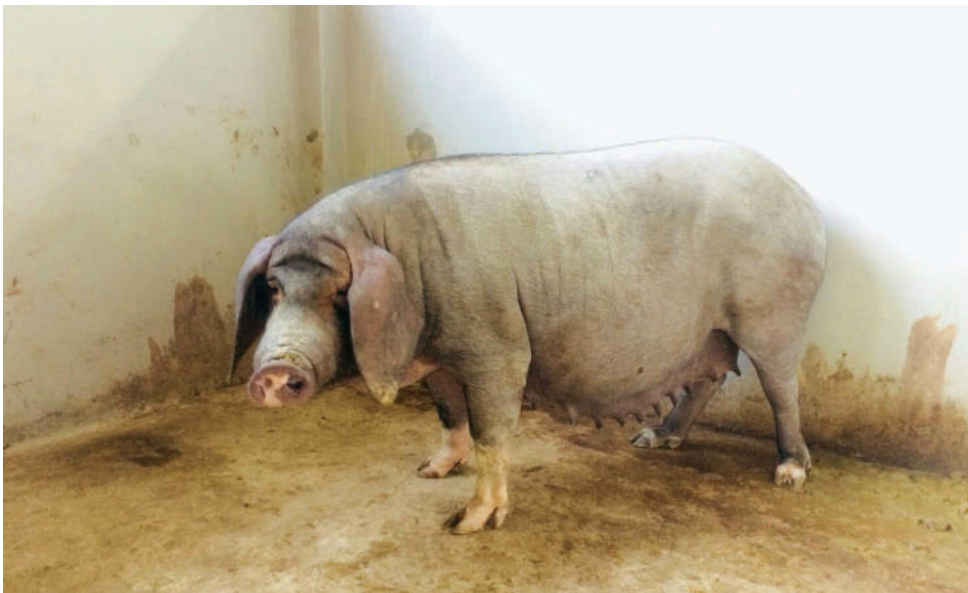
หมูที่มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เลือกสนับสนุนในพื้นที่พัฒนา คือ หมูพันธุ์เหมยซาน ซึ่งเป็นหมูพันธุ์ดีตระกูล “หมูไท่หู” จากสาธารณรัฐประชาชนจีน เลี้ยงแพร่หลายในบริเวณมณฑลเฉิงไฮ้ เพราะเป็นพันธุ์ที่มีความทนทานต่อโรคสูง ไม่ต้องอาศัยการสัตวบาลมาก กินง่าย ให้ลูกตก และถูกต้องตามธรรมเนียมปฏิบัติและวัฒนธรรมประจำถิ่นของพื้นที่ โดยเน้นการสนับสนุนให้ชาวบ้านเลี้ยงเพื่อการบริโภค ซึ่งจะช่วยลดรายจ่ายด้านอาหารก่อน จากนั้น เมื่อปริมาณหมูที่เลี้ยงมีมากขึ้น จึงสนับสนุนให้ชาวบ้านนำไปจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ ทั้งนี้ ข้อดีของหมู

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
 กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
 และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

คือศักยภาพในการเพิ่มมูลค่า กล่าวคือ หมูสามารถจำหน่ายเป็นวัตถุดิบ และแปรรูป
 เป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยการแปรรูป
 ผลิตภัณฑ์นี้ หากใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม วัตถุดิบที่มีคุณภาพ เป็นไปตามความต้องการ
 ของตลาด และอิงตามศักยภาพของทุนในพื้นที่ ทั้งทุนมนุษย์และทุนทางทรัพยากร ชาวบ้าน
 ก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมั่นคงและยั่งยืน

ลักษณะเด่นของหมูพันธุ์เหมยซาน

1. มีลำตัวสีดำ หน้ายื่น หันหน้า
2. ใบหูยาวใหญ่ปรกหน้า
3. ขนดำ ลำตัวตั้งตรง สันหลังตรง
4. มีเต้านม 16-22 เต้า
5. มีเท้าเป็นสีขาวทั้ง 4 ข้าง

ภาพที่ 71

ลักษณะเด่นของหมูเหมยซาน

คุณสมบัติเด่นของหมูเหมยซาน

1. ให้ลูกตก นำนมมาก เลี้ยงลูกเก่ง มีอัตราการรอดของลูกหมูเมื่อหย่านมสูง
2. ทนทานต่อโรคสูง ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพอากาศได้ดี
3. เลี้ยงง่าย เพราะสามารถใช้อาหารหย่านมต่างๆ เช่น กกล้วย ใบบอน เศษผัก เศษอาหาร ได้เป็นอย่างดี
4. มักไม่เป็นโรคในระบบสืบพันธุ์ เช่น โรคแท้งติดต่อ ซึ่งทำให้เกิดการสูญเสียมากที่สุด

วิธีการสังเกตลักษณะพ่อพันธุ์แม่พันธุ์หมูเหมยซานที่ดี

1. มีลักษณะตรงตามสายพันธุ์ของเหมยซาน คือ มีลำตัวสีดำ หน้าผากยื่น ใบหูยาวปรกหน้า ขนดำ สันหลังตรง สะโพกใหญ่ มีเต้านม 16-22 เต้า
2. สำหรับพ่อพันธุ์ ต้องทรงตัวได้ดี
3. ลักษณะของอวัยวะเพศปกติ
4. กระตือรือร้น ไม่เชื่องซึม ไม่ดุร้าย

การขยายพันธุ์หมู

หมูเป็นสัตว์ที่มีความสมบูรณ์พันธุ์เร็วคล้ายแพะ นั่นคือ เมื่อมีอายุครบ 8 เดือนถึง 1 ปี หมูตัวเมียจะเข้าสู่วัยพร้อมผสมพันธุ์ และใช้เวลาในการตั้งท้อง 112-115 วัน หรือ 3 เดือน 3 สัปดาห์ 3 วัน ซึ่งผู้เลี้ยงอาจใช้วิธีการจำว่า 3-3-3 เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำ

ผู้เลี้ยงหมูพันธุ์เหมยซานที่มึความรู้ และต้องการขยายพันธุ์หมูให้มีลักษณะดี มักจะนำแม่พันธุ์หมูเหมยซานไปผสมกับพ่อพันธุ์หมูพันธุ์ดुर็อกซ์ เพราะจะได้ลูกหมูที่แข็งแรงขึ้น มีเนื้อแดงมากขึ้น และไขมันน้อยลง

วงรอบการเป็นสัด

หมูมีวงรอบการเป็นสัด 21 วัน มีเวลาไข่ตก ประมาณ 4 ชั่วโมง ในช่วงที่ไข่ตกนี้ มีโอกาสสูงที่ผสมพันธุ์แล้วเกิดลูก ดังนั้น ผู้เลี้ยงควรสังเกตอาการเป็นสัดของหมู เมื่อแน่ใจว่าแม่พันธุ์หมูนั้นอยู่ในช่วงเป็นสัด โดยหมูแม่พันธุ์ที่เป็นสัดจะมีอาการกระวนกระวาย ไม่กินอาหาร ปีนคอก มีน้ำเมือกไหลออกมาจากอวัยวะเพศ และหากกดช่วงหลังแล้วยังยืนนิ่งแสดงว่ามีอาการเป็นสัดแน่นอน ให้นำพ่อพันธุ์มาผสมพันธุ์ในวันถัดไปและวันรุ่งขึ้น รวมเป็น 2 ครั้ง จะทำให้มีโอกาสเกิดลูกมากขึ้น

การผสมพันธุ์

เนื่องจากหมูพ่อพันธุ์แม่พันธุ์มีขนาดใหญ่และน้ำหนักมาก ดังนั้นเมื่อจุ่งพ่อพันธุ์ไปผสมกับแม่พันธุ์ ผู้เลี้ยงต้องดูแลให้พ่อพันธุ์ผสมพันธุ์ได้สำเร็จ ดังนี้

1. ล้างทำความสะอาดแม่พันธุ์และพ่อพันธุ์ โดยใช้น้ำอุณหภูมิห้อง อาบน้ำตัวหมูและใช้ผ้าเช็ดให้แห้ง
2. ให้พ่อพันธุ์ขึ้นคร่อมตามธรรมชาติ
3. หากสังเกตแล้วว่าพ่อพันธุ์ไม่สามารถแทงอวัยวะเพศเข้าไปที่แม่พันธุ์ได้ ผู้เลี้ยงอาจช่วยผสมพันธุ์ด้วยการพยุงให้พ่อพันธุ์สามารถคร่อมแม่พันธุ์ได้ หรือประคองอวัยวะเพศของพ่อพันธุ์ให้ผสมพันธุ์ ประมาณ 5-10 นาที โอกาสติดลูกจะมีมากขึ้น
4. สังเกตการกลับสัด หรือการกลับมาเป็นสัดอีกรอบในระยะเวลา 21 วัน หากแม่พันธุ์แสดงอาการติดสัด แสดงว่าผสมพันธุ์ไม่ติด ต้องผสมใหม่
5. หากสังเกตไม่เห็นอาการกลับสัด ให้จดวันที่ผสม นับให้ได้ 112-115 วันหรือตามสูตรการนับ 3-3-3 และให้สังเกตว่าเต้านมมีน้ำนมออกมาหรือไม่ หากมีแสดงว่าใกล้คลอด

4.2.2 ขั้นตอนการขนย้ายหมู

1. ทำหนังสือขออนุญาตนำหรือเคลื่อนย้ายสัตว์หรือซากสัตว์ภายในราชอาณาจักรจากปศุสัตว์อำเภอต้นทางไปยังปศุสัตว์อำเภอปลายทาง
2. หลังจากตกลงราคาและยืนยันการซื้อ-ขายแล้ว จัดหารถขนย้ายหมูไปยังโรงอนุบาลหมูในกรณีที่พื้นที่เป้าหมายเข้าถึงยากและสูงชัน การขนส่งลูกหมูควรใช้รถกระบะ 4WD
3. ลูกหมูที่จะเคลื่อนย้ายควรมีสภาพแข็งแรงสมบูรณ์พร้อมเดินทาง เพื่อลดการสูญเสีย
4. การเคลื่อนย้ายลูกหมูระยะทางตั้งแต่ 50 กิโลเมตรขึ้นไป ต้องฉีดยาแก้ปวดลดไข้ตัวละ 0.3 ซีซี พร้อมกับยาแก้แพ้ตัวละ 0.2 ซีซี ก่อนเวลาขนย้ายจริง 30 นาที
5. ช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเคลื่อนย้ายลูกหมู คือ ช่วงเช้าตรู่หรือช่วงเย็นที่อากาศไม่ร้อนจัด แต่มีแสงสว่างเพียงพอที่ผู้ดูแลสัตว์สามารถเห็นพฤติกรรมของลูกหมูระหว่างการเคลื่อนย้ายได้ เพราะหากมีปัญหาเกิดขึ้น จะได้แก้ไขได้ทันเวลาที่
6. รถกระบะ 1 คัน ควรบรรทุกลูกหมูไม่เกิน 50 ตัว เพื่อป้องกันไม่ให้ลูกหมูเครียด และเกิดอาการช็อค เนื่องจากความแออัด แต่ถ้าน้อยกว่า 50 ตัว ก็จะไม่เสียค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้ายสูง

7. พื้นกระบะรดต้องปูด้วยฟางข้าวหรือแกลบเหลืองให้มีความหนา 20 ซม.เพื่อป้องกันการกระแทกและไม่ให้มูลสัตว์ไหลจนได้รับบาดเจ็บจากเคลื่อนย้าย และต้องฉีดน้ำหรือพรมน้ำฟางและแกลบเหลืองให้เปียกชุ่ม เพื่อระบายความร้อนที่เกิดจากตัวหมูด้วย

4.2.3 การดูแลหมูก่อนการแจกจ่าย

1. ในกรณีที่รวบรวมลูกหมูจากหลายแหล่ง และ/หรือใช้เวลาในการเดินทางเกิน 1 วัน หรือเกิน 300 กิโลเมตร ควรมีโรงเรือนอนุบาลลูกหมูที่ใกล้กับแหล่งรวบรวม เพื่อนำลูกหมูมาพักและปรับสภาพไม่ต่ำกว่า 20 วัน ก่อนขนส่งต่อไปยังพื้นที่เป้าหมาย เพราะระยะทางที่ไกลเกินไปจะทำให้ลูกหมูอ่อนเพลียและเกิดภาวะช็อค
2. เมื่อลูกหมูเดินทางมาถึงพื้นที่ ต้องนำลูกหมูไปปรับสภาพในโรงเรือนอนุบาลหมูที่จัดเตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นระยะเวลา 7-10 วัน เพื่อพักฟื้นจากความเหนื่อยล้าจากการเดินทาง และเพื่อเตรียมความพร้อมให้ลูกหมูก่อนการแจกจ่าย ด้วยการปรับอาหารของลูกหมูให้เข้ากับสภาพอาหารในพื้นที่และฉีดวิตามินบำรุงร่างกายให้ลูกหมู
3. ทำบันทึกประวัติหมูก่อนแจกจ่าย เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการเรื่องการฉีดวัคซีน การรักษาโรค และติดตามประวัติย้อนหลังของพ่อและแม่หมู ป้องกันภาวะเลือดชิดในอนาคต

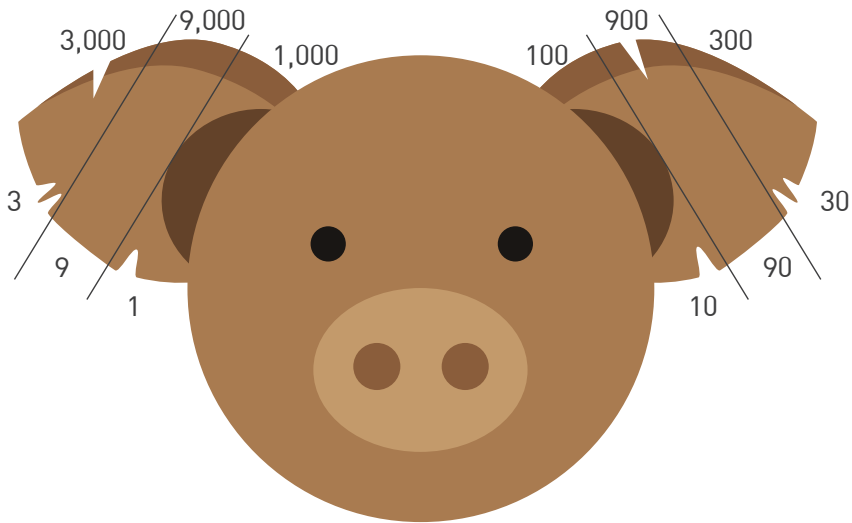
วิธีการบันทึกประวัติหมู

การทำบันทึกประวัติหมู คือ การทำประวัติหมูแต่ละตัวอย่างละเอียดในแบบฟอร์มบันทึกประวัติหมู (สามารถศึกษาแนวทางการบันทึกข้อมูลได้ในภาคผนวก 2 แบบฟอร์มบันทึกข้อมูลโครงการ) เพื่อบันทึกข้อมูลประจำตัวหมู เรื่องการฉีดยา ให้อาหาร และตรวจสอบประวัติย้อนหลังพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ของหมู ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการบริหารจัดการในอนาคต

การบันทึกประวัติหมูในแบบดั้งเดิม ใช้วิธีการตัดเบอร์บนหูหมู พร้อมทั้งชั่งน้ำหนัก แต่ในปัจจุบัน มักใช้การฝังไมโครชิปที่ใบหูแทน ในเบื้องต้น การตัดเบอร์บนหูหมูมีวิธีการ ดังนี้

1. แบ่งใบหูหมูออกเป็น 3 ส่วนเท่า ๆ กันตามแนวดังฉาก คือ โคนหู (หมายเลข 1) กลางหู (หมายเลข 9) และ ปลายหู (หมายเลข 3)

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
 กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
 และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

ภาพที่ 72

ตัวอย่างภาพหมูลำดับที่ 3,977

2. ตำแหน่งบริเวณใบหูขวาด้านบนเป็นหลักพัน
 ตำแหน่งบริเวณใบหูซ้ายด้านบนเป็นหลักร้อย
 ตำแหน่งบริเวณใบหูซ้ายด้านล่างเป็นหลักสิบ
 ตำแหน่งบริเวณใบหูขวาด้านล่างเป็นหลักหน่วย

3. ลำดับที่ 3,977 จะตัดตามตำแหน่งดังต่อไปนี้

ช่อง 3000 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักพันจึงเท่ากับ 3000
ช่อง 900 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักร้อยจึงเท่ากับ 900
ช่อง 30 : 2 ช่อง/ช่อง 10 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักสิบจึงเท่ากับ 70
ช่อง 3 : 2 ช่อง/ช่อง 1 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักหน่วยจึงเท่ากับ 7

แต่ละส่วนของใบหูที่แบ่งทั้งด้านบนและด้านล่าง จะตัดช่องละไม่เกิน 2 รอย เช่น ลำดับที่ 7,827 จะตัดตามตำแหน่งดังต่อไปนี้

ช่อง 3000 : 2 ช่อง/ช่อง 1000 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักพันจึงเท่ากับ 7000
ช่อง 300 2 ช่อง/ช่อง 100 : 2 ช่อง	ดังนั้น หลักร้อยจึงเท่ากับ 800
ช่อง 10 : 2 ช่อง	ดังนั้น หลักสิบจึงเท่ากับ 20
ช่อง 3 : 2 ช่อง/ช่อง 1 : 1 ช่อง	ดังนั้น หลักหน่วยจึงเท่ากับ 7

4. รอยที่ตัดเรียงเบอร์ตามลำดับไปเรื่อยๆ
5. หลังตัดใบหูเสร็จ ต้องห้ามเลือดและทาแผลด้วยยาใส่รักษาแผลสดและยาผงกำจัตหนอน เพื่อป้องกันไม่ให้แผลงวันวางไข่ที่แผล หลังจากนั้น จึงทำประวัติหมู

ภาพที่ 73

การปฐมพยาบาลหลังการตัดใบหูเพื่อบันทึกประวัติ

4.3 กลไกการแจกจ่ายหมู

หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้รับหมูปฏิบัติตามกฎหมายของกองทุน คือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตั้งกฎระเบียบตั้งแต่ต้น เพราะกฎระเบียบเหล่านั้นจะเป็นกฎระเบียบที่เกิดจากชุมชน จึงได้รับการยอมรับจากชุมชนเอง อีกทั้ง ไม่มีใครรู้สภาพจริงและลักษณะภูมิสังคมของพื้นที่ดีเท่ากับผู้ที่อยู่ในพื้นที่เองแล้ว โดยกฎระเบียบของกองทุนหมูในเบื้องต้น มีดังต่อไปนี้

1. หากได้รับแม่พันธุ์หมูเหมยซาน 1 ตัว ผู้รับต้องคืนลูกหมูอายุ 45 วันหรือน้ำหนักตั้งแต่ 8-15 กิโลกรัม ให้กับกองทุนจำนวน 3 ตัว ภายใน 3 ปี โดยลูกหมูต้องมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ และไม่เป็นโรค

2. ผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์หมูสามารถเก็บลูกหมู 1 ตัว ในแต่ละครอกที่ให้บริการ เพื่อเป็นค่าตอบแทน โดยจะเก็บเมื่อลูกหมูมีอายุไม่น้อยกว่า 45 วัน โดยผู้เลี้ยงหมูพ่อพันธุ์ต้องคืนลูกหมูให้กับกองทุน 1 ตัว ภายในระยะเวลา 3 ปี และลูกหมูต้องมีอายุ 45 วันขึ้นไป หรือมีน้ำหนักตั้งแต่ 8-15 กิโลกรัม มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง ท้องไม่เสีย และไม่เป็นโรค
3. ผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์หมูและแม่พันธุ์หมู อาจตกลงกันว่าจะจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงินแทนการคืนลูกหมูที่ราคา 500 บาทต่อการผสมติด 1 ครั้ง
4. หากผสมพันธุ์ไม่ติด ผู้เลี้ยงหมูพ่อพันธุ์จะไม่สามารถเรียกเก็บลูกหมูหรือค่าตอบแทนใดๆ ได้
5. ห้ามจำหน่ายหมูแม่พันธุ์โดยเด็ดขาด ยกเว้นได้รับการพิจารณาจากทีมพัฒนาให้มีการปรับเปลี่ยน เช่น แม่พันธุ์ไม่สมบูรณ์ ผสมพันธุ์ไม่ติดอย่างน้อย 3 ครั้งหรือแม่พันธุ์เกิดอุบัติเหตุ ได้รับบาดเจ็บ ไม่สามารถเป็นแม่พันธุ์ต่อไปได้อีกในอนาคต
6. ห้ามนำหมูแม่พันธุ์ไปฆ่า กิน หากยังคืนลูกหมูไม่ครบตามเงื่อนไข เพราะแม่พันธุ์หมูยังถือเป็นทรัพย์สินของโครงการและเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกมีความรับผิดชอบต่อตนเอง และชุมชนด้วย
7. หากหมูพ่อแม่พันธุ์ตาย ให้สมาชิกชดเชยหมูให้กับกองทุนตามขนาด น้ำหนัก และอายุ ภายใน 1 อาทิตย์หลังจากเกิดเหตุการณ์ และนำหมูส่งมอบให้กับสมาชิกรายใหม่หรือรายเดิมตามความเห็นชอบของทีมพัฒนาและเจตนาของสมาชิก เหตุที่โครงการต้องเข้มงวดกับสมาชิกเพราะว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ชุมชนยอมรับร่วมกันตั้งแต่ต้น
8. กรณีหมูพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ตายเนื่องจากโรคที่ได้ถูกกำหนดไว้ใน พรบ.โรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2558 เช่น โรคอหิวาต์หมู โรคปากและเท้าเปื่อย และโรคแท้งติดต่อ เป็นต้น สมาชิกผู้เลี้ยงหมูไม่ต้องชดเชยค่าเสียหายให้กับกองทุนหมู
9. ในกรณีที่โครงการออกตรวจสอบสภาพหมูหลังการส่งมอบให้ชาวบ้าน แล้วพบว่าหมูอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์แข็งแรง โดยมีสาเหตุจากการไม่ได้รับการดูแลที่เหมาะสม โครงการมีสิทธิที่จะยึดหมูคืน นอกจากนี้ หากเจ้าของไม่ต้องการเลี้ยงหมูอีกต่อไป โครงการสามารถนำหมูที่ยึดมาได้นั้นไปมอบให้ชาวบ้านรายอื่นที่สนใจต่อไปได้ โดยโครงการจะเป็นผู้ดูแลรักษาหมูเหล่านั้นที่ศูนย์พักพิงก่อนส่งมอบ แต่หากเจ้าของยังต้องการเลี้ยงหมูต่อไป โครงการจะนำลูกหมูเหล่านั้นมารักษาที่ศูนย์พักพิง โดยเจ้าของหมูต้องเป็นผู้ออกค่ารักษาพยาบาลทั้งหมด

ภาพที่ 74
ชาวบ้านจับฉลากเพื่อรับหมู

โครงการมักเริ่มมอบแม่พันธุ์หมูให้ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ของชาวบ้านในพื้นที่ทั้งหมดก่อน เพราะต้องการสนับสนุนชาวบ้านที่ยากจนและต้องการเลี้ยงสัตว์จริงๆ ทั้งยังทำให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการดูแลติดตามของอาสาสมัครปศุสัตว์ หากชาวบ้านเลี้ยงดูสัตว์อย่างดีและปฏิบัติตามเงื่อนไขของกองทุน นั่นคือ คินลูกหมู 3 ตัวภายใน 3 ปี กองทุนก็สามารถนำลูกหมูไปให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ต้องการเลี้ยงก็ย่อมต่อได้ครบทั้งชุมชนในระยะเวลา 3 ปี

เพื่อความยุติธรรม การส่งมอบหมูให้แก่ชาวบ้านจะใช้วิธีจับฉลาก เพราะหมูแต่ละตัวมีขนาดไม่เท่ากันจากนั้นจึงลงทะเบียนผู้รับหมู ประกอบด้วยการลงลายมือชื่อ ถ่ายรูป และทำประวัติการส่ง-มอบหมูเพื่อเป็นหลักฐานด้วย

4.4. โรคและการดูแลสุขภาพสัตว์

การสังเกตสุขภาพสัตว์เบื้องต้น แม้จะไม่ได้รู้ได้ชัดเจนว่าหมูเป็นโรคอะไร แต่ผู้เลี้ยงจะสามารถแยกสัตว์ออกจากฝูง เพื่อสังเกตอาการและไม่ให้เกิดการติดโรคในฝูงได้

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังฯ อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

1. สังเกตที่ตา หากตามีสีแดง เยื่อบุตาแดงและอักเสบ น้ำตาไหล มีขี้ตา หรือตาปิดจากขี้ตา สามารถสันนิษฐานได้ว่า ระบบทางเดินหายใจผิดปกติ หรือปวดอักเสบ
2. สังเกตลำตัว หากขนพองตัว ตัวสั่น สามารถสันนิษฐานได้ว่า มีอาการป่วยจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง
3. สังเกตการทรงตัว หากหมูเดินโอนเอน ดูไม่แข็งแรง สามารถสันนิษฐานได้ว่า สุขภาพโดยรวมมีปัญหา
4. หมูป่วยบางตัวอาจจะไม่ลุกเดิน นอนอยู่เฉยๆ สามารถสันนิษฐานได้ว่า หมูอาจโดนแมลงสัตว์มีพิษกัดต่อย เช่น ตะขาบ
5. สังเกตมูลสัตว์ที่ขับถ่ายออกมา เช่น ท้องเสีย หรือมีน้ำมูกติดมากับอุจจาระ สามารถสันนิษฐานได้ว่า อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร

4.4.1 โรคระบาดของสัตว์

1. โรคอหิวาต์หมู

สาเหตุ : เกิดจากการสัมผัสสิ่งปฏิกูล บั้วสวะ อุจจาระ เลือดของหมูที่ป่วยเป็นโรค ซึ่งเกิดจากการจัดการโรงเรือนไม่สะอาด หรืออาจมีพาหะอื่นที่นำเชื้อไวรัสเข้ามา ได้แก่ นก หนู แมลง คน สัตว์เลี้ยงของคน และรถยนต์ที่เข้ามาในพื้นที่

อาการ : ระยะแรก หมูจะมีอาการเซื่องซึม เบื่ออาหาร ต่อมา จะอาการหนักอย่างรวดเร็ว คือ มีไข้สูง หนาวสั่น นอนสุมกัน เยื่อบุตาอักเสบ มีน้ำมูกและน้ำตาไหล เป็นอัมพาต และชักอย่างรุนแรงเมื่อใกล้ตาย

การรักษา : หากสังเกตอาการในช่วงแรกแล้ว ควรกันหมูที่ป่วยออกจากคอกให้เร็วที่สุด และตามสัตว์แพทย์หรือสัตวบาลในพื้นที่เพื่อตรวจสอบโรค ถ้าหากพบว่าเป็นโรคอหิวาต์หมูจริง ให้กำจัดหมูตัวนั้นทันที และทำความสะอาดคอกหมูให้สะอาดโดยใช้โซดาไฟ ผงซักฟอก และเทปูนขาวให้ทั่วพื้นคอกเพื่อฆ่าเชื้อโรค

การบริโภค : ไม่ควรนำเนื้อหมูที่ติดโรคไปบริโภคโดยเด็ดขาด

2. โรคปากเท้าเปื่อย

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัส จากในโรงเรียนและ/หรือได้รับเชื้อจากอาหารที่ปนเปื้อน

อาการ : อาการจะเหมือนกับหมูที่ป่วยด้วยโรคทั่วไป คือ มีไข้สูงและเชื่องซึม แต่หากสังเกต จะเห็นตุ่มน้ำใสบริเวณจมูก ไรกีบ เต้านม และหัวนม ผิวหนังลอกหลุด ลุกلامไปจนกระทั่งกีบหลุด ไม่ลุกเดิน

การรักษา : ทำวัคซีนปากเท้าเปื่อยตามกำหนด จัดการโรงเรียนให้สะอาดและอาหารที่ดี

การบริโภค : ไม่ควรนำเนื้อหมูที่ติดโรคไปบริโภคโดยเด็ดขาด

3. โรคไข้น้ำแดงหรือไฟลามทุ่ง

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัส จากในโรงเรียนและ/หรือการได้รับเชื้อจากอาหารที่ปนเปื้อน มูลสัตว์

อาการ : ข้ออักเสบจนเดินไม่ปกติหรือก้าวขาไม่สัมพันธ์กัน มีไข้สูง นอนซุกตาแดง อาจมีขี้ตา ไม่ยอมกินอาหาร ไอ ขี้มูกไหล เริ่มต้นท้องผูก ต่อมาท้องร่วงอย่างแรง บางตัวมีอาการอาเจียน บวมแดงที่ผิวหนังหรือมีตุ่มคล้ายตุ่มลมพิษ

การรักษา : ทำวัคซีนโรคไข้น้ำแดงตามกำหนด กันสัตว์ที่มีอาการออกจากฝูง ให้อยู่ปฏิบัติชิวะติดต่อกันตามกำหนด ถ้าหากสัตว์ตายให้ฝังดินและทำความสะอาดคอกสัตว์ด้วยโซดาไฟ

การบริโภค : ไม่ควรนำเนื้อหมูที่ติดโรคไปบริโภคโดยเด็ดขาด

4. โรคกระเพาะอาหารและลำไส้อักเสบติดต่อ

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัส

อาการ : อาเจียน อุจจาระร่วงสีเหลืองถึงสีเขียว มีอาการขาดน้ำอย่างรุนแรง ถ้าเป็นในลูกหมู จะมีโอกาสตายเกือบ 100% ถ้าเป็นในแม่พันธุ์หรือพ่อพันธุ์ โอกาสตายจะลดลง แต่อาจแท้งลูกได้

การรักษา : ฉีดยาปฏิชีวนะ เพื่อป้องกันโรคแทรกซ้อน ให้น้ำและเกลือแร่

การบริโภค : ไม่ควรนำเนื้อหมูที่ติดโรคไปบริโภคโดยเด็ดขาด

5. โรคพิษสุนัขบ้าเทียม

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัสเฮอร์เปส (Herpes virus)

อาการ : แท้งได้ในทุกช่วงของการตั้งท้อง โดยสัตว์จะมีไข้สูง อาเจียน ท้องร่วง ท้องตัวไม่ได้ ชักกระตุก และตาย แต่มักไม่แสดงอาการทำให้ติดต่อไปสู่ลูกได้เมื่อลูกดูดนมแม่ เมื่อลูกสัตว์ติดเชื้อถ้าอายุเกิน 6 เดือน จะแสดงอาการ ไอ จาม หายใจลำบาก คั่น และอาจมีอาการตาบอดร่วมด้วย

การรักษา : ไม่ควรรักษา ควรกำจัดทิ้ง ทำลายซากทันที

การบริโภค : ไม่ควรนำเนื้อหมูที่ติดโรคไปบริโภคโดยเด็ดขาด

4.4.2 โรคทั่วไป

1. โรคพยาธิภายในและภายนอก

สาเหตุ : เลี้ยงหมูปนพื้นดินที่ไม่ได้ทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอและการกินอาหารที่มีพยาธิ

อาการ : พบเห็นพยาธิภายนอก เช่น เห็บ หมัด ไร ทำให้เกิดอาการคัน อาจทำให้เกิดโรคไข้เรื้อรัง พยาธิภายใน เช่น พยาธิไส้เดือน พยาธิเนื้อ จะทำให้ระบบทางเดินอาหารของหมูปกพร่อง กินอาหารได้น้อย การเจริญเติบโตช้ากว่าหมูปกติทำให้ผอม

การรักษา : ป้องกันด้วยการให้ยาถ่ายพยาธิเป็นประจำทุก 6 เดือน

การบริโภค : ประงเนื้อหมูให้สุกก่อนนำไปรับประทาน

2. โรคท้องร่วงในสุกร

สาเหตุ : ติดเชื้อไวรัส อุณหภูมิเปลี่ยนแปลง อาหารและโรงเรือนไม่สะอาด

อาการ : อาเจียน อุจจาระร่วงสีเหลืองถึงเขียว มีกลิ่นเหม็นคาวจัด ลูกหมูแรกเกิดตายใน 3-4 วัน เกือบ 100 % หมูใหญ่หายเองภายใน 7 วัน

การรักษา : ไม่มีวัคซีนป้องกันแต่ต้องระมัดระวังเรื่องอาหารและน้ำอย่างเข้มงวด
ในระหว่างที่มีอาการท้องร่วง ระมัดระวังการติดต่อทางมูลสุกรร่วมด้วย

การบริโภค : ประงเนื้อหมูให้สุกก่อนนำไปรับประทาน

3. โรคปอดบวม

สาเหตุ : ติดเชื้อแบคทีเรียแกรมลบ (Gram-negative bacteria)

อาการ : เฉียบพลัน ไอสั้นๆ ใช้สูง อาเจียน มักพบเลือดออกทางจมูกหลังจากไอ
สุกรรุ่นขุนจะตายเร็วมาก เรื้อรัง หายใจลำบาก หายใจด้วยท้องและปาก ปลายหู
สีม่วงคล้ำ

การรักษา : ยาที่ได้ผล ได้แก่ Gentamycin, Amoxycillin เป็นต้น ฉีดและกิน
2 สัปดาห์ติดต่อกัน และต้องอยู่ในความดูแลของสัตวแพทย์ การป้องกันควรทำวัคซีน
ในหมูเล็ก 2 ครั้ง (หย่านมแล้วไม่ต่ำกว่า 17 วัน) ช่วยลดโอกาสติดเชื้อโรคนี้จาก
แม่ได้

การบริโภค : ประงเนื้อหมูให้สุกก่อนนำไปรับประทาน

4.4.3 การปฏิบัติเมื่อแม่พันธุ์ตั้งท้อง

1. ดูแลไม่ให้คอกเปียก ห้ามฉีบน้ำใส่ลำตัว เพราะหมูมักจะทิ้งตัวลงนอน จึงมีโอกาสแท้ง
ลูกได้
2. ดูแลเรื่องอาหาร อย่าให้อาหารมากเกินไป 2-2.5 กิโลกรัมต่อตัวต่อวัน เพราะจะเกิด
ความผิดปกติในกระบวนการฝังตัวอ่อน และทำให้แม่หมูแท้งลูก
3. ดูแลสุขภาพโดยรวม ให้น้ำอย่างเพียงพอ
4. 3 สัปดาห์แรกหลังผสมพันธุ์ให้ดูแลเรื่องอาหาร จนถึงก่อนคลอด 2 สัปดาห์ให้ลด
อาหารลง เพื่อให้ร่างกายหมูขับอาหารส่วนเกิน ตามตารางปริมาณโปรตีนในอาหารสัตว์
เพื่อให้ลูกหมูในครรภ์มีพื้นที่ในการเจริญเติบโตและคลอดง่าย

4.4.4 การปฏิบัติระหว่างแม่หมดลูก

1. ถ้าคลอดแบบผิดปกติ เช่น ช่วงเวลาคลอดยาวนานกว่า 4 ชั่วโมง และต้องช่วยทำคลอด ต้องฉีดยาแก้ชักเสบ ตามขนาดและวิธีใช้ในเอกสารกำกับยา เข้ากลัมน้ำเกลือ ติดต่อกันสามวัน
2. ฉีดยาช่วยคลอด ในกรณีที่คลอดผิดปกติ คือ ช่วงเวลาคลอดยาวนานกว่า 4 ชั่วโมง หรือรูก้าง
3. เมื่อคลอดออกมาแล้ว ให้สังเกตดูว่าแม่หมูกัดลูกหรือไม่ เพราะแม่หมูกัดลูกอาจเกิดอาการเครียดในระหว่างคลอดแล้วกัดลูก ผู้เลี้ยงจึงต้องดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อคลอดแล้ว เช็ดตัวลูกให้สะอาดและแยกออกจนกว่าแม่จะคลอดลูกเสร็จ

4.4.5 การอนุบาลลูกหมูแรกคลอด

1. ใช้ผ้าสะอาดกวาดเอาเสมหะหรือเมือกต่างๆ ในปากของลูกหมูออกให้หมด เพื่อให้ระบบทางเดินหายใจสะดวก
2. เอาผ้าแห้งเช็ดน้ำเมือกออกจากตัวให้ตัวลูกหมูแห้งและสะอาด
3. หลังจากลูกหมูเกิด ให้ตัดเชิ้วลูกหมูทันที เพราะเชิ้วลูกหมูแรกเกิดจะคมมาก เวลากินนมจากเต้า เชิ้วอาจจะทำให้เกิดแผลบนเต้านมแม่ ซึ่งจะทำให้เต้านมอักเสบและไม่สามารถให้นมลูกได้ สามารถแก้ปัญหาได้โดยการ ตัดฟันบนสี่ซี่ ฟันล่างสี่ซี่ และตัดให้ชิดเหงือก พร้อมทั้งเอามือลูบว่ายังมีนมหรือไม่
4. ให้กินนมน้ำเหลืองของแม่หมู ตั้งแต่แรกคลอด-48 ชั่วโมง ต้องดูให้ลูกหมูกินครบทุกตัว
5. หลังจากคลอดแล้ว 2 วัน ต้องฉีดธาตุเหล็ก 1 cc ให้ลูกหมูทันที เข้ากลัมน้ำเกลือหรือกลัมน้ำเพื่อป้องกันภาวะโลหิตจางที่เกิดจากการขาดธาตุเหล็ก

4.4.6 การดูแลลูกหมูหลังคลอด

1. ดูแลทำความสะอาดโรงเรือนทุกเช้า - เย็น ไม่ให้โรงเรือนชื้นแฉะ เพื่อลดการติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจและระบบทางเดินอาหาร
2. ติดหลอดไฟ 100 วัตต์ เพิ่มแสงสว่างให้โรงเรือนในช่วงการอนุบาลลูกหมู โดยให้แสงสว่างตลอดทั้งคืนเป็นระยะเวลา 7 วัน เพื่อลดความเครียดของหมู สร้างความอบอุ่นและทำให้ผู้ดูแลสามารถดูแลได้อย่างสะดวกและใกล้ชิด โดยหลังจาก 7 วันให้ลดแสงในโรงเรือนลง
3. ในเวลากลางคืนให้ใช้ผ้าพลาสติกกันโรงเรือนทั้ง 4 ด้าน เพื่อไม่ให้ลมโกรกเข้าสู่คอกเลี้ยงหมู ทำให้หมูอบอุ่น และกันฝนสาด แต่โรงเรือนต้องตั้งอยู่ในบริเวณที่โปร่ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก ให้ลมพัดผ่านโรงเรือน ไม่ให้อับ

4.5 ยารักษาโรคและกองทุนยาเวชภัณฑ์

ยารักษาโรคที่มีคุณภาพเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้สัตว์มีสุขภาพแข็งแรง ยารักษาโรคประจำแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชนิดสัตว์และโรคที่มักเกิดในพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ (สามารถศึกษารายละเอียดยารักษาโรค ในภาคผนวก หั้วข้อ ยารักษาโรค) หลักการสำคัญในการดำเนินงาน คือ การนำยารักษาโรคที่มีคุณภาพไปไว้ในชุมชนเพื่อให้แน่ใจว่าปศุสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์เศรษฐกิจ จะได้รับยาที่มีคุณภาพและทันเวลาในราคาที่ชาวบ้านจ่ายได้ ส่งผลให้อัตราการตายลดลง และสัตว์มีสุขภาพแข็งแรง

4.5.1 กองทุนยา

โครงการจัดตั้งกองทุนยาเพื่อลดอัตราการตายของหมู โดยมีหลักการสำคัญ คือ การนำยารักษาโรคที่มีคุณภาพไปไว้ในพื้นที่ ประกอบกับการมีผู้ที่สามารถใช้ยารักษาอาการเจ็บป่วยในเบื้องต้นได้ ในปีแรกโครงการจะสนับสนุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดของกองทุนยา โดยให้อาสาสมัครปศุสัตว์เป็นผู้ดูแล บันทึก และให้บริการรักษาเบื้องต้น ซึ่งในช่วงนี้ หากอาสาสมัครปศุสัตว์รักษาสัตว์ได้ดี ชาวบ้านจะเกิดความเชื่อมั่น และเห็นประโยชน์ของกองทุน และพร้อมที่จะจ่ายค่ายา รวมทั้งค่ายานพาหนะ และค่าเสียเวลาในการเข้าไปดูแลสัตว์ป่วยตามที่ชุมชนตกลงร่วมกัน เช่น 10-20 บาทตามระยะทาง และร่วมกันบริหารจัดการกองทุนด้วยตนเองต่อไป

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาไปสู่ศตวรรษที่ 21 แบบครบวงจร /
 กองทุนหมื่นหมื่นแสน (หมื่น) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
 และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวัง อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

4.6 อาหาร

หากได้รับสารอาหารครบถ้วน หมูจะเจริญเติบโตดี มีน้ำหนักมาก สุขภาพแข็งแรง ส่งผลให้อัตราการตายลดลง ปริมาณอาหารสำหรับแต่ละครัวเรือนมากขึ้น และนำรายได้สู่ครอบครัวเพิ่มขึ้นตามลำดับ นอกจากการได้รับสารอาหาร โดยเฉพาะโปรตีนอย่างเหมาะสมตามวัยแล้ว สิ่งสำคัญที่ทีมพัฒนาต้องคำนึงถึง คือ การคิดสูตรอาหารจากวัตถุดิบในท้องถิ่น หรือสูตรอาหารลดต้นทุนเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารสัตว์ กองทุนหมื่นจึงจะตอบโจทย์การแก้ไขปัญหาความยากจนได้จริง

ในการให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงหมูเบื้องต้นแก่ชาวบ้าน โครงการต้องอบรมการเตรียมอาหารควบคู่ไปด้วย และต้องให้ชาวบ้านทดลองผสมอาหารเอง เพื่อให้แน่ใจว่าชาวบ้านผู้รับหมูจะทำได้จริง

ระยะการเติบโต	ระยะการให้อาหาร	ปริมาณโปรตีน (%)	ปริมาณที่ให้ (กก./วัน)
พ่อพันธุ์	จากระยะคัดเมื่ออายุ 5-6 เดือน	12-16 11-14	1.8-2.2 2.2-3.1
แม่สุกรสาว	จากระยะคัดเมื่ออายุ 5-6 เดือน ถึงระยะผสม	12-16	1.8-2.2
ระยะก่อนผสม	เมื่ออายุ 7-9 เดือน	11-14	2.2-3.1
ระยะผสม	ก่อนผสม 3 สัปดาห์	11-14	2.4-4.0
ระยะอุ้มท้อง	ให้เพิ่ม 0.5-1.0 ก.ก. ระยะ 3-5 สัปดาห์	12-14	1.8-2.7
	ก่อนคลอด	11-14	2.2-3.1
ระยะให้นม-เลี้ยงลูก	ช่วงก่อนหย่านมลูก 3 สัปดาห์	13-16	2.7-4.0
แม่สุกรนาง			
ช่วงผสมและอุ้มท้อง	ตั้งแต่เริ่มกลับสัดหลังคลอด	12-15	1.5-1.8
	ให้เพิ่ม 0.5-1.0 ก.ก. ระยะ 3-5 สัปดาห์ก่อนคลอด	11-14	1.8-2.2
ระยะให้นม-เลี้ยงลูก	ช่วงก่อนหย่านมลูก 3 สัปดาห์	13-15	5.0-6.8
อาหารแทนนมลูกสุกร	ใช้เฉพาะหย่านมก่อนอายุ 3 สัปดาห์	20-24	เต็มที่
สุกรหลังหย่านม	ให้ลูกสุกรหัดกินและใช้ต่อไปจนถึงอายุ 8 สัปดาห์	18-20	เต็มที่
สุกรรุ่นขุน	จากอายุ 8 สัปดาห์ จนถึงขาย	12-16	เต็มที่

ภาพที่ 74

ปริมาณอาหารที่เหมาะสมกับหมูช่วงวัยต่างๆ

ในพื้นที่จ.น่าน โครงการแจกอาหารชั้นให้ชาวบ้านผู้รับหมูทุกราย เพื่อให้ลูกหมูบริโภคเป็นระยะเวลา 1 เดือน โดยแต่ละราย จะได้รับอาหารชั้น 10.5 กิโลกรัมต่อลูกหมู 1 ตัว ซึ่งคำนวณจากปริมาณอาหารชั้นที่ลูกหมูควรบริโภคต่อวัน นั่นคือ 350 กรัมต่อตัวต่อวัน ชาวบ้านผู้รับหมูจะนำอาหารชั้นนี้ไปผสมกับสูตรอาหารลดต้นทุนในอัตราส่วน 1 ต่อ 1 จึงรวมเป็นอาหารให้ลูกหมู 700 กรัมต่อตัวต่อวัน อย่างไรก็ตาม ควรแจ้งให้สมาชิกทราบว่าสูตรอาหารนี้จะช่วยให้หมูมีสุขภาพแข็งแรงขึ้น และอัตราการตายลดลง แต่ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าหมูทุกตัวที่กินอาหารสูตรนี้จะตัวโตสมบูรณ์เหมือนกันทุกตัว เพราะยังมีปัจจัยอื่นที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตด้วย เช่น การจัดการด้านสุขภาพ ความสะอาดของโรงเรือน และการถ่ายพยาธิทั้งภายนอกและภายใน

4.6.1 สูตรอาหารลดต้นทุน

หยาวกกล้วยหมัก

วัตถุดิบ

1. ต้นกล้วยสับ 50 กิโลกรัม
2. น้ำตาลทรายแดง 2 กิโลกรัม หรือต้นอ้อยสับ 20 กิโลกรัม
3. เกลือ (อิงกับปริมาณต้นกล้วยสับ) 0.5 กิโลกรัม
4. ถังขนาด 100 ลิตร จำนวน 1 ถัง หรือถุงพลาสติกขนาดใหญ่

ขั้นตอนการทำ

1. สับต้นกล้วยให้ละเอียด มีชิ้นเล็กพอประมาณ (ขนาดพอที่สัตว์จะสามารถเคี้ยวได้ง่าย)
2. ผสมต้นกล้วยสับ ต้นอ้อยปอกเปลือกสับละเอียดหรือน้ำตาลทรายแดงและเกลือตามสัดส่วนการหมัก (100-4-1)
3. ใส่ส่วนผสมที่คลุกจนเข้ากันแล้วทั้งหมดในถังหรือถุงพลาสติกขนาดใหญ่
4. ปิดฝาถังหรือมัดปากถุงให้แน่น เพื่อไม่ให้อากาศเข้าไป
5. หมักไว้ 7-10 วัน โดยระหว่างนี้ห้ามเปิดถังหรือถุงที่ใช้หมักส่วนผสมให้อากาศเข้าไป เมื่อครบ 10 วันแล้วจึงนำมาเป็นอาหารสัตว์

สูตรอาหารลดต้นทุนนี้เป็นวิธีการอย่างง่าย เพื่อเพิ่มปริมาณโปรตีนในอาหารสัตว์ จากพืชท้องถิ่น เพราะกระบวนการหมักจะทำให้มีปริมาณโปรตีนในอาหารสัตว์ เพิ่มขึ้นมากถึง 5-7%

4.6.2 การปรับอาหารหมู

หมูเป็นสัตว์ติดถิ่นและกิจวัตรเดิมที่เคยทำ เมื่อย้ายพื้นที่และเปลี่ยนอาหาร ต้องค่อยๆ ปรับให้หมูคุ้นเคยกับอาหารในพื้นที่ใหม่ หากไม่ปรับอาหาร หมูอาจจะกินได้น้อย ส่งผลให้สุขภาพไม่แข็งแรง

วิธีการปรับอาหารหมู

1. ในระยะ 3 วันแรกหลังรับลูกหมู ให้อาหารลูกหมูด้วยสูตรอาหารเดิมที่ลูกหมูเคยกิน
2. ในวันที่ 4 เริ่มให้สูตรอาหารใหม่ (สูตรอาหารลดต้นทุน) ผสมสูตรเดิม ในอัตราส่วน 40 ต่อ 60
3. เพิ่มอัตราส่วนสูตรอาหารใหม่ต่อสูตรอาหารเดิม จนกระทั่งลูกหมูกินสูตรอาหารใหม่ทั้งหมดได้ภายใน 7-10 วัน

4.6.3 การจัดตั้งและบริหารจัดการกองทุนอาหาร

กองทุนอาหารหมูหมู่บ้านเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การส่งเสริมการเลี้ยงหมูหมู่บ้านประสบความสำเร็จ เพราะเป็นกลไกที่ทำให้แน่ใจว่าหมูจะได้รับสารอาหารเพียงพอ จึงเป็นการเพิ่มจำนวนหมูที่มีน้ำหนักใกล้เคียงมาตรฐาน และลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารสัตว์ อีกทั้งยังส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการกองทุนอาหารหมู

เพื่อให้กองทุนอาหารยั่งยืนและสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ชาวบ้านต้องเข้าใจ และเห็นประโยชน์ของกองทุนอย่างแท้จริง โดยโครงการจะสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้าน ด้วยการนำเสนอความแตกต่างระหว่างการมีและไม่มีกองทุนอาหารสัตว์ และย้ำว่ากองทุนนี้ไม่ได้มีเพื่อแจกอาหารสัตว์ให้กับชาวบ้าน แต่มีเพื่อขายอาหารสัตว์ (สูตรลดต้นทุน) ในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาดให้กับชาวบ้าน เพื่อลดรายจ่าย และเป็น

ตลาดที่รับซื้อผลผลิตส่วนเกินจากการเกษตร (วัตถุดิบในการทำอาหารหมู) ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้าน แต่สิ่งสำคัญ คือ ชาวบ้านต้องเรียนรู้ที่จะผสมอาหารร่วมกันบริหารจัดการกองทุน และเป็นเจ้าของกองทุนนี้ร่วมกัน

โครงการจะสนับสนุนเงินทุนตั้งต้นสำหรับจัดตั้งกองทุนและถ่ายทอดวิธีการผสมอาหารให้กับชาวบ้านผู้รับหมู โดยกองทุนจะเลี้ยงตัวเองได้จากการขายอาหารหมูให้กับสมาชิกในกองทุน

ขั้นตอนการเตรียมการจัดตั้งกองทุนอาหารหมูหมู่บ้าน

1. สร้างความเข้าใจกับกลุ่มผู้เลี้ยงหมูเรื่องปัญหาและสาเหตุของการเกิดโรคในหมู ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการซื้ออาหารสำเร็จรูป ชี้แจงประโยชน์และคุณค่าทางโภชนาการของอาหารหมู และผลตอบแทนที่ชาวบ้านจะได้รับในระยะ 1-3 ปี จากการจัดตั้งกองทุนอาหารหมู
2. สำรวจประเภทอาหารที่ใช้อยู่เดิมในพื้นที่ว่าเหมาะสมหรือไม่ และตรวจสอบความพร้อมของชุมชนในการจัดตั้งกองทุนอาหารหมู
3. วิเคราะห์ จัดทำแผนการดำเนินงาน และประเมินขนาดของกองทุนอาหารหมู จากจำนวนหมูในพื้นที่ เพื่อสนับสนุนการจัดซื้ออาหารชั้นในแรก โดยคำนวณว่าหมูที่มีอายุ 45 วัน ต้องการสารอาหารที่มีโปรตีนร้อยละ 17 ในปริมาณ 350 กรัมต่อตัวต่อวัน ดังนั้นภายในระยะเวลา 1 เดือน หมูจะใช้อาหารชั้นจำนวน 10.5 กิโลกรัมต่อตัว
4. จัดเตรียมสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการผสมอาหารและเก็บอาหาร นั่นคือ มีลานกว้างและสะอาด เพื่อใช้ผสมอาหารสัตว์ มีโรงเรือนสำหรับเก็บวัตถุดิบที่จะใช้ผสมอาหาร เก็บอาหารชั้น และเก็บอาหารสูตรลดต้นทุนที่ผสมเสร็จแล้ว โดยโรงเรือนควรมีหลังคา มีอากาศถ่ายเทสะดวก มีรั้วรอบขอบชิดเพื่อป้องกันสัตว์ และยกระดับชั้นวางอาหารเพื่อป้องกันความชื้นจากพื้น
5. ในการเก็บวัตถุดิบเพื่อผสมอาหารชั้นในพื้นที่ที่มีความชื้นสูง ไม่ควรเก็บนานเกิน 1 เดือน เพราะอาจมีราขึ้นได้

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
กองทุนหมุยหมาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

ภาพที่ 75

โรงเรือนเก็บอาหารสัตว์ภายในชุมชน

ภาพที่ 76

กองทุนอาหารสัตว์ของชาวบ้าน

การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนอาหารหมู่

คณะกรรมการของกองทุนอาหารหมู่อาจเป็นคณะกรรมการชุดเดียวกับกองทุนหมู่บ้านก็ได้ แต่ต้องมีตำแหน่งตัวแทนผู้ค้าอาหารสัตว์เพิ่มเข้ามา โดยตัวแทนผู้ค้าอาหารสัตว์ คือ ชาวบ้านที่มีความประสงค์เป็นตัวแทน และได้รับเลือกจากคณะกรรมการและชาวบ้านผู้รับหมู่ อีกทั้งยังต้องทำสัญญากับกองทุนด้วย

หน้าที่ของตัวแทนผู้ค้าอาหารสัตว์ คือ จัดหาวัตถุดิบสำหรับผสมอาหารสัตว์ แ้จรงราคาวัตถุดิบที่รับซื้อโดยติดป้ายราคาไว้ ณ ที่ทำการกองทุน ควบคุมการประกอบสูตรอาหารสัตว์ให้มีคุณค่าตามโภชนาการครบถ้วนและจำหน่ายราคาเหมาะสม แ้จรงราคาจำหน่ายอาหารหมู่สูตรลดต้นทุน จัดทำทะเบียนคุมการรับ-จ่ายวัตถุดิบ และทำบันทึก เพื่อรายงานต่อสมาชิกกองทุนอาหารสัตว์และโครงการ ตลอดจนควบคุมดูแลและประเมินผลกองทุน

การบริหารจัดการกองทุน

- การตั้งราคาขายอาหารสัตว์: คำนวนจากราคาต้นทุนทั้งหมด (ตามราคาตลาด) ที่ใช้ต่อ 1 กิโลกรัม และกองทุนจะคิดกำไรกิโลกรัมละ 2 บาท
- การตรวจสอบรายรับ รายจ่ายของกองทุนอาหาร: ที่ปรึกษากองทุนเป็นผู้ตรวจสอบรายรับรายจ่ายของกองทุนอาหาร

การติดตามผลและประเมินผล

1. ประชุมคณะกรรมการและสมาชิกกองทุน เพื่อปรึกษาแนวทางการดำเนินงาน ร่วมกัน 1 ครั้งต่อสัปดาห์ หรือกรณีมีเหตุฉุกเฉิน เช่น เกิดอุบัติเหตุหรือมีปัญหาสุขภาพเร่งด่วน ต้องแจ้งให้คณะกรรมการและสมาชิกกองทุนรับทราบทันที
2. สอบถามปัญหา ความต้องการ และแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นร่วมกับชุมชน เพราะการดำเนินงานของกองทุนแต่ละที่ไม่เหมือนกัน เพื่อเรียนรู้ เทคนิค ปัญหา ความต้องการของแต่ละพื้นที่
3. ชี้แจงงบประมาณของกองทุนที่ได้จากการจำหน่ายอาหารหมู่ให้สมาชิกทุกคน รับทราบทุกครั้งเมื่อมีการประชุม หรือเมื่อสมาชิกต้องการทราบข้อมูล

4.7 โรงเรือน

ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การเลี้ยงหมูในพื้นที่ประสบผลสำเร็จ คือ การมีโรงเรือนที่สะอาด และมีรางให้อาหารหมูที่ถูกต้องตามหลักการสัตวบาล เพราะจะช่วยป้องกันปัญหาจากโรคสัตว์ที่มีสาเหตุจากการติดเชื้อโรคได้ในเบื้องต้น

หนึ่งในเกณฑ์การคัดเลือกผู้รับหมู คือ ชาวบ้านต้องสร้างโรงเรือนที่ถูกหลักสัตวบาล เพื่อเตรียมพร้อมรับหมู และยังเป็นการแสดงถึงความต้องการและความกระตือรือร้นของชาวบ้านผู้รับแต่ละคนด้วย อย่างไรก็ตาม หากชาวบ้านผู้รับมีความต้องการจริง แต่ไม่มีทุนทรัพย์ในการสร้างคอก เช่น ปูน ทราช เป็นต้น โครงการพร้อมที่จะสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ให้ก่อน แล้วชาวบ้านผู้รับหมูค่อยคืนเงินทุนหรือลูกหมูตามที่ตกลงกันไว้ตั้งแต่นั้น หลังจากที่มีหมูแม่พันธุ์ที่ได้รับให้ผลผลิตแล้ว

โครงการจะอบรมชาวบ้านผู้รับเรื่องโรงเรือนที่ถูกสุขลักษณะและง่ายต่อการจัดการประจำวัน จากนั้น ชาวบ้านจะต้องกลับไปสร้างหรือปรับปรุงโรงเรือนที่มีอยู่แล้วให้เรียบร้อยก่อนรับหมู โดยทีมพัฒนาพร้อมด้วยอาสาสมัครปศุสัตว์จะร่วมกันออกตรวจสภาพโรงเรือนของชาวบ้านผู้รับแต่ละราย เพื่อป้องกันโรคที่อาจเกิดขึ้นได้จากสภาพความเป็นอยู่ ลดการสูญเสียหมูจากความไม่รู้ และความไม่เข้าใจที่ถูกต้องของชาวบ้านในพื้นที่

4.7.1 การสร้างโรงเรือน

การสร้างโรงเรือนที่เหมาะสม ไม่จำเป็นต้องมีทุนทรัพย์ในการก่อสร้างมาก แต่สามารถเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่นและลักษณะของพื้นที่มาประยุกต์เพื่อลดต้นทุนในการเลี้ยงได้ เช่น สามารถใช้หลังคามุงจากแทนการมุงกระเบื้อง ใช้ไม้ที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อล้อมโรงเรือน เป็นต้น

ข้อควรคำนึงในการสร้างโรงเรือน

1. โรงเรือนควรสูงกว่าที่ราบเล็กน้อยเพื่อให้สามารถขุดระบายน้ำและของเสียจากโรงเรือนได้
2. โรงเรือนควรตั้งตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เพื่อให้แสงอาทิตย์ส่องถึงภายในโรงเรือน
3. โรงเรือนควรอยู่ห่างจากตัวบ้านประมาณ 20 เมตร เพื่อป้องกันโรคที่สามารถติดต่อจากหมูถึงคนได้ เช่น ปากและเท้าเปื่อย แอนแทรก และโรคพยาธิภายนอก เช่น ไร เห็บ เหา

4. โรงเรือนต้องมีรางอาหารและรางน้ำที่เหมาะสมกับหมู
5. โรงเรือนสำหรับหมู 2 ตัว ควรมีขนาดกว้าง 1.2 เมตร ยาว 3 เมตร สูง 1 เมตร

รูปแบบโรงเรือน

การสร้างโรงเรือนหรือคอกหมู มี 2 แบบ คือ โรงเรือนแบบยกพื้น และโรงเรือนแบบไม่ยกพื้น

- โรงเรือนแบบยกพื้น

โรงเรือนแบบยกพื้น คือ การสร้างโรงเรือนโดยยกพื้นให้สูง 50 ซม. จากพื้นราบ โรงเรือนลักษณะนี้มีข้อดี คือ สามารถระบายของเสีย เช่น น้ำ มูลหมู และเศษอาหาร ทำให้โรงเรือนแห้งอยู่เสมอ และช่วยป้องกันศัตรู เช่น หนู ตะขาบ และสัตว์ร้ายอื่นๆ

ภาพที่ 77

โรงเรือนแบบยกพื้น ทำให้ผู้เลี้ยงสามารถกำจัดมูลสัตว์และทำความสะอาดโรงเรือนได้ง่าย
สามารถป้องกันอันตรายจากสัตว์เล็กและแมลงได้

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

- โรงเรือนแบบไม่ยกพื้น

หากสร้างโรงเรือนแบบไม่ยกพื้น ต้องปรับพื้นให้มีความลาดเอียงประมาณ 25 องศา แล้วเทพื้นด้วยปูนซีเมนต์ เพื่อระบายน้ำและของเสียไม่ให้น้ำขังอยู่ในคอก

ในกรณีที่สร้างโรงเรือนขนาดใหญ่ คือ จำนวน 10 ตัว ขึ้นไป ควรสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย และวางระบายน้ำคอกนกริต ห่างจากโรงเรือนเลี้ยงหมู 10-20 เมตร เพื่อป้องกันโรคติดต่อต่างๆ โดยขนาดของบ่อขึ้นอยู่กับค่าการขับถ่ายของเสียของหมู และน้ำเสียที่เกิดจากการทำความสะอาดคอก โดยผู้เลี้ยงควรขุดบ่อที่ขนาดความจุเป็น 3 เท่าของของเสียของหมู ทั้งนี้ หมูหนึ่งตัวขับถ่ายของเสียเฉลี่ย 3-5 ลิตรต่อวัน และน้ำเสียหลังจากการทำความสะอาดคอกเฉลี่ยวันละ 20 ลิตรต่อหนึ่งตัวต่อวัน

ภาพที่ 78

โรงเรือนแบบไม่ยกพื้น ทำให้ผู้เลี้ยงสามารถรักษาความสะอาดโรงเรือนได้ง่าย
ป้องกันอันตรายจากเชื้อโรคที่อยู่ในพื้นดินและควบคุมความชื้นได้ง่าย

4.7.2 การทำความสะอาดและการกำจัดของเสียในโรงเรือน

การจัดการคอกมีหลักการสำคัญ คือ ผู้เลี้ยงต้องคิดอยู่เสมอว่าสัตว์ก็ไม่ต่างจากคน สัตว์ต้องการที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย สะอาด และสบาย การคิดเช่นนี้จะทำให้ผู้เลี้ยงใส่ใจในการเลี้ยงสัตว์และสามารถจัดการคอกสัตว์ได้อย่างเหมาะสม

การทำความสะอาดคอกหมูควรทำวันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น โดยใช้ไม้กวาดทำความสะอาด หากยังไม่สะอาด ควรใช้แปลงขัด หรือหากโรงเรือนมีลักษณะเปิดโล่ง และอยู่ในพื้นที่แสงแดดส่องถึง สามารถใช้น้ำแรงดันสูงฉีดบนพื้นคอกให้สะอาด แต่ต้องระมัดระวังไม่ให้ฉีดน้ำโดนตัวหมูโดยตรง ทั้งนี้ หากอยู่ในฤดูหนาวและฤดูฝน ควรล้างคอกหลังเวลา 10.00 น. เป็นต้นไป เพื่อให้โรงเรือนแห้งอย่างรวดเร็ว ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพหมู

4.7.3 การตรวจสอบสภาพโรงเรือน

ทีมพัฒนาร่วมกับอาสาสมัครปศุสัตว์ตรวจสอบสภาพโรงเรือนของชาวบ้านผู้รับหมู่บ้านทุกรายว่าผ่านเกณฑ์ที่ตกลงร่วมกันไว้หรือไม่ และตรวจเป็นระยะหลังจากชาวบ้านรับหมูไปแล้ว

เกณฑ์การตรวจสอบสภาพโรงเรือน

1. สภาพพื้นโรงเรือนไม่ชำรุดเสียหาย ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการหมักหมมของมูลสัตว์และสิ่งสกปรกอื่นๆ ภายในโรงเรือน
2. หลังคาโรงเรือนอยู่ในสภาพดี ไม่รั่วซึม
3. รั้วล้อมคอกแข็งแรง
4. โรงเรือนสะอาดเรียบร้อย จัดเก็บมูลสัตว์อย่างเหมาะสม
5. ไม่ส่งกลิ่นรบกวนบริเวณรอบคอก

4.8 การติดตามประเมินผลและยกระดับสู่การพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

4.8.1 ระบบการติดตามประเมินผล

1. จัดทำแผนออกตรวจเยี่ยม ดูความเรียบร้อย พร้อมทั้งให้ความรู้และแก้ไขปัญหาที่พบ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร /
กองทุนหมูเหมยซาน (หมูดำ) พื้นที่พัฒนา บ้านปางมะหัน ด.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
และพื้นที่พัฒนา อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และอ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

2. อบรมให้ความรู้แก่ผู้เลี้ยงหมู 6 เดือนต่อครั้ง และเมื่อเกิดโรคระบาดในพื้นที่ ต้องให้ความรู้และวิธีการป้องกันในพื้นที่ เพื่อลดการสูญเสียสัตว์เลี้ยง
3. เข้าพบปะ พูดคุยกับผู้เลี้ยงหมูเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยต้องดูช่วงเวลาที่เหมาะสม และยึดเวลาที่ชาวบ้านสะดวกเป็นหลัก เช่น เวลากลางวัน ชาวบ้านจะออกไปทำงานหลัก เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน จึงไม่สามารถเข้าไปหาและพูดคุยได้ ควรไปพบชาวบ้านตอนเช้าตรู่หรือตอนเย็นที่ชาวบ้านกลับจากการทำงานแล้ว
4. ประชุมทีมปศุสัตว์ในพื้นที่สัปดาห์ละ 1 ครั้ง หรือจัดประชุมด่วนกรณีมีเหตุฉุกเฉิน เช่น เกิดโรคระบาด หมูตายโดยไม่ทราบสาเหตุ เป็นต้น และต้องรายงานผลการดำเนินงานทุกสัปดาห์
5. บันทึกปัญหาที่พบและแนวทางการแก้ไข เพื่อเป็นข้อมูลในการป้องกันและ/หรือจัดการปัญหาในอนาคต พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้กับพื้นที่อื่นๆ ซึ่งต่างก็มีปัญหาที่แตกต่างกันออกไป
6. ติดต่อประสานงานและรายงานหน่วยงานปศุสัตว์อำเภอ ปศุสัตว์จังหวัด อย่างสม่ำเสมอ

ภาพที่ 78

การเตรียมการขนย้ายสัตว์โดยให้ระมัดระวัง
ไม่ให้เกิดผลกระทบกับสัตว์

ภาพที่ 80

ผู้ดูแลประจำรถขนย้ายแพะ

4.8.2 การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

คณะกรรมการกองทุนมีหน้าที่รักษากฎระเบียบ เงื่อนไข และกติกาของกองทุน และคอยดูแลให้แน่ใจว่าสมาชิกกองทุนปฏิบัติตามกฎระเบียบ เงื่อนไข และกติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนด โดยคณะกรรมการทั้งหมดจะคัดเลือกโดยชาวบ้านผู้รับหมู่บ้าน หรือเรียกว่าสมาชิกกองทุน โดยมีทีมพัฒนาเป็นที่ปรึกษาในช่วงแรก เพื่อให้ชุมชนเป็นเจ้าของและบริหารจัดการกองทุนด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ในคณะกรรมการ ยังมีผู้นำท้องถิ่นและผู้แทนส่วนราชการด้วย เพื่อให้ผู้นำและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่รับทราบการดำเนินงานของกองทุน

คณะกรรมการกองทุน

ตำแหน่ง	คุณสมบัติ	การคัดเลือก	หน้าที่
1. ประธาน	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้านและไม่มีตำแหน่งทางราชการ	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	ดำเนินการประชุม
2. รองประธาน	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้านและไม่มีตำแหน่งทางราชการ	ประธานเป็นผู้คัดเลือก	ช่วยประธานทำงานและทำหน้าที่แทนประธานในกรณีที่ประธานไม่อยู่
3. เลขานุการ	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้านและไม่มีตำแหน่งทางราชการ	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	บันทึกและเก็บข้อมูลต่างๆ ของกองทุน
4. ทรัพย์สิน	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้านและไม่มีตำแหน่งทางราชการ	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	บันทึกและเก็บข้อมูลทางการเงินของกองทุน
5. กรรมการ 1	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้าน	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน
6. กรรมการ 2	ชาวบ้านผู้รับหมู่บ้าน	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน
7. กรรมการ 3	ผู้นำท้องถิ่น	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน
8. กรรมการ 4	ผู้แทนส่วนราชการ	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน
9. ที่ปรึกษา 1	อาสาสมัครปศุสัตว์	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน
10. ที่ปรึกษา 2	อาสาสมัครปศุสัตว์	สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก	เสนอแนะ ติดตาม ประสานงาน และสนับสนุนกิจกรรมกองทุน

4.8.3. การตั้งโรงพักพื้นหมู่

แม้จะจัดการอบรมเรื่องวิธีการดูแลสัตว์ การดูแลโรงเรือน อีกทั้งตรวจสอบความพร้อมของชาวบ้านก่อนการแจกจ่าย แต่ในหลายกรณี ก็ยังเกิดปัญหาสุขภาพหมู่หลังการแจกจ่ายได้ ภายหลังการแจกจ่ายจึงต้องติดตามผล หากหมู่ป่วยสาหัสหรือป่วยเป็นโรคร้ายแรง ต้องมี “ศูนย์พักฟื้น” เพื่อให้ชาวบ้านนำลูกหมูมาให้ทีมพัฒนาและอาสาสมัครศสตร์ดูแลชั่วคราว ก่อนนำกลับไปคืนให้สมาชิกอีกครั้ง ข้อควรระวัง คือ ระหว่างการเคลื่อนย้ายหมูจากพื้นที่มายังโรงพักพื้น หมู่แะรักษาหรือตรวจเยี่ยมหมูรายอื่น เพื่อหลีกเลี่ยงการแพร่กระจายของโรคระบาด

ศูนย์พักพื้นหมูควรตั้งอยู่ที่สำนักงานกองทุนหมู่บ้าน โดยโครงการเป็นผู้ดูแลเรื่องการสร้าง สถานที่ และการดำเนินงานทั้งหมด เจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ของโครงการพร้อมด้วยอาสาสมัครศสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลสุขภาพสัตว์อย่างใกล้ชิด รวมถึงดูแลเรื่องน้ำ อาหาร และความสะอาดของศูนย์พักพื้น การดูแลรักษาหมู่ที่ป่วยจะใช้เวลารักษาประมาณ 7 - 30 วัน (ในบางกรณีอาจนานกว่านั้นขึ้นอยู่กับโรคแทรกซ้อนที่เกิดขึ้น) แต่เจ้าของหมู่ที่ป่วยจะต้องเป็นผู้ออกค่ารักษาพยาบาลหมู่ในขณะที่หมู่พักพื้นอยู่ที่ศูนย์พักพื้น เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และศูนย์พักพื้นมีเงินในการบริหารจัดการต่อไป โดยค่าใช้จ่ายในการรับดูแลรักษาหมู่อยู่ที่ 20 บาทต่อวัน คิดเป็นค่าอาหาร 13 บาท และค่าแรง 7 บาท แต่ไม่คิดค่ายารักษาโรคเพิ่มเติมเนื่องจากนำมาจากกองทุนยา โดยเงินที่ได้รับจะนำไปเป็นทุนหมุนเวียนเพื่อบริหารจัดการศูนย์พักพื้นต่อไป หากเกิดกรณีที่หมู่ตายระหว่างที่รักษาตัวอยู่ในศูนย์พักพื้น เจ้าหน้าที่ต้องแจ้งให้เจ้าของทราบและสอบถามความต้องการว่าเจ้าของสนใจที่จะเลี้ยงอีกครั้งหรือไม่

บทสรุป

การดำเนินโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่เป้าหมาย ต้องเริ่มจากการศึกษาข้อมูลภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ อย่างถ่องแท้ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ รับฟัง พูดคุยกับชุมชน ทั้งข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคม และข้อมูลกายภาพ ประกอบด้วยทุนทางธรรมชาติ สภาพปัญหาและศักยภาพในการประกอบอาชีพ เมื่อศึกษาบริบทพื้นที่จนเข้าใจแล้ว นักปฏิบัติการพัฒนาจะทราบว่าสิ่งใดที่ชุมชนมีอยู่แล้วและสามารถต่อยอดได้ หรือสิ่งใดที่ชุมชนยังขาดอยู่แต่สำคัญ และชุมชนมีศักยภาพที่จะดำเนินการได้ ก็เริ่มดำเนินงานพัฒนาอย่างครบวงจร ดังเช่นที่มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ดำเนินโครงการพัฒนาปศุสัตว์อย่างครบวงจรที่ อ. เหน้ของ ภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และบ้านปางมะหั้น ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย และ อ.ท่าวังผา อ.สองแคว และ อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน

การทำปศุสัตว์แบบครบวงจรให้ประสบความสำเร็จมีหลักการสำคัญ คือ การทำให้ทักษะ องค์ความรู้ ยารักษาโรค อาหาร และเครื่องมือสนับสนุนต่างๆ มีพร้อมในชุมชน ด้วยการสร้างอาสาสมัครปศุสัตว์ การเตรียมความพร้อมชาวบ้านผู้รับ การมีโรงเรือนที่เหมาะสม การตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ กองทุนอาหาร และกลไกการแจกจ่ายและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรมในชุมชน

ในระยะแรก การทำปศุสัตว์แบบครบวงจร จะเน้นการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ในระยะต่อมา ต้องยกระดับให้เกิดความยั่งยืน ครอบคลุมการมีระบบติดตามและกลไกการบริหารจัดการและดูแลสุขภาพสัตว์โดยชุมชน การส่งต่อความรู้ให้คนรุ่นใหม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เป็นต้น การพัฒนาจึงจะยั่งยืน

ภาคผนวก

1. รายชื่อยาและอุปกรณ์สำหรับการรักษาของอาสาสมัครปศุสัตว์

1.1 กลุ่มยาฆ่าเชื้อแบคทีเรีย

ชื่อการค้า : Limoxin-200 (ไลม็อกซิน-200)

สารออกฤทธิ์ : Oxytetracycline

(ใน 1 ซีซี มียา อ็อกซีเตตระไซคลิน 200 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อลูกวัว วัวโต แพะ แกะ และหมู ติดเชื้อแบคทีเรียจนเป็นโรคข้ออักเสบ การติดที่ระบบทางเดินอาหารและระบบหายใจ เนื่องจากยาชนิดนี้ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อการค้า : Penstrep-400 (เพนสเตรป-400)

สารออกฤทธิ์ : Procaine pen G + Dihydrostreptomycin

(ในน้ำ 1 ซีซี มียา เพนนิซิลิน จี 20,000 ไอยู

ผสมไดไฮโดร สเตปโตมาซิน 200 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อลูกวัว วัวโต แพะ แกะ และหมู ติดเชื้อเป็นโรคข้ออักเสบ เต้านมอักเสบ หรือการติดเชื้อที่ระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ หรือการติดเชื้อในระบบปัสสาวะ

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อการค้า : Interflox-100 (อินเตอร์ฟล็อก-100)

สารออกฤทธิ์ : Enrofloxacin

(ในน้ำ 1 ซีซี มียา เอนโรฟล็อกซาซิน 100 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อลูกวัว วัวโต แพะ แกะ และหมู ติดเชื้อในทางเดินอาหาร ระบบหายใจและทางเดินปัสสาวะ

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อการค้า : Metamizol 500 (เมทาไมซอล)

สารออกฤทธิ์ : Metamizole

(ในน้ำ 1 ซีซีประกอบด้วยยานี้ 250 มิลลิกรัม)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อต้องการลดไข้ หรือรักษาการอักเสบ
มีฤทธิ์คลายกล้ามเนื้อ

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อยา : Biocillin-150 LA

(ไบโอซิลลิน-150 แบบออกฤทธิ์ยาวนาน)

สารออกฤทธิ์ : Amoxycillin

(ในน้ำ 1 ซีซี มียา อะม็อกซิซิลลิน 150 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อลูกวัว วัวโต แพะ แกะ และหมู
ติดเชื้อแบคทีเรียในทางเดินอาหาร ระบบหายใจ
และในทางเดินปัสสาวะ

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อยา : Genta-100

สารออกฤทธิ์ : Gentamycin

(ในน้ำ 1 ซีซี มียา เจนตามัยซิน 100 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อสัตว์เป็นโรคไข้ไทฟอยด์ ติดเชื้อ
พาสทูเรลลา ปอดอักเสบ มดลูกอักเสบ
และการติดเชื้อที่ทางเดินปัสสาวะ

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อยา : Biomycin-M (ไบโอมายซิน เอ็ม)

สารออกฤทธิ์ : Amoxycillin trihydrate+

Neomycin sulphate (ใน 1 ซีซีมีอะม็อกซิซิลลิน 100 มก.
ผสมนีโอมายซิน 50 มก.)

ประโยชน์ : ชื่อเรียกทั่วไปว่า “ยาสอด” ใช้เมื่อสัตว์มีอาการ
เต้านมอักเสบ

หลอดยา

ชื่อยา : Limoxin-25 Spray(สเปรย์ไลม็อกซิน-25)

สารออกฤทธิ์ : Oxytetracycline hydrochloride +
Gentian violet ในน้ำ 1 ซีซี มียาอีออกซีเตตระไซคลิน
25 มก.ผสมยาม่วง 5 มก.

ประโยชน์ : ใช้ฉีดพ่นบนแผลภายนอกร่างกาย ตามผิวหนัง
หรือฝ่าเท้า ใช้ป้องกันและฆ่าเชื้อแบคทีเรีย เพื่อเพิ่ม
ประสิทธิภาพควรล้างทำความสะอาดแผลก่อนฉีดพ่นสเปรย์

กระป๋องสเปรย์

1.2 กลุ่มยาบำรุง

ชื่อยา : Introvit (อินโทรวิท)

สารออกฤทธิ์ : วิตามิน 12 ชนิดและกรดอะมิโนจำนวนมาก

ประโยชน์ : ป้องกันและรักษาการขาดวิตามินและกรดอะมิโน
ใช้ในสัตว์ที่แสดงอาการเครียด (หลังทำวัคซีน, ป่วยหลัง
ขนย้ายสัตว์, ในช่วงสภาพอากาศเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้
วิตามินยังช่วยกระตุ้นการกิน ปรับสมดุลวิตามินในร่างกาย

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

ชื่อยา : Vitol -140 (ไวโทล-140)

สารออกฤทธิ์ : Vit A + Vit D3 + Vit E

(ในน้ำ 1 ซีซี มีวิตามินเอ 80,000 ไอยู+วิตามินดี
40,000 ไอยู และวิตามินอี 20 มก.)

ประโยชน์ : ป้องกันและรักษาการขาดวิตามินเอ ดี และอี
ใช้ในสัตว์ที่แสดงอาการเครียด (หลังทำวัคซีน, ป่วยหลัง
ขนย้ายสัตว์, ในช่วงสภาพอากาศเปลี่ยนแปลง) นอกจากนี้
วิตามินยังช่วยกระตุ้นการกิน ปรับสมดุลวิตามินในร่างกาย

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

1.3 กลุ่มยาอื่นๆ

ชื่อยา : Oxytocin (อ็อกซีโตซิน)

สารออกฤทธิ์ : Oxytocin

(ในน้ำ 1 ซีซีมียา อ็อกซีโตซิน 100 ไอยู)

ประโยชน์ : ใช้เพื่อกระตุ้นการคลอด ขับรก
และกระตุ้นการไหลของน้ำนม

ยาน้ำฉีด บรรจุ 50 ซีซี

ชื่อยา : ivermectin 1%

สารออกฤทธิ์ : Ivermectin

(ในน้ำ 1 ซีซี มียาไอเวอร์เมคติน 10 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อลูกวัว วัวโต แพะ แกะ และหมู
ติดพยาธิตัวกลมในลำไส้ พยาธิในปอด ติดเหา ไร
และเห็บบนผิวหนัง

ยาน้ำฉีด บรรจุ 50 ซีซี

ชื่อการค้า : Bio-Dexa (ไบโอ เด็กซา)

สารออกฤทธิ์ : Dexamethasone

(ในน้ำ 1 ซีซีมียา เด็กซาเมทาโซน 150 มก.)

ประโยชน์ : ใช้เมื่อสัตว์มีอาการอักเสบรุนแรง
มีภาวะน้ำนมแห้ง

โรคตับวาย ภาวะคีโตนในเลือดสูง และภาวะช็อค
จนมีอุณหภูมิร่างกายต่ำลง

ยาน้ำฉีด บรรจุ 100 ซีซี

หมายเหตุ : มก. คือตัวย่อของ มิลลิกรัม หรือ mg.

ซีซี (cc) คือตัวย่อของ มิลลิลิตร หรือ ml.

1.4 กลุ่มเครื่องมือ

ชื่อเครื่องมือ : เข็มฉีดยา ที่นิยมใช้ทางปศุสัตว์

คือเบอร์ 18, 20, 21 และ 22

ประโยชน์ : ใช้แทงเข้าผิวหนัง เพื่อให้ยาหรือเก็บเลือด

ชื่อเครื่องมือ : กระบอกฉีดยา มีหลายขนาดตั้งแต่

1, 5, 10, 20 ซีซี เป็นต้น

ประโยชน์ : บรรจุสารน้ำหรือยา

ชื่อเครื่องมือ : คีมคีบและไขมีด

ไขมีดที่นิยมทางปศุสัตว์คือเบอร์ 21 และ 22

ประโยชน์ : ใช้ผ่าตัดหรือกรีดเนื้อเยื่อ

ชื่อเครื่องมือ : แห้งท่อเจาะ Trocar

และแคนูลา (trocar and canular)

ประโยชน์ : รักษาโรคท้องอืดแบบฉุกเฉิน โดยแทงทะลุ

ผิวหนังเข้ากระเพาะอาหารเพื่อระบายแก๊ส

ภาคผนวก 2

การจัดเก็บข้อมูล

2.1 แบบฟอร์มการจดบันทึกข้อมูลในภายในโครงการธนาคารแพะ

2.1.1 รายงานการทำวัคซีนสัตว์

ที่	ประเภทของวัคซีน	จำนวนปศุสัตว์				
		โค	แกะ	แพะ	หมู	รวม
	รวม					

2.1.3 จำนวนแพะที่ลงทะเบียนในโครงการของหมู่บ้าน

[illegible]

2.1.6 รายงานการรักษาสัตว์

ร.ล.	สาเหตุการตาย	จำนวนการตาย						ร้อยละ					
		โค	แพะนอกโครงการ	ธนาคารแพะ	แกะ	สุกร	รวม	โค	แพะนอกโครงการ	ธนาคารแพะ	แกะ	สุกร	รวม
	รวม												

2.2 แบบฟอร์มการจดบันทึกภายในกองทุนยาสัตว์

2.2.1 บันทึกกองทุนยาสัตว์ของแต่ละหมู่บ้าน

ที่	ปี	รายรับ			รายจ่าย	เงินสดในกองทุน	หมายเหตุ
	เดือน	ราคายา	กองทุน	กองทุนวัดขึ้น			
	Year 20 Opening Cash						
1	มกราคม						
2	กุมภาพันธ์						
3	มีนาคม						
4	เมษายน						
5	พฤษภาคม						
6	มิถุนายน						
7	กรกฎาคม						
8	สิงหาคม						
9	กันยายน						
10	ตุลาคม						
11	พฤศจิกายน						
12	ธันวาคม						
	รวม						

2.2.2 กองทุนยา (รายเดือน)

ที่	ชื่อหมู่บ้าน	หมู่บ้าน	การลงทุน	ปี 20.....												รวม	หมายเหตุ
				มกราคม	กุมภาพันธ์	มีนาคม	เมษายน	พฤษภาคม	มิถุนายน	กรกฎาคม	สิงหาคม	กันยายน	ตุลาคม	พฤศจิกายน	ธันวาคม		
1																	
2																	
3																	
4																	
5																	
6																	
7																	
8																	
9																	
10																	
รวม																	

2.2.3 สรุปข้อมูลกองทุนยา

ที่	เนื้อที่	หมู่บ้าน	ปี 20.....		
			เงินในกองทุน	ต้นทุนค่ายาคงเหลือ (หมู่บ้าน)	จำนวนรวม
รวม					

คณะผู้จัดทำหนังสือ

แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง

เรื่องการพัฒนาปศุสัตว์แบบครบวงจร

ที่ปรึกษา

หม่อมราชวงศ์ตติยนตดา ตีตกุล

Mr. U Hkam Awng

นายณรงค์ อภิชัย

นางพิมพ์พรณ ตีตกุล ณ อยุธยา

ผู้ถอดบทเรียนองค์ความรู้

นางสาวปรารธนา สำราญสุข

นางสาวพัชราพรรณ ศิลปีกุล

บรรณาธิการ

นางสาววิสิษฐ์อร รัชตะนาวิน

ทีมปฏิบัติการภาคสนามผู้ให้ข้อมูล

นายพิชิต ยาละ

นายเกษม จีงพิชาญวานิช

Mr. Myo Hlaing Oo

Mr. Myo Thura Swe Aung

Ms. May Thu Aung

Ms. Htet Htet Khaing

Ms. Chit Yee Lai

Ms. Nang Seng Awn

อาสาสมัครพัฒนาปศุสัตว์

ประจำหมู่บ้านของโครงการ

ผู้เรียบเรียง

นางสาวปรารธนา สำราญสุข

ผู้ช่วยเรียบเรียง

นางสาวพัชราพรรณ ศิลปีกุล

อันไหนดีให้จดไว้
จะได้ใช้เป็นแนวทางต่อไป
สิ่งไหนที่เป็นความล้มเหลว
ก็ให้จดบันทึกไว้ เพื่อจะได้ไม่ทำอีก
พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
1875/1 ถนนพระราม 4 แขวงลุมพินี เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
KLC@doitung.org
www.maefahluang.org